

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
імені ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО**

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОБОРОНИ.
ЗМІСТ, ПРІОРИТЕТИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

**Збірник матеріалів
науково-практичної конференції
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського
(24 лютого 2021 р.)**

Укладачі: Семененко В.М., к.т.н., с.н.с.
Ткаченко В.А., к.військ.н.
Саричев Ю.О., к.т.н., с.н.с.
Мазуренко І.М.
Піщанський Ю.А.

Державна політика у сфері оборони. Зміст, пріоритети, перспективи:
Збірник матеріалів науково-практичної конференції Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (24 лютого 2021 р.). – К.: НУОУ, 2021. – 166 с.

У збірнику вміщено матеріали науково-практичної конференції, яка була проведена 24 лютого 2021 року на базі Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Тема цієї конференції присвячена вирішенню комплексної проблеми державної політики у сфері оборони. Мета конференції полягала у визначенні пріоритетних напрямків наукових досліджень у 2021 – 2022 роках та апробації результатів наукових досліджень за напрямками діяльності Центру.

У матеріалах конференції висвітлено різні наукові погляди на вирішення існуючої проблеми. В доповідях учасників конференції відображено результати аналізу реального стану окремих складових державної політики у воєнній сфері, запропоновано різні підходи до вирішення проблемних питань, а також визначено шляхи покращення таких питань.

Матеріали науково-практичної конференції можуть бути корисними для використання структурними підрозділами Міністерства оборони України та Збройних Сил України, воєнно-навчальними закладами та науковими установами. Вони також можуть бути застосовані іншими складовими Сил оборони України, а також на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, діяльність яких пов'язана з формуванням та реалізацією державної політики у сфері оборони.

У випадку використання інформації, викладеної у збірнику, посилання на матеріали науково-практичної конференції обов'язкове.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПАВЛІКОВСЬКИЙ Анатолій Казимирович	Начальник Центру воєнно-стратегічних досліджень, к.військ.н., доцент, полковник
КОРЕЦЬКИЙ Андрій Анатолійович	Заступник начальника Центру воєнно-стратегічних досліджень з наукової роботи, к.військ.н., с.н.с, полковник
БИЧЕНКОВ Василь Васильович	Заступник начальника Центру воєнно-стратегічних досліджень, д.т.н., с.н.с, полковник
СЕМЕНЕНКО В'ячеслав Михайлович	Заступник начальника Центру воєнно-стратегічних досліджень – начальник управління, к.т.н., с.н.с, полковник
ТКАЧЕНКО Володимир Анатолійович	Заступник начальника управління – начальник відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень, к.військ.н., полковник
ФЕДЯНОВИЧ Дмитро Леонідович	Начальник відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень, к.військ.н., с.н.с, полковник
ВОЗНЯК Степан Миколайович	Начальник відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень, к.т.н., с.н.с, полковник
ПРИМА Андрій Миколайович	ТВО начальника відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень, д.ф., підполковник
ФУЧКО Андрій Йосипович	Начальник відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень, полковник
МУДРАК Юрій Миколайович	Начальник відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень, полковник
ХІМЧЕНКО Олександр Сергійович	Ад'юнкт Центру воєнно-стратегічних досліджень, полковник
МАЗУРЕНКО Ігор Миколайович	Ад'юнкт Центру воєнно-стратегічних досліджень, полковник
ГРИЦЮК Віталій Валерійович	Ад'юнкт Центру воєнно-стратегічних досліджень, підполковник

ЗМІСТ

	Вступ	7
1	<i>Віктор Бочарніков, Сергій Свєшніков, Олена Дергильова, Ігор Мазуренко</i> Очікувані глобальні зміни у світовій та європейській системах безпеки ...	9
2	<i>Віктор Бочарніков, Сергій Свєшніков, Петро Ковальчук</i> Оцінка військової могутності регіональних військово-політичних сил у 2020 році	12
3	<i>Сергій Митченко</i> Сучасні сценарії розвитку можливого збройного конфлікту всередині держави	17
4	<i>Андрій Кружилько</i> Деякі питання планування оборони держави з урахуванням системних рис сучасних воєнних конфліктів	21
5	<i>Валерій Фролов, В'ячеслав Семененко</i> Аналіз моделей оборони держав-членів НАТО	27
6	<i>Борис Ворович, Микола Іваницький, Андрій Пальчик</i> Досвід імплементації концептуальних оборонних документів у державах-членах НАТО	35
7	<i>Ніна Андріянова, Леонід Голопатюк, Микола Шпура</i> Основи оборонної політики Республіки Польща	41
8	<i>Степан Возняк, Андрій Іващенко, Олена Полякова</i> Нормативно-правова база політики України у сфері оборони	44
9	<i>Павло Щипанський, Анатолій Павліковський, Володимир Ткаченко, Віктор Зубков</i> Роль та місце плану оборони України в системі стратегічних документів держави та підвищенні обороноздатності України	48
10	<i>Олексій Загорка, Дмитро Федянович, Ірина Загорка</i> Планування розвитку Збройних Сил, як важливе завдання забезпечення військової безпеки України	54
11	<i>Петро Крикун, Андрій Наливайко, Андрій Поляєв</i> Особливості національного оборонного планування та перспективи його розвитку	60

12	<i>Михайло Лобко, Андрій Прима</i> Інституційна модель оборони України	66
13	<i>Федір Саганюк, Юрій Мудрак, Юрій Піщанський</i> Розроблення моделі оборонного менеджменту з управління оборонними процесами в Міністерстві оборони, Збройних Силах України та інших складових сил оборони	77
14	<i>Андрій Наливайко, Андрій Поляєв, Юрій Мудрак</i> Підходи щодо розроблення моделі оборонного менеджменту	82
15	<i>Олександр Сафронов, Андрій Романюк, Іван Криворучко</i> Шляхи удосконалення науково-методичного забезпечення оборонного огляду	88
16	<i>Олег Сурков</i> Наукове супроводження прийняття стратегічних рішень щодо розвитку спроможностей Збройних Сил на довгострокову перспективу	92
17	<i>Петро Сніцаренко</i> Інформаційна операція Збройних Сил України як інтегруюча форма воєнних дій в інформаційному просторі. Зміст, пріоритети та перспективи	97
18	<i>Юрій Саричев, Володимир Ткаченко, Віктор Зубков, Віталій Грицюк</i> Сутність організаційно-управлінського забезпечення як виду інформаційного забезпечення в системі державного управління у воєнній сфері	103
19	<i>Олександр Хімченко</i> Методичний підхід щодо визначення вимог до спроможностей РВіА ЗС України з виконання завдань з дальнього вогневого ураження	109
20	<i>Микола Попельський, Віктор Гудим</i> Державна морська політика: формування, напрямки, розвиток	116
21	<i>Степан Яким'як</i> Оборона держави з морських напрямків: формування політики, інституційна модель та особливості оборонного менеджменту	122
22	<i>Олександр Устименко</i> Результати стратегічної командно-штабної воєнної гри у новій організаційній структурі	127

23	<i>Олександр Гріненко</i> Задоволення потреб оборони держави через використання оборонного сектору національної економіки	131
24	<i>Віталій Федорієнко</i> Деякі проблемні питання моніторингу зон воєнних конфліктів в місіях ООН	137
25	<i>Віктор Павленко</i> Аналіз підходів до формування політики у сфері оборони в країнах-членах НАТО	142
26	<i>Олексій Шепіцен</i> Деякі аспекти функціонування системи раннього запобігання кризам воєнного характеру та реагування на них в НАТО	147
27	<i>Юрій Кіричніков, Микола Петрушен, Станіслав Васюхно</i> Застосування архітектурних підходів держав-членів НАТО до створення інформаційно-комунікаційних систем у сфері оборони	151
28	<i>Галина Руденська</i> Вплив розвитку інформаційних технологій та інформатизації в збройних силах на гібридизацію сучасних воєнних конфліктів	159
	<i>Висновки</i>	165

ВСТУП

Прийняттям Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року Україна оголосила про намір формувати самостійну і не від кого не залежну політику: “Українська РСР є самостійною у вирішенні будь-яких питань свого державного життя”. Але набуття реального статусу суверенної держави і потреба забезпечувати національну безпеку у воєнній сфері поставили перед Україною дуже складне завдання – сформуванню і реалізувати суверенну державну політику у сфері оборони, насамперед з огляду на власні національні інтереси. З того моменту минуло багато часу – народилося і вступило в активну життєву фазу ціле покоління громадян України. Втім, актуальність зазначеного завдання не зменшилась.

Треба визнати, що увага держави до будівництва Збройних Сил України і формування її воєнної політики не завжди знаходилась на належному рівні, що й стало однією з комплексу причин, які підштовхнули Російську Федерацію до збройної агресії проти України і окупації частини її території. Воєнний конфлікт з Російською Федерацією виявився не таким, до якого готувались Збройні Сили України. Він набув гібридного характеру, коли відсутня єдина лінія зіткнення, бойові дії ведуть непередбачені законом збройні формування, а нищівні удари по державі завдаються одночасно, координовано і в усіх сферах.

Сучасні умови безпекового середовища, складні економічні обставини та обмежені ресурси держави лише посилюють вимоги до якості пророблення питань формування державної політики у сфері оборони, яка має забезпечуватись, насамперед, шляхом наукового обґрунтування і вирішення теоретичних і аналітичних задач воєнно-політичного аналізу, воєнно-економічної, воєнно-промислової і воєнно-технічної політики. Україна не може собі дозволити марні, неефективні або надлишкові витрати. Будь-яка помилка у державній політиці може мати фатальні для державності наслідки.

Такі термінальні обставини, складність та обсяг наукових завдань вимагають від воєнної науки і вчених пошуку нетривіальних поглядів на сучасну війну та способи забезпечення обороноздатності держави, розробки принципово нових методів вирішення аналітичних задач, значного підвищення рівня власної кваліфікації, професійної підготовки та наукових знань. Потреба актуалізації наукової та науково-технічної діяльності також витікає із законодавства держави і керівних документів Міністерства оборони України, зокрема із:

Конституції України в частині її положень щодо незворотності європейського та євроатлантичного курсу;

Закону України “Про національну безпеку України”, який визначає законодавчі підстави для реалізації процесів забезпечення обороноздатності України;

Стратегії національної безпеки України, введеної у дію Указом Президента України № 392/2020 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”;

Стратегії воєнної безпеки України, введеної у дію Указом Президента України № 121/2021 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”;

“Порядку організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони”, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 22.12.2020 № 484.

Провідною науковою установою у Збройних Силах України є Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, який здійснює дослідження за усім комплексом задач воєнно-політичного аналізу, воєнно-економічної, воєнно-промислової і воєнно-технічної політики. Центр здійснює науково-методичну підтримку та забезпечення діяльності Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України. Центр набув певного досвіду під час виконання завдань останнього циклу оборонного планування на основі спроможностей, проведеного на підставі Указу Президента України № 225/2019 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2019 року “Про організацію планування в секторі безпеки і оборони України”. За цим досвідом Центр організував та провів 24 лютого 2021 року I науково-практичну конференцію на тему “Державна політика у сфері оборони. Зміст, пріоритети, перспективи”. В рамках цієї конференції вчені та наукові працівники Центру виступили з доповідями про головні, найбільш вагомні наукові результати, набуті під час досліджень.

Матеріали конференції можуть бути корисними для фахівців і науковців, діяльність яких стосується вироблення і обґрунтування державних рішень з питань національної безпеки у сфері оборони та розробки науково-методичного забезпечення прийняття цих рішень. Матеріали конференції також можуть бути корисні професорсько-викладацькому складу та слухачам воєнно-наукових закладів, спеціалістам інформаційно-аналітичних служб центральних органів виконавчої влади та інших державних органів.

Очікувані глобальні зміни у світовій та європейській системах безпеки

Віктор Бочарніков, доктор технічних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідного управління Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4398-5551>

Сергій Свешніков, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8924-4535>

Олена Дергильова, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3916-1744>

Ігор Мазуренко, ад'юнкт Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2233-7563>

Анотація. У доповіді стисло розглядаються головні, насамперед економічні, ознаки змін, які далі можуть потягнути радикальні зміни і перебудову безпекового середовища.

Ключові слова: безпекове середовище, безпека, системи безпеки, Європейський Союз.

Вступ

Постановка проблеми. Після загального обриску майбутнього безпекового середовища, де було відображено багато аспектів, слід більш детально звернути увагу на головні двигуни глобальних змін, до яких ми маємо добре підготуватись. Це причини і самі очікувані зміни у світовій та, що найбільш нас турбує – у європейській системі безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нажаль, сучасні наукові дослідження практично не звертають увагу на пояснення причин і прогнозування наслідків воєнно-політичних явищ, які наочно вказують на наближення радикальних змін у основах міжнародної політики.

Метою доповіді є привертання уваги вітчизняного наукового співтовариства на появу таких ознак і актуалізувати відповідні дослідження.

Виклад основного матеріалу

Зрозуміло, що зміни у системі безпеки слідує, насамперед, за змінами світової економічної системи, яка практично досягла меж зростання. Нестабільність світових резервних валют, використовуваних у світовій торгівлі,

прагнення зростаючих економік Китаю, РФ, інших країн до переходу на національні валюти, намагання ЄС відмовитись від долару США у торгівлі, надвеликі борги багатьох розвинутих країн, поступовий перехід світової економіки до шостого економічного укладу і у зв'язку з цим – радикальна зміна світової інфраструктури товарного транзиту, яка потребує безпеки і захисту – усе це лише незначна кількість викликів, з якими ми зіштовхнемось у найближчому майбутньому і які поставлять перед нами важкі завдання.

Сьогодні провідні гравці (держави і корпорації) усвідомлюють потребу змін, формулюють свої інтереси і цілі. Цей процес відбувається певним чином приховано, але деякі сигнали з'являються у відкритому інформаційному просторі. Їх аналіз свідчить про наступне.

США активно змінюють формати своїх торгових стосунків. Вони відмовились або загальмували участь у Трансатлантичному торговому та інвестиційному партнерстві з ЄС і Транстихоокеанському партнерстві. США висловлюють незадоволення Світовою Організацією Торгівлі. Європейські політики стали висловлюватись про недружність дій з боку США.

Китай починає переорієнтацію торгівлі зі США на РФ і ЄС. Результат, у разі вдачі проекту “Один пояс – один шлях” є практично однозначним. Це поєднання європейських технологій, російських природних ресурсів і китайських людських ресурсів. Глобалізація, яка не вдалася у світовому масштабі, стає реальністю на Євразійському континенті. Російський проект Північного морського шляху лише підтверджує цю думку. Це ж робить й проект китайський каналу через територію Нікарагуа.

Одночасно зміцнюється Євразійський економічний союз. Туреччина – регіональний лідер – налагоджує не лише військове співробітництво з РФ в Сирії, але й економічне співробітництво в енергетичній галузі.

Отже, масштаби змін торгових проектів і шляхів безумовно потягнуть за собою принципові зсуви в інтересах провідних воєнно-політичних сил та, відповідно, у світовій та регіональних системах безпеки і воєнно-політичних союзах.

Що ми спостерігаємо у цьому контексті?

Ми наочно бачимо ознаки переформатування Європейського Союзу. Країни-члени ЄС досі не змогли домовитись про організований вихід Великобританії. Не зрозуміло, чому політики Великобританії прагнуть виходу, якщо суспільство практично розділено навпіл? Тобто немає однозначної суспільної думки стосовно виходу? До речі, наслідки виходу теж викликають занепокоєння – чи зможуть країни ЄС, які нас підтримували завжди, й далі здійснювати дуже потрібну нам підтримку?

В європейському інформаційному просторі і експертному середовищі обговорюється можливість “Європи двох швидкостей”. Як ми розуміємо, це не робиться даремно. На практиці Німеччина і Франція починають активно координувати свою політику поза структурами ЄС. Майбутнє засідання спільного франко-німецького парламенту вже призначено. Але ж не ясно, чим може завершитись наближення німецького індустриального і фінансового ресурсу з французьким ядерним ресурсом?

На додаток, ЄС розпочав формувати власні безпекові структури поза структурами НАТО. Він прийняв Програму постійного структурованого оборонного співробітництва “PESCO” для створення незалежних від НАТО збройних сил і оборонного комплексу ЄС [1]. Німецькі засоби масової інформації почали обговорення питань набуття Німеччиною власної ядерної зброї [2].

Ми маємо неоднозначний фон безпекових процесів, маючи на увазі поки діючі глобальні і регіональні механізми гармонізації інтересів і забезпечення миру. ООН перетворилась у майданчик інформаційно-психологічної війни переважно між США і РФ. США незадоволені роботою ООН, тому США пропонували реформу організації і навіть обговорювали можливість виходу. “Велика сімка” практично не працює. На наш погляд, тенденція до розпаду існуючих механізмів гармонізації інтересів обумовлена насамперед зростанням антагоністичності фундаментальних інтересів провідних держав внаслідок кризи світової фінансово-економічної системи.

Можна навести інші сигнали, які свідчать про зростання можливості принципових змін у системах безпеки в Європі і про значний масштаб цих змін.

Висновки

Як висновок, сьогодні ми спостерігаємо багато ознак, які свідчать про зростання можливості радикальних змін у світовому безпековому середовищі. Європа підвищує свою суб’єктність і Україна, безумовно, прагне залишитись частиною цієї суб’єктності. Але для цього потрібно зрозуміти формати, за якими будуватиметься нова європейська система безпеки і тут Україна має діяти більш активно.

Список літератури

1. EU states sign military cooperation pact. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/lxkCMEU>.
2. Dlaczego Niemcy coraz głośniej wspominają o bombie? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/DxkC3i4>.

Оцінка воєнної могутності регіональних воєнно-політичних сил у 2020 році

Віктор Бочарніков, доктор технічних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідного управління Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4398-5551>

Сергій Свєшніков, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8924-4535>

Петро Ковальчук, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9434-444X>

Анотація. Доповідь присвячена оцінці воєнної могутності воєнно-політичних сил держав, які мають спільні сухопутні та/або морські кордони з Україною, інтереси яких об'єктивно присутні в регіоні.

Ключові слова: могутність, оцінювання воєнної могутності, воєнно-політичні сили.

Вступ

Постановка проблеми. Численні міжнародні конфлікти в сучасний період знову виводять на перший план концепт могутності, який визначає, наскільки одна держава під час конфлікту спроможна протистояти іншій. В умовах реалістичного підходу, коли держави можуть покластися лише на власні сили, оцінка могутності стає дуже актуальною, адже точні підрахунки можуть передбачити фінал конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі підходи, зокрема класичний [1], китайський [2], американський [3] мають спільний недолік: усі вони жодним чином не враховують характеру війни, в умовах якої розглядають реалізацію воєнної могутності. Наприклад, рейтинг *Global Firepower* наймогутнішою державою у світі визначає США, однак США фактично програли у війні в Афганістані, а пояснення про виділення недостатньої частки воєнної могутності не витримують критики. Асиметричність потенціалів, відсутність прямої залежності між воєнною могутністю і результатом застосування сили на практиці, надвисока невизначеність, потреба поєднання кількісних та якісних показників, різне розуміння експертами фізичного смислу і методик розрахунку навіть таких показників, як валовий внутрішній продукт, багатовимірність

категорії воєнної могутності та інші труднощі на практиці потребують ретельного обґрунтування методики розрахунку, вибору найбільш показових показників і відкидання незначущих, визначення джерел вхідних даних тощо.

Методологічна основа дослідження викладена у монографії [4]. Могутність воєнно-політичної сили розглядається як сукупність її матеріальних та нематеріальних складових, які визначають узагальнену здатність держави самостійно вести локальну війну в умовах регіону України. При цьому передбачається, що для участі у такій війні держави залучатимуть усі елементи власної воєнної могутності.

В якості воєнно-політичних сил в цьому дослідженні аналізувались держави, які мають спільні сухопутні та/або морські кордони з Україною (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Білорусь, РФ, Болгарія, Туреччина, Грузія), а також США, НАТО і Європейський Союз як впливові воєнно-політичні сили, інтереси яких об'єктивно присутні в регіоні. Під час оцінки могутності ЄС враховувались параметри потенціалів чотирьох найбільш розвинутих європейських держав: Німеччини, Франції, Британії та Італії. Британія розглядалась як частина ЄС, оскільки вона вийшла з союзу лише у 2021 році. Внаслідок того, що ядерна зброя на сьогодні розглядається воєнно-політичними силами переважно як засіб стримування, в дослідженні ядерні арсенали США, НАТО та РФ не враховувалися. Для розрахунків використовувалась комп'ютерна модель, побудована на основі методів штучного інтелекту. Чисельні значення показників, що розраховувались в моделі, вимірюються у відносних одиницях на числовому інтервалі від 0 до 1. Ці значення трактуються як міра можливості того, що певний показник досягне свого граничного рівня [5, 6].

Мета доповіді. Виходячи з цього, метою дослідження була розробка нового підходу до оцінки воєнної могутності воєнно-політичних сил з врахуванням особливостей регіону довкола України.

Виклад основного матеріалу

Адекватно оцінити дійсний обсяг воєнної могутності держави або альянсу дуже складно, оскільки війна викликає надвисоке напруження і мобілізацію усіх сил держави, зрозуміти джерела яких і прорахувати приховані синергетичні зв'язки у мирний час дуже важко. Тому не буде коректним порівнювати оцінки воєнної могутності аналогічно тому, як порівнюється, наприклад, кількісно-якісний склад двох військових угруповань для оцінки результату битви.

Оцінки могутності усіх воєнно-політичних сил регіону за станом на кінець 2020 року, які розраховано у результаті моделювання, наведено у рисунку 1. Оцінки могутності воєнно-політичних сил за потенціалами наведено у таблиці 1.

Для забезпечення об'єктивності, наведені оцінки сформовані на основі переважного використання статистичних даних. Але під час аналізу інформаційних джерел додатково враховувались відомості, які торкаються поточних або майбутніх змін параметрів переважно воєнних потенціалів воєнно-політичних сил.

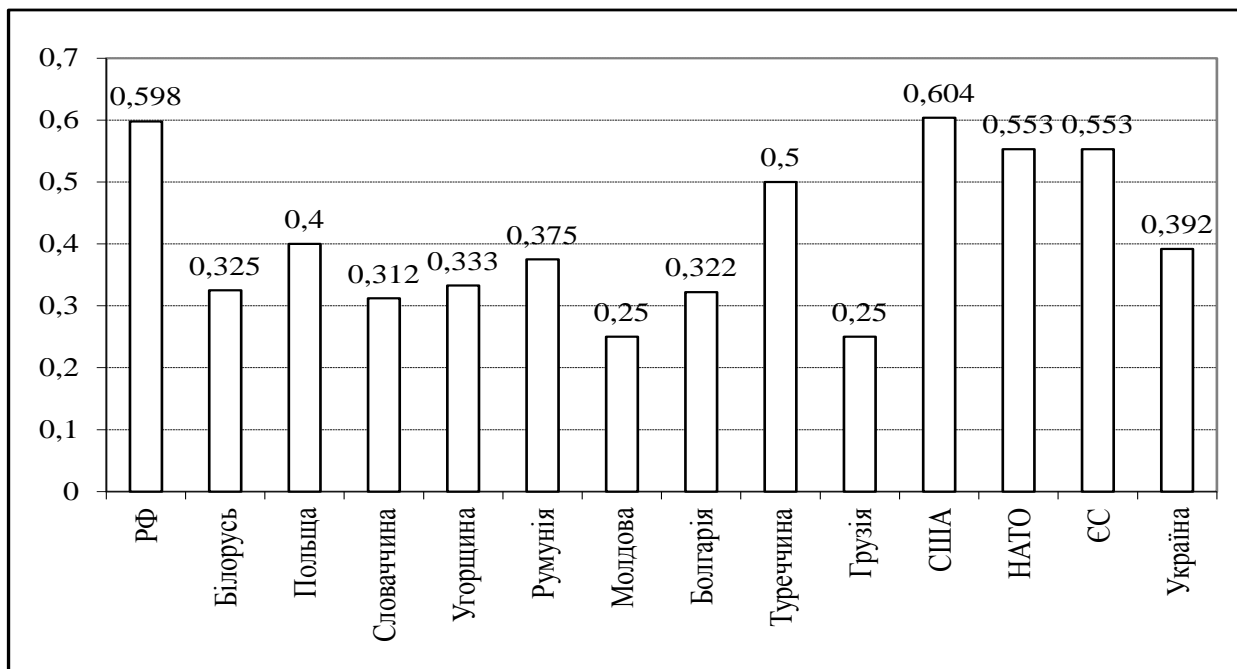

Рисунок 1 – Оцінки могутності воєнно-політичних сил

Таблиця 1 – Оцінки могутності воєнно-політичних сил за потенціалами

Воєнно-політичні сили	Потенціали				
	Воєнний	Економічний	Науковий	Духовний	Інформаційний
РФ	0,728	0,598	0,75	0,621	0,5
Білорусь	0,25	0,322	0,418	0,5	0,384
Польща	0,4	0,334	0,418	0,45	0,429
Словаччина	0,25	0,322	0,235	0,45	0,25
Угорщина	0,29	0,333	0,125	0,621	0,429
Румунія	0,368	0,44	0,235	0,375	0,375
Молдова	0,126	0,286	0	0,25	0,125
Болгарія	0,332	0,322	0,235	0,254	0,25
Туреччина	0,571	0,381	0,5	0,5	0,375
Грузія	0,25	0,238	0,1	0,223	0,25
США	0,604	0,667	0,75	0,25	0,75
НАТО	0,75	0,553	0,75	0,25	0,857
ЄС	0,617	0,553	0,75	0,375	0,75
Україна	0,429	0,333	0,392	0,309	0,25

З метою оцінки проблем та дисбалансів у воєнній могутності воєнно-політичних сил були визначені потенціали, які мають оцінки, нижче за узагальнену оцінку воєнної могутності, тобто “проблемні” потенціали. Такі потенціали будуть стримувати зростання узагальненої оцінки. В свою чергу, для кожного такого потенціалу аналогічним чином було визначено “проблемні” складові. Сукупність “проблемних” потенціалів та їх “проблемних” складових наведена у таблиці 2. і достатньою мірою віддзеркалює “слабкі місця” воєнної могутності воєнно-політичних сил. При цьому перелічення потенціалів і складових здійснено за зменшенням рівня “проблемності”.

Таблиця 2 – “Проблемні” потенціали та їх складові

Военно-політична сила	Потенціал	Складові потенціалу
РФ	Інформаційний	Кількість захищених серверів
Білорусь	Военний Економічний	Чисельність ЗС, оборонні витрати, кількісні параметри ОВТ Енергетичні, трудові, виробничі ресурси
Польща	Економічний	Енергетичні, трудові ресурси
Словаччина	Науковий Інформаційний Военний	Ракетно-космічна галузь, танкобудування Можливість впливу на світовий простір Кількісні параметри ОВТ, чисельність ЗС, чисельність військового резерву
Угорщина	Науковий Военний	Ракетно-космічна галузь, літакобудування Чисельність ЗС, кількісні параметри ОВТ, чисельність військового резерву
Румунія	Науковий Военний	Ракетно-космічна галузь, літакобудування, танкобудування Чисельність військового резерву, чисельність ЗС, якісні параметри ОВТ
Молдова	Науковий Інформаційний Военний	Усі галузі Кількість захищених серверів Кількісні параметри ОВТ, чисельність ЗС, оборонні витрати, чисельність військового резерву
Болгарія	Науковий Інформаційний Духовний	Ракетно-космічна галузь, літакобудування, танкобудування Можливість впливу на світовий простір Розшарування суспільства
Туреччина	Інформаційний Економічний	Кількість захищених серверів, можливість впливу на світовий простір Енергетичні, інфраструктурні, виробничі ресурси
Грузія	Науковий Духовний Економічний	Ракетно-космічна галузь, літакобудування, танкобудування, транспорт Комплектування ЗС, елітні суперечності, воєнно-патріотичне виховання, розшарування суспільства Продовольчі, енергетичні, виробничі ресурси
США	Духовний	Комплектування ЗС, розшарування суспільства, елітні суперечності
НАТО	Духовний	Комплектування ЗС, розшарування суспільства
ЄС	Духовний	Комплектування ЗС, воєнно-патріотичне виховання
Україна	Інформаційний Духовний Економічний	Кількість захищених серверів Елітні суперечності, національна ідея Виробничі ресурси

У цілому можна зазначити про відносно рівномірний розподіл “проблемних” потенціалів серед регіональних воєнно-політичних сил. Але більшою мірою такими потенціалами були науковий, духовний та інформаційний. В науковому потенціалі найбільш проблемною була ракетно-космічна галузь, що пояснюється її високою технологічністю і капіталомісткістю. В духовному потенціалі головними проблемами були значне розшарування у суспільстві і контрактний спосіб комплектування ЗС, який віддаляє армію від суспільства і який, до речі, показав себе неефективним у випадку ведення воєнних дій на власній території. Звертаючи увагу на зроблене раніше зауваження щодо розгляду контексту локальної війни, комплектування за контрактом зменшує оцінки воєнної могутності відповідних воєнно-політичних сил. В інформаційному потенціалі головною проблемою була невелика кількість серверів, розташованих в межах національної території і, відповідно, контрольованих урядом. У воєнному потенціалі головними були чисельні індикатори, зокрема чисельність ЗС, кількісний склад ОВТ і чисельність військового резерву. Слід зазначити, що у минулому році серед проблем відмічались оборонні витрати, але у 2020 році держави підвищили рівень фінансування оборони. В економічному потенціалі головними проблемами були енергетичні та виробничі ресурси.

Знов повторилася минулорічна композиція потенціалів – відсутність серед “проблемних” потенціалів провідних воєнно-політичних сил двох базових потенціалів: воєнного і економічного. Це свідчить, що провідні сили мають матеріальну спроможність вести в регіоні локальну війну. Для РФ обмеженнями будуть інформаційні спроможності. Для інших провідних сил обмеження будуть полягати у забезпеченні питань духовного потенціалу.

У минулому році констатувалась підготовленість Польщі до участі у локальній війні. У цьому році така підготовленість була нівельована проблемами в економічному потенціалі. Інші найбільш впливові регіональні держави (Угорщина і Румунія) також мають проблеми у воєнному потенціалі, як одному з базових потенціалів, що визначають воєнну могутність у цілому.

Висновки

За результатами розрахунків встановлено, що найбільші оцінки воєнної могутності та, відповідно, спроможності вести локальну війну, як й у минулому році, мають п'ять воєнно-політичних сил: США, РФ, НАТО, ЄС і Туреччина. Якщо прийняти рівень 0.5 за рівень відсікання, перевищення його оцінками усіх потенціалів має лише РФ. Очевидно, саме РФ має максимальні спроможності до успішного ведення локальної війни в регіоні. Один потенціал, нижчий за 0.5, мають США, НАТО і ЄС. Це духовний потенціал. Туреччина має два потенціали з меншими оцінками: економічний і інформаційний. Серед інших воєнно-політичних сил перевищує рівень 0.5 лише Угорщина за духовним потенціалом.

Список літератури

1. Общая теория национальной безопасности / Под общ. ред. А.А. Прохожева. Изд. 2. М.: РАГС, 2005. – 344 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchebnik-online.com/129/1772.html>.
2. Совокупная мощь государства: Китайский подход [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wartelegraph.ru/sovokupnaya-moshh-gosudarstva-kitajskij-podход/>.
3. Сайт Global Fire Power. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalfirepower.com>.
4. Бочарніков В.П., Свешніков С.В., Тимошенко Р.І., Павленко В.І. Технологія аналізу воєнно-політичної обстановки. – К.: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. – 397 с.
5. Нечеткие множества в моделях управления и искусственного интеллекта / А.Н. Аверкин, И.З. Бытыршин, А.Ф. Блишун и др.; Под ред. Д.А. Поспелова. – М.: Наука, 1986. – 312 с.
6. Sugeno M. Fuzzy Measure and Fuzzy Integral // Transaction of the Society of Instrument and Control Engineers, Tokyo. – 1972. – V.8. - № 2. – pp. 218 - 226.

Сучасні сценарії розвитку можливого збройного конфлікту всередині держави

Сергій Митченко, ад'юнкт кафедри стратегії національної безпеки та оборони
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ,
Україна

<https://orsid.org/0000-0003-3711-2033>

Анотація. У доповіді розглянуто можливі сценарії розвитку збройного конфлікту всередині держави, його фази, етапи та шляхи запобігання.

Ключові слова: збройний конфлікт, фази та етапи розвитку, латентна фаза, відкрита фаза, врегулювання конфлікту.

Вступ

Постановка проблеми. Збройні конфлікти і війни – одвічна світова проблема. Сотні тисяч людей в усьому світі щороку стають учасниками й очевидцями збройних конфліктів, роками живуть у зонах бойових дій або на територіях, що не контролюються законною владою, в обстановці боротьби і стресу. Проблема збройних конфліктів є актуальною і займає важливе місце в системі сучасних міжнародних відносин. Сьогодні на зміну міждержавним збройним конфліктам прийшли внутрішні збройні конфлікти всередині держав [1]. Практика показує, що особливою рисою сучасних збройних конфліктів є посилення ролі зовнішніх сил та їх вплив на перебіг конфліктів, зокрема, стали сприятливішими умови для втручання у збройні конфлікти міжнародних організацій і окремих держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема запобігання та нейтралізації збройних конфліктів всередині держав останнім часом є предметом наукових дискусій вітчизняних та іноземних науковців. Збройні конфлікти всередині держав, що існують сьогодні, безперечно, зумовлюють нові суперечливі запитання, які вимагають уточнення, вирішення та пояснення. Необхідно зазначити, що окремі аспекти збройних конфліктів в середині держав розглядаються у працях М. А. Рильської, Е. А. Степанова, А. Г. Здравомислов, Я. Я. Етінгер, С. Віте, О. Е. Лавніченко, С. О. Годлевський та багатьох інших.

Зокрема, М. А. Рильська у [2] виділяє політичну складову як ключову ознаку виникнення збройного конфлікту всередині держави, оскільки найбільша ймовірність переростання кризової ситуації у збройну форму розв'язання притаманна надзвичайним ситуаціям соціального характеру. За її визначенням, збройний конфлікт всередині держави – виняткова за заходами, що вживаються для його розв'язання, і вища за рівнем соціальної напруженості форма внутрішньодержавного конфлікту, є однією із форм силового розв'язання соціально-політичних протиріч. Як і в будь-якому соціальному явищі, йому властиві певні характерні риси. З одного боку, збройний конфлікт всередині держави – це кризова форма надзвичайної ситуації соціального характеру, підставами виникнення якої можуть бути як конфлікти різних видів (економічні,

політичні, міжнаціональні, регіональні тощо), так і надзвичайні обставини кримінального характеру. З іншого боку, збройний конфлікт всередині держави “може виникнути у формі збройного інциденту, збройної акції та інших збройних зіткнень обмеженого масштабу і стати наслідком спроби розв’язати національні, етнічні, релігійні та інші суперечності за допомогою засобів збройної боротьби” [2].

Аналізуючи сутність збройного конфлікту всередині держави, Е. А. Степанова у [3] зазначає, що однією з найбільш небезпечних рис таких конфліктів є їх вкрай напружений характер. Конфлікти такого виду є також найбільш тривалими: у тих випадках, коли громадянські війни післявоєнного періоду не закінчувалися у перший же рік, вони, як правило, тривали десятиліття. Таким чином, відбувається поступове розмивання умовної межі між конфліктами низької інтенсивності (партизанських війн, підвищення терористичної активності тощо) та середньої інтенсивності (протистояння між регіональними центрами сили на рівні “звичайної війни”).

Але подальше всебічне дослідження та аналіз цих складних соціальних явищ залишається актуальним і надалі.

Метою доповіді є розгляд можливих сценаріїв розвитку збройного конфлікту всередині держави, фаз та етапів розвитку збройного конфлікту, етапів та шляхів його запобігання.

Виклад основного матеріалу

Останнім часом серед загроз воєнній безпеці держав світу все більш актуальним стає загроза щодо можливого збройного конфлікту всередині самої держави [1]. Для запобігання та локалізації таких конфліктів важливим є прогнозування можливих сценаріїв їх виникнення та розвитку.

Як свідчать події останнього часу, малоконтрольованими стають процеси не тільки запобігання регіональним конфліктам, а й розв’язання конфліктно-кризових внутрішньодержавних ситуацій політичними, економічними і дипломатичними засобами [2]. Безумовно, все це є дуже тривожним симптомом і дестабілізуючим чинником воєнно-політичної обстановки не лише всередині держав, а й на регіональному та глобальному рівнях, загрозою зниження рівня стратегічної стабільності як в окремих регіонах так і в світі в цілому [4].

Конфлікт як соціально-психологічне явище не є щось застигле, конфлікт є процесом, якому притаманні початок, відповідні фази та етапи розвитку і закінчення. У світовій практиці конфліктні відносини, криза, воєнний конфлікт розглядаються у вигляді окремих фаз і етапів [5].

Латентна (передконфліктна) фаза збройного конфлікту (конфлікт має прихований характер) включає наступні етапи: виникнення проблемної ситуації, усвідомлення проблемної ситуації, спроба розв’язати проблему невоєнним способом та передконфліктна ситуація.

Відкрита фаза збройного конфлікту (безпосередньо конфлікт, коли учасники збройного конфлікту починають реалізовувати свої цілі силовими методами) включає наступні етапи: інцидент, ескалація, збалансована протидія та завершення збройного конфлікту.

Латентна (післяконфліктна) фаза збройного конфлікту (пост конфліктне мирне врегулювання кризи) включає наступні етапи: часткова та повна нормалізація відносин.

В умовах сьогодення для держави особливо важливим є завдання стримування збройної агресії в умовах розпалювання агресивною стороною збройного конфлікту всередині держави. За цих умов найважливішими завданнями держави будуть недопущення виникнення осередків збройного опору легітимній владі, швидке врегулювання (ліквідація, нейтралізація) внутрішнього збройного конфлікту на початковому етапі в разі його виникнення та недопущення ескалації збройного насильства.

У переважній більшості держав для врегулювання збройного конфлікту всередині держави на всій території або в окремих її місцевостях може вводиться правовий режим надзвичайного стану, до виконання заходів якого можуть залучатися визначені сили та засоби різних силових структур, збройних сил та інших військових формувань [6].

Якщо заходами правового режиму надзвичайного стану не вдасться припинити та ліквідувати загрози дестабілізації обстановки, внутрішня нестабільність може перерости у збройний конфлікт в середині держави за участю незаконних збройних формувань, діяльність яких можуть неофіційно підтримувати воєнно-політичні сили поза межами держави. Надання допомоги озброєнням, технікою та іншими матеріально технічними засобами, у тому числі із застосуванням так званих “гуманітарних конвоїв”, направленням так званих “добровольців” та підготовкою бойовиків у навчальних таборах. Такі дії формально не вважатимуться збройною агресією. На цьому етапі важливого значення набуває надійне ізолювання району збройного конфлікту та встановлення і підтримання жорсткого контролю території кризового району для забезпечення стійкого функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування, економіки та систем життєзабезпечення населення.

Водночас, коли діяльність незаконних збройних формувань становитиме загрозу територіальній цілісності держави, може виникнути необхідність введення правового режиму воєнного стану в країні чи в окремих її місцевостях.

За таких умов військові частини й підрозділи збройних сил та інших військових формувань виконуватимуть оперативні (бойові) завдання з ліквідації (локалізації, нейтралізації) не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань відповідно до затверджених планів.

Під час підготовки до ліквідації збройного конфлікту всередині держави необхідно враховувати особливості дій незаконних збройних формувань та формувань спеціальних операцій іноземних держав, які намагатимуться діяти розосереджено, застосовувати асиметричні дії, уникати класичних способів ведення збройної боротьби.

З досвіду локальних війн і збройних конфліктів сучасності для успіху операції важливо:

- своєчасно ізолювати кризовий район, не допустити поширення збройного конфлікту на інші території держави;

- швидко та рішуче припинити діяльність терористичних, екстремістських та

кримінальних угруповань, незаконних збройних формувань, формувань сил спеціальних операцій противника на території держави і позбавити їх можливості відновлювати свою діяльність;

створити сприятливе ставлення до своїх військ з боку місцевого населення та залучити його для надання їм допомоги;

забезпечити (відновити) функціонування систем життєзабезпечення населення.

Висновки

Таким чином, збройний конфлікт всередині держави – це складне, різнопланове явище, що має свою структуру і динаміку. Динаміка збройного конфлікту залежить від багатьох чинників і включає в себе ряд відповідних фаз і етапів, що впливає на політичні, економічні, інформаційні, соціальні заходи щодо їх врегулювання та форми і способи застосування військової сили. Для запобігання та своєчасного реагування на процеси розвитку збройного конфлікту важливим є прогнозування їх характеру та прийняття адекватних і рішучих заходів щодо недопущення ескалації.

Список літератури

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”. Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

2. Рылская М.А., Внутренний вооруженный конфликт. Проблемы урегулирования (организационно-правовой аспект) [Текст]: автореф. дис. канд. юрид. наук / М.А. Рылская. – М., 2001. – 15 с.

3. Степанова Е.А., Военно-гражданские отношения в операциях невоенного типа [Текст] / Е.А. Степанова. – М.: Права человека, 2001. – 120 с.

4. Применение вооруженных сил во внутренних вооруженных конфликтах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.rosdiplom.ru/library/prosmotr.aspx?id=496122>.

5. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави : підруч. / [О.П. Дузь-Крятченко, Ю.В. Пунда, В.П. Грищенко та ін.]; за заг. ред. В.М. Телелима. – 3-е вид., перероб. і доп. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. – С. 135-136.

6. Закон України від 28 грудня 2015 року “Про правовий режим надзвичайного стану”. Закон України від 28 грудня 2015 р. № 1550-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.

Деякі питання планування оборони держави з урахуванням системних рис сучасних воєнних конфліктів

Андрій Кружилько, полковник, ад'юнкт кафедри стратегії національної безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8824-7459>

Анотація. На підставі існуючих підходів до планування оборони держави, з урахуванням історичного досвіду, вивчення ходу виникнення та протікання локальних війн та збройних конфліктів сучасності проаналізовано особливості умов сьогодення, за яких має проводитися планування оборони. Перед Україною постало нагальне питання вирішення завдань оборони з урахуванням нових реалій воєнно-політичної та воєнно-стратегічної обстановки з використанням комплексного, а не суто воєнного, підходу до забезпечення оборони держави. Одним з важливих напрямів комплексного вирішення завдань оборони в нових умовах є нові підходи до планування оборони. Очевидним є необхідність перегляду концептуальних підходів до планування оборони, які враховуватимуть умови ведення гібридної війни проти України. Агресія Російської Федерації проти України показала, що наша країна не була готова адекватно відповісти на поставлені перед нею загрози у воєнній сфері та інші виклики сучасності, що змусило вище військово-політичне керівництво держави переглянути підходи до формування і реалізації політики у сфері оборони взагалі та процесу планування оборони України вчасності.

Реалії підготовки до оборони практично усього часу незалежності України свідчать, що основний фокус цього процесу був зосереджений виключно на військовій складовій. В той же час Російська Федерація у конфлікті з Україною узгоджено (за єдиним замислом і планом) застосовує проти нашої країни всі доступні (наявні) засоби впливу, які лежать у політичній, економічній, соціальній, науково-технічній, інформаційній, правовій, організаційній та інших площинах. Очевидно, що протидія та оборона від гібридної агресії потребує, як мінімум, відповідних заходів у цих же площинах, а як максимум – активного використання всіх інструментів національної могутності в неочікуваних для агресора комбінаціях.

Отже, осмислення отриманого досвіду протистояння Російській Федерації в умовах гібридної війни, уточнення пріоритетів подальшого вдосконалення процесу планування оборони держави є актуальним завданням.

Ключові слова: планування оборони, гібридна війна, гібридні загрози, воєнний конфлікт, оборона, план оборони.

Вступ

Постановка проблеми. У сучасних збройних конфліктах все більше проявляється тенденція, коли метою держав-агресорів стає не фізичне знищення противника або інфраструктури держави, а повне підпорядкування керівництва і еліти країни-жертви своєї волі. Це досягається застосуванням різних технологій і засобів впливу. Їх основу все частіше складають нестандартні або так звані

гібридні дії, які включають заходи як військового характеру, так й заходи без застосування військової сили. Російська Федерація вже давно активно впроваджує в практику “гібридні методи” в інтересах досягнення своїх військово-стратегічних цілей в різних регіонах світу, таких як Україна, Молдова, Грузія, Лівія, Сирія, Венесуела, Білорусь та ін.

Нині перед сектором безпеки і оборони України стоїть завдання переосмислити процес планування оборони України. Комплексний підхід до планування оборони в Україні, що охоплює більшість сфер життєдіяльності держави, запроваджується вперше. Відправною точкою цього процесу стало ухвалення закону України “Про внесення змін до Закону України “Про оборону України” щодо організації оборони держави”, яким, в тому числі, передбачено розроблення і затвердження плану оборони України [1]. Відразу після започаткування цього процесу постала низка концептуальних проблем – яким має бути зміст цього процесу; яким чином мають поєднуватись в ньому питання генерування та застосування сил, які державні органи мають приймати в ньому участь. Але очевидним є те, що вимагається формування нових підходів до планування оборони України, що забезпечить спроможність успішно протистояти зовнішньої агресії проти України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема переходу до нового формату планування оборони держави є новою, вона ще недостатньо досліджена та потребує подальшого вивчення та обговорення. Серед останніх публікацій на тему планування оборони держави можна відмітити статті Р.І. Тимошенка [2], А.М. Сиротенка [3], в яких вони аналізують особливості сучасних умов, за яких має проводитись планування оборони держави та виклали погляди щодо розв’язання цієї проблеми.

Мета доповіді. Метою доповіді є дослідження змісту поняття планування оборони держави з урахуванням тенденцій розвитку збройної боротьби сучасності та взаємодії органів державної влади.

Виклад основного матеріалу

Характер конфлікту до якого втягнуто Україну різко відрізняється від класичної збройної боротьби та війни, яка ведеться в межах міжнародного гуманітарного права. Особливістю цього конфлікту є його гібридний характер.

Гібридна війна, яку розв’язала й веде проти України Росія, на погляд фахівців, є довгостроковим фактором впливу на українські політичну, економічну, воєнну, інформаційну, соціальну та інші сфери життєдіяльності держави. Унаслідок гібридних дій Російська Федерація деформувала системи глобальної та регіональної безпеки й міжнародного права. Майже всі міжнародні гарантії безпеки України, передбачені Будапештським меморандумом, підписаним Росією, були знехтувані останньою [4]. Майже всі науковці одностайно констатують, що за таких умов на початку 2014 року система забезпечення національної безпеки України виявилася не готовою до оборони від нового типу агресії, яку веде Російська Федерація. Управління силами безпеки та оборони України, їх підготовка до злагоджених спільних дій, розвідувальне, контррозвідувальне, логістичне та фінансове забезпечення виявилися слабкими,

надмірно забюрократизованими і не відповідали вимогам часу. Також можна констатувати факт, що вплив міжнародних організацій, таких як ООН і ОБСЄ, на політику та дії Російської Федерації, як країни-агресора, сьогодні знижується і є явно недостатнім для припинення провадження нею агресивної політики відносно деяких країн на пострадянському просторі.

В свою чергу у відповідь на агресію Російської Федерації проти Грузії в 2008 році деякими країнами Заходу була розгорнута різка критика блоку НАТО в недостатності форм міждержавного протиборства для стримування Росії. Саме тоді в НАТО була прийнята теорія “всеосяжного підходу”, яка передбачає вплив на супротивника з широким застосуванням дипломатичних, економічних, політичних, військових, юридичних та інших інструментів несилового характеру. Всі ці заходи перш за все здійснюються з метою “розгойдати” економіку держави-агресора, нанести їй величезні економічні збитки, обмежити зовнішньополітичну діяльність та примусити відмовитися її від подальших агресивних дій тощо.

Такі дії відрізняються від класичних форм ведення збройної боротьби та самі по собі вони не є військовими. Однак їх суть полягає в прихованому впливі, спрямованому на розпалювання внутрішніх протиріч в державі-противнику, або використанні так званої “третьої сили”.

У зв’язку з цим на передній план виходить інформаційне протиборство. За його допомогою з’явилася можливість руйнування основ державності, рішення військово-політичних завдань щодо зміни правлячого в країні режиму. Фальсифікація, підміна інформації або її спотворення – ось найбільш дієві способи ведення інформаційного протиборства. В своєму виступі в Академії військових наук Російської Федерації у лютому 2016 року начальник генерального штабу збройних сил Росії генерал-армії В. Герасимов визначив інформаційне протиборство та посилення інформаційного впливу як пріоритет у діяльності збройних сил Російської Федерації [5]. Так, масовий вплив на свідомість громадян України через телебачення та глобальну мережу “Інтернет” сприяв поширенню сепаратистського руху та проросійських настроїв серед населення Східної України та Автономної Республіки Крим, що призвело до збройного конфлікту між Україною та Російською Федерацією і тимчасової окупації останньою частини Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Класичні війни ХХ століття склалися зазвичай на 80% з насильства і на 20 % – з пропаганди. Війни ж сучасності в своїй більшості складаються на 80-90 % з пропаганди і на 10-20 % – з насильства. При цьому ефект від інформаційного впливу може бути порівняний з результатами великомасштабного застосування військ і сил. Таким показовим прикладом є анексія навесні 2014 року Російською Федерацією частини України, а саме – Автономної Республіки Крим.

Особливістю виникнення конфлікту в даному випадку є те, що керівництво і населення держави-жертви (в нашому випадку – України), під впливом інформаційного тиску не відразу усвідомлюють, що відбувається. Виникнення протистояння на початковому етапі не сприймається масами як війна, так як

явних ознак зовнішньої агресії немає. Більш того, воно (протистояння) підноситься в пропагандистських матеріалах як прагнення уникнути війни.

Невпевнені спроби політичного керівництва держави-жертви гібридної агресії стабілізувати обстановку в країні найчастіше виявляються невдалими. В умовах відсутності зовнішньої агресії всередині держави раптом починаються “мирні” мітинги, демонстрації і антиурядові акції опозиційних сил. Всі дані ознаки мали місце у 2014 році на початковій фазі агресії Російської Федерації проти України. У той час уряд було поставлено в дуже складну ситуацію. Війни як такої начебто не було, і як треба було реагувати на “мирні” виступу свого ж народу – часом дуже важко було визначити.

За подальшим сценарієм розвитку військового конфлікту здійснювалося приховане зовнішнє вторгнення, в якому брали участь загони підготовлених найманців і формування приватних військових компаній, підрозділи Збройних Сил, сил спеціальних операцій і розвідки Російської Федерації, кримінальні елементи тощо.

Застосування непрямих дій і способів ведення сучасних війн дозволяють домагатися необхідних військових результатів, таких як деморалізація противника, нанесення йому економічної, політичної і територіальної шкоди без явного застосування своїх збройних сил.

Досвід реалізації оборони держави під час подій, які відбувались у першій половині 2014 року, і проведення АТО свідчить, що для забезпечення збройного захисту України доцільно проводити планування, яке охоплювало би весь комплекс заходів держави в усіх сферах її життєдіяльності та передбачало мобілізацію всіх людських, матеріально-технічних ресурсів і духовних сил держави [2].

У своїй статті [3] автори дають таке визначення плануванню оборони та його мети – це складова частина системи державного стратегічного планування у сфері оборони, що визначає цілі, завдання, напрями та комплекс політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів і дій суб’єктів забезпечення оборони держави щодо підготовки держави до оборони, її захисту в разі збройної агресії чи збройного конфлікту. Метою планування оборони є об’єднання зусиль і можливостей органів виконавчої влади, інших державних органів, ресурсів держави для забезпечення оборони України, збройного захисту її незалежності, територіальної цілісності та інших національних інтересів. Основним документом, у якому відображаються результати планування оборони, має стати план оборони України.

За таких умов, очевидно є необхідність перегляду концептуальних підходів до планування оборони держави, які враховуватимуть умови ведення гібридної війни проти України [6] з урахуванням характерних рис сучасних воєнних конфліктів.

Характерними рисами і особливостями сучасних воєнних конфліктів є:
комплексне (за єдиним замислом і планом) застосування політичних, економічних, інформаційних та інших заходів воєнного та невоєнного характеру;
формування і використання протестного потенціалу населення і сил спеціальних операцій з опорою на військову силу;

масоване застосування високотехнологічних систем озброєння, засобів радіоелектронної боротьби, безпілотних літальних і автономних морських апаратів, керованих роботизованих зразків озброєння і військової техніки;

вплив на противника на всю глибину його території одночасно як в класичних географічних вимірах, так і в інформаційному, кібернетичному та когнітивному;

ураження об'єктів критичної інфраструктури як першочергових цілей;

початок ведення військових дій (завдання ракетних, ракетно-авіаційних ударів) без видимих ознак завчасної підготовки;

зміна логіки організації простору ведення бойових дій;

розширення спектру акторів збройного конфлікту – збільшення частки іррегулярних озброєних формувань і приватних військових компаній;

точковий вплив на центри ваги противника;

дизайн операції формується на засадах системного підходу – противник розглядається як система, уражаються критичні елементи та руйнуються життєво важливі взаємозв'язки [7].

Разом з тим, зазначені характерні риси та особливості сучасних воєнних конфліктів належним чином не враховуються в чинному законодавстві. З одного боку, у відповідності до Закону України “Про оборону України” [1], оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони. За такого трактування оборона розглядається лише в площині відбиття збройної агресії, яка є лише однією складовою сучасного конфлікту. З іншого боку, основною особливістю безпекового середовища сучасності є протистояння держав за чотирма основними напрямками – політичним, фінансово-економічним, енергетичним; інформаційним, внутрішньої безпеки та військовим протистоянням [8].

Стрижнем сучасних концепцій оборони виступає ідея про залучення усіх громадян та всіх сфер суспільного життя до оборони країни (Whole governmental approach), а саме: політичної, економічної, соціальної, наукової, науково-технічної, інформаційної, правової тощо. У багатьох країнах прийняті офіційні концепції громадської, тотальної оборони. Зазначені доктринальні настанови впроваджують такі визнані демократії, як: Австрія, Норвегія, Швейцарія, Швеція, Фінляндія. Як правило, концепції оборони спираються на необхідність виховання у громадян готовності до відсічі агресії, захисту країни і відстоювання цінностей свого суспільства.

Висновки

Підбиваючи підсумки, можна визначити процес планування оборони держави як формалізований процес постановки стратегічних цілей і розробки багатоваріантного плану оборони держави та стверджувати, що розроблення та реалізація нових підходів до планування оборони держави з урахуванням всіх чинників, які притаманні сучасним воєнним конфліктам, дасть змогу об'єднати в

одне ціле (в систему зі стійкими зв'язками між суб'єктами планування оборони держави) діяльність всіх органів державної влади для забезпечення воєнної безпеки, підготовки до оборони та відсічі збройної агресії проти України, в разі її виникнення. Основними компонентами планування оборони слід вважати наступне:

1. Стратегічний аналіз і прогностичне забезпечення;
2. Визначення мети і завдань;
3. Варіантна розробка стратегії (власне планування);
4. Реалізація;
5. Контроль за виконанням;
6. Оцінювання і коригування плану оборони.

Планування оборони держави за своєю суттю спрямоване на управління змінами, з майбутнього в сьогодення і покликане дати відповідь на запитання: “яким чином можна досягнути поставлену ціль (захист держави)”.

Результатом планування оборони держави, його головним документом, є план оборони, який визначає головні завдання, кроки та ресурси, необхідні для досягнення стратегічних цілей з визначенням виконавців та термінів. Отже, практика планування оборони держави становить інтерес та є актуальною. Напрямами подальших досліджень доцільно визначити пошук шляхів для удосконалення процесу планування оборони держави з метою досягнення необхідного рівня обороноздатності України в усіх, визначених законодавством сферах.

Список літератури

1. Про внесення змін до Закону України “Про оборону України” щодо організації оборони держави: Закон України № 133-ІХ від 20 вересня 2019 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133-20#Text>.
2. Тимошенко Р.І. Проблеми вдосконалення планування оборони України / Р.І. Тимошенко, М.М. Лобко // Наука і оборона. – 2018. – № 1. – С.11-17.
3. Сиротенко А.М. Актуальні проблеми планування оборони України: комплексний підхід / А.М. Сиротенко, П.В. Щипанський, А.К. Павліковський, М.М. Лобко // Наука і оборона. – 2020. – № 1. – С.3-12.
4. Фролов В.С. Погляд на розвиток стратегічного керівництва сектором безпеки та оборони України в умовах гібридної війни / В.С.Фролов, В.Ф.Саганюк, А.С. Пушняков // Наука і оборона. – 2017. – № 2. – С.27-30.
5. “Гибридная война” как ключевой инструмент российской геостратегии реванша [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https:// www.stopfake.org/gibridnaya-vojna-kak-klyuchevoj-instrument-rossijskoj-geostrategii-revansha](https://www.stopfake.org/gibridnaya-vojna-kak-klyuchevoj-instrument-rossijskoj-geostrategii-revansha).
6. Світова гібридна війна: український фронт. Монографія / За загальною редакцією В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
7. Основи воєнної безпеки держави: підручник / О.П. Дузь-Крятченко, Ю.В. Пунда, Є.Є. Панкратов та ін. – К.: НУОУ, 2017.–204 с.
8. Фролов В.С. Семененко В.М. Формування перспективної моделі організації оборони України // Наука і оборона. – 2019. – № 3. – С.3-9.

Аналіз моделей оборони держав-членів НАТО

Валерій Фролов, кандидат військових наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-0105-6439>

В'ячеслав Семененко, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника центру – начальник науково-дослідного управління Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-5774-0868>

Анотація. Доповідь присвячена аналізу доктринальних документів з питань організації оборони альянсу та існуючої системи оборони держав-членів НАТО.

Розглядаються основні принципи побудови структури моделей оборони держав-членів НАТО: відношення, зв'язки та взаємодія між її елементами (компонентами) під час виконання покладених функцій і завдань оборони альянсу.

Ключові слова: оборона; політики; стратегія; планування; структура; керівництво.

Постановка проблеми. Методологія формування та трансформації моделі оборони держави – одна із найскладніших проблем воєнної науки. Висока залежність від політичного устрою кожної держави, її економічного та воєнного потенціалів, загроз національним інтересам у сфері безпеки і оборони та багато інших відмінностей, вимагає від науковців та політичного керівництва держави особливих підходів до формування конкретної моделі оборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доповідь базується на аналізі доктринальних документів з питань організації оборони Альянсу та існуючої системи оборони держав-членів НАТО [1 – 6]. Перш за все, це Доктрина об'єднаних сил НАТО АJP-01 [1 – 2], по-друге, Доктрина ЗС США 2017 року [3], а також, концептуальний документ політики в сфері оборони Великої Британії “How Defence Works” [4], “Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору. Активне залучення, сучасна оборона”. Опубліковано 23 грудня 2019 року [5] та “Стратегія НАТО – 2030” [6].

Метою доповіді є на основі аналізу існуючих доктринальних документів з питань оборони альянсу розкрити сутність, структуру та основні принципи побудови моделей оборони держав-членів НАТО.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до доктринальних документів держав-членів НАТО, основним принципом діяльності альянсу є: безпека кожної держави-члена залежить від

загальної безпеки усіх країни НАТО. Загроза безпеці будь-якої із держав-членів НАТО безпосередньо впливає на загрозу інших.

Членство в НАТО означає об'єднання завдань оборонного планування і всебічного забезпечення міжнародних угруповань військ (сил), а витрати на підготовку та підтримання ефективності співпраці збройних сил розподіляються між державами-членами альянсу.

Однією із основних характеристик об'єднаної структури НАТО є спільне планування трансформації збройних сил та оперативне планування, багатонаціональні формування, розміщення військ поза межами їх національних територій, спільні стандарти у військовій техніці, матеріально-технічному забезпеченні та військовій підготовці, процедури консультацій тощо.

До об'єднаної військової структури Альянсу відносяться війська усіх держав-членів НАТО, за винятком Ісландії (не має національних Збройних сил), Франції та Іспанії, до яких застосовуються окремі угоди у ході координації дій та співробітництва у військовій сфері.

Розглянемо *основні принципи побудови Моделі оборони держав-членів НАТО*.

а) Політика

Термін “політика” походить від давньогрецького слова polis (місто-держава), з яким пов'язані: politeia (конституція), politike (мистецтво управління), politicas (державний діяч), polites (громадянин).

Отже, політика може бути визначена як діяльність з керівництва та управління суспільством на основі публічної влади.

З метою виконання головного завдання НАТО – захисту свободи і безпеки держав-членів, альянс застосовує свій політичний вплив та військову потужність відповідно до змін у стратегічному середовищі.

Забезпечуючи стабільність в євроатлантичній зоні, євроатлантичний альянс продовжує трансформуватись з метою адекватного реагування поза межами його традиційної зони відповідальності на загрози тероризму, на проблеми безпеки, що виникають в державах з кризовими внутріполітичними кризами та новими викликами “гібридних” війн.

У межах євроатлантичного альянсу держави-члени, повністю зберігаючи свій суверенітет та незалежність, проводять спільні консультації та приймають рішення з питань, що безпосередньо стосуються їхньої безпеки.

Таким чином, кожна держава-член НАТО зберігає право приймати свої рішення, разом з тим, спільне планування та розподіл ресурсів дають їм можливість забезпечити значно вищий рівень колективної безпеки, ніж той, який держави могли б досягти самотійно.

Керівні структури НАТО постійно проводять консультації, здійснюють координацію та забезпечують співпрацю між державами-членами у політичних, військових, економічних та інших сферах безпеки, та забезпечують можливість

співпраці у невійськових галузях, таких, як наука, інформація, екологія та реагування на технологічні та екологічні катастрофи.

Політика, яка узгоджується керівництвом держав-членів НАТО, постійно змінюється відповідно до змін стратегічного середовища. Так, наприклад, після закінчення холодної війни політика і організаційні структури євроатлантичного альянсу докорінно трансформувалися відповідно до глобальних змін політичного та військового середовища Європи і нового характеру загроз безпеці.

Концепція оборони НАТО була розширена і сьогодні вона доповнена такими аспектами, як діалог та практична співпраця між країнами поза межами альянсу, які розглядаються як найефективніші засоби посилення євроатлантичної безпеки.

Єдиним принципом формування політики НАТО з 1949 року залишається принцип консенсусу. Голосування в НАТО не відбувається, а оголошення рішення означає, що у ньому виражена колективна воля усіх суверенних держав-членів євроатлантичного альянсу. У ході розробки політичних рішень консультації проводяться до тих пір, доки усі держави не дійдуть загальної згоди.

Одним із найважливіших інструментів взаємодії держав-членів НАТО у ході прийняття політичних рішень є саміти.

Отже, політика НАТО розробляється за участю практично усіх Комітетів НАТО відповідно до змін у політико-військовому, стратегічному середовищі та погоджується з політичним керівництвом держав-членів Альянсу.

Політика євроатлантичного союзу має розпорядчі, приписуючі функції. На її основі формуються та корегуються доктринальні документи НАТО.

б) Стратегія

В Євроатлантичному союзі розробляється два стратегічних документи – Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору [5], прийнята главами держав та урядів в Лісабоні 2019 року та Стратегія НАТО – 2030 [6].

Відповідно до Стратегічної концепції, для забезпечення безпеки держав-членів НАТО, Альянс повинен та буде продовжувати ефективно виконувати три ключові задачі:

1. Колективна оборона. Відповідно до ст. 5 Вашингтонського договору, держави-члени НАТО будуть завжди надавати допомогу один одному у випадку нападу.

2. Кризове регулювання. НАТО володіє унікальним і діючим набором політичних та військових засобів для здолання криз будь-якого характеру.

3. Безпека на основі співробітництва. Державам-членам НАТО загрожують політичні загрози у сфері безпеки за межами кордонів відповідальності Альянсу. НАТО буде активно працювати з метою укріплення міжнародної безпеки через партнерство з відповідними державами та іншими міжнародними організаціями.

Воєнна стратегія НАТО – закритий документ про практичні пріоритетні військові плани та напрями розвитку військових спроможностей Альянсу.

Застосування союзних об'єднаних сил в операціях НАТО скеровуються на воєнно-стратегічному рівні, але плануються та проводяться – на оперативному та тактичному рівнях (рисунок 1).

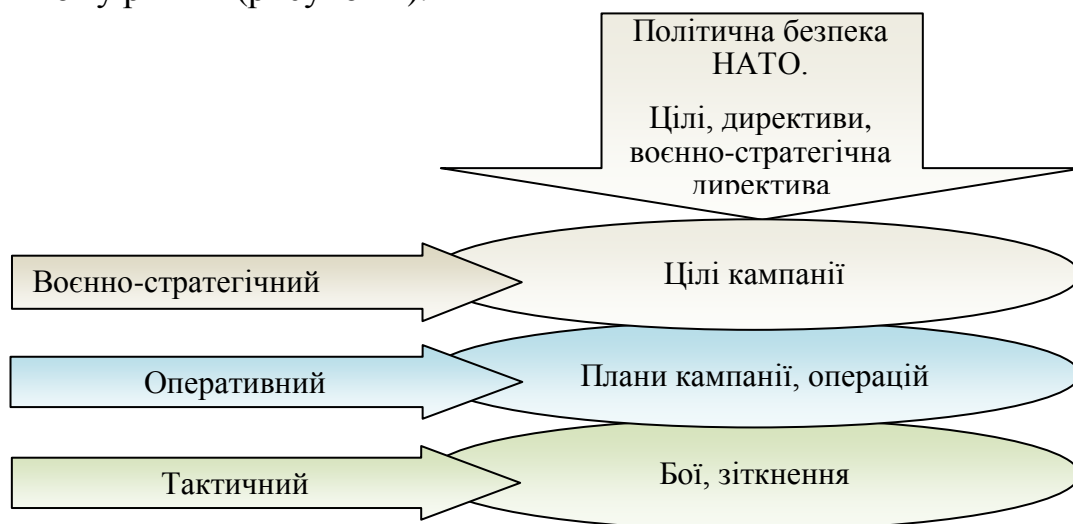

Рисунок 1. Рівні операцій за стандартами НАТО

На рисунку 1 показана схема рівнів операцій НАТО, що лежить в основі Воєнної стратегії НАТО та демонструє систему прийняття військових рішень щодо застосування воєнної сили Альянсу.

в) Планування

Основним органом в НАТО, на який покладається більшість завдань планування колективної оборони є Комітет оборонного планування (КОП).

Комітет працює на рівні послів держав-членів НАТО, а двічі на рік проводяться зустрічі на рівні Міністрів оборони та, у межах компетенції, має такі ж повноваження як Північноатлантична Рада. До складу Комітету входять представники усіх держав-членів НАТО.

Північноатлантичній Раді та Комітету оборонного планування підпорядковано значну кількість комітетів, що виконують окремі функції з політичних проблем та вносять рекомендації для прийняття остаточних рішень.

Так, наприклад,

– Політичний комітет надає для ПАР консультації у вирішенні основних проблем, пов'язаних з політикою Альянсу;

– Комітет оборонного аналізу здійснює загальне керівництво процесом консультацій для прийняття рішень щодо виділення угруповань збройних сил державами-членами НАТО для інтегрованої військової структури НАТО на наступний плановий період;

– Комітет з питань інфраструктури проводить аналіз пропозицій щодо спільного фінансування об'єктів, що використовуються силами НАТО;

– Економічний комітет виконує завдання з вирішення економічних проблем, що безпосередньо впливають на політику безпеки;

– Бюджетні комітети розробляють пропозиції для Північноатлантичної Ради щодо управління цивільними та військовими бюджетами, внески до яких надходять від усіх держав-членів НАТО;

– Комітет громадської дипломатії розробляє та проводить заходи в інформаційній сфері, спрямовані на роз'яснення політики Альянсу як у державах НАТО, так і в державах-партнерах;

– Науковий Комітет та Комітет з проблем сучасного суспільства розробляють варіанти вирішення проблем, пов'язаних з науковою діяльністю та екологічними проблемами Альянсу;

– Комітет програми “Партнерство заради миру” надає допомогу у здійсненні заходів співпраці з державами-партнерами НАТО.

У межах Євроатлантичного союзу проводяться консультації, які охоплюють увесь спектр діяльності Альянсу. Так, конференція національних керівників у галузі озброєнь регулярно проводить засідання, на яких розглядаються політичні, економічні та технічні аспекти розробок та закупівель озброєння, техніки та військового обладнання для сил НАТО.

Комітет оборонного планування розробляє директиви для військового керівництва Альянсу.

г) Керівництво

Структура керівництва НАТО представляє собою розгалужену систему, що забезпечує ефективну діяльність організації.

Основними інститутами політики та прийняття рішень у НАТО є:

– Північноатлантична рада (ПАР) – єдиний політичний орган ухвалення найважливіших рішень в НАТО, приймає декларації та комюніке, у яких роз'яснюється політика та рішення Альянсу для держав, які не входять до НАТО. До ПАР входять представники усіх держав-членів блоку. Які користуються рівними правами у ході обговорення та прийняття рішень.

Усі рішення ПАР приймаються за принципом консенсусу, оформлюються у вигляді заключного документу та підписуються представниками держав-учасниць.

– Генеральний секретар НАТО – найвища посадова особа НАТО, відповідає за управління консультаціями та прийняттям рішень в Альянсі, головує в Комітеті з планування оборони (військового планування), в Комітеті з ядерного планування. У підпорядкуванні Генерального секретаря знаходиться Міжнародний секретаріат.

– Міжнародний секретаріат НАТО (заснований у 1951 р.) – призначений для підтримки ПАР, на якого покладені функції підготовки дій та планування діяльності з усіх питань, за які відповідає Рада. Провідні місця у структурі секретаріату посідають Голова Військового бюджету, Голова Цивільного бюджету та Голова міжнародної ради аудиторів.

– Комітет оборонного (військового) планування (КОП) – призначений для вирішення більшості військових проблем планування колективної оборони. До Комітету входять постійні представники держав-членів НАТО, але засідання

проводяться не рідше двох разів на рік на рівні міністрів оборони. До Комітету входять представники усіх держав-членів, крім Франції.

– Група ядерного планування (ГЯП) – основний орган для проведення консультацій з усіх питань щодо ролі ядерних сил у здійсненні політики НАТО в галузі оборони та безпеки. Франція та Ісландія беруть участь в роботі групи у якості спостерігачів. Засідання ГЯП проводяться одночасно із засіданням Комітету військового планування на рівні міністрів оборони.

– Військовий комітет – вищий військовий орган НАТО, що працює під загальним керівництвом ПАР та Комітету оборонного планування. До його складу входять начальники генеральних штабів держав-учасниць. Франція представлена військовою місією, а Ісландія – цивільним спостерігачем.

– Комітет розробляє плани проведення військових операцій, інформує вищі керівні органи альянсу про військово-політичну обстановку в різних регіонах світу, готує рекомендації для ПАР і ГЯП, керує діяльністю підлеглих військових органів.

На постійній основі комітет працює у складі військових представників держав-членів альянсу, призначених начальниками відповідних генеральних штабів. Військовий комітет також здійснює управління стратегічними командуваннями НАТО. Очолює комітет голова, який обирається на трирічний термін.

– Міжнародний військовий штаб (МВШ) – виконавчий орган Військового комітету. Відповідає за проведення аналізу військової політики альянсу, вироблення рекомендацій щодо її розвитку, планування діяльності Військового комітету, підготовку проектів та їх реалізацію. Персонал МВШ (близько 350 осіб), відряджений національними військовими органами, не мають представницьких функцій та підпорядковуються тільки командуванню НАТО.

Секретаріат штаб-квартири НАТО з консультацій в питаннях командування і управління.

Ситуаційний центр НАТО, який виділений в розпорядження Міжнародного секретаріату НАТО і підпорядкований помічнику генерального секретаря з операцій.

д) Структура воєнної організації НАТО

Збройні сили НАТО – це сукупність збройних сил держав-членів НАТО, які за ступенем підпорядкованості коаліційним органам управління поділяються на об'єднані збройні сили (ОЗС) та збройні сили, що залишаються у національному підпорядкуванні.

До постійного складу збройних сил НАТО входять:

- інтегровані елементи військових штабів НАТО;
- елементи системи зв'язку та РТВ;
- військово-морські сили постійного базування;
- частини інтегрованої структури системи ППО;
- системи раннього повітряного контролю та попередження (AWACS).

Структура органів військового управління ОЗС НАТО складається із трьох рівнів: стратегічного, оперативного-стратегічного, оперативного. До складу ОЗС

НАТО входять 11 командувань та штабів, розташованих в Європі та Північній Америці.

Рівні військового управління НАТО.

Стратегічний рівень:

– Стратегічне командування НАТО з операцій (Монс, Бельгія). Верховний головнокомандувач ОЗС НАТО в Європі несе відповідальність за всі операції альянсу, незалежно від місця їхнього проведення, і, водночас, є Головнокомандувачем збройних сил США в Європі;

– Стратегічне командування об'єднаних сил НАТО на Атлантиці (Норфолк, штат Вірджинія, США).

– Регіональна канадсько-американська група планування – відповідальність поширюється на північноамериканську стратегічну зону.

Оперативно-стратегічний рівень:

– Об'єднане Командування (Неаполь, Італія) – несе відповідальність за підготовку оперативного складу військово-морських сил для розгортання та функціонування міжвидового штабу ОЗС НАТО. Очолюють генерали (адмірали) Збройних сил США;

– Об'єднане Командування (Брюнсум, Нідерланди) – несе відповідальність за підготовку оперативного складу військово-морських сил для розгортання та функціонування міжвидового штабу ОЗС НАТО. Очолюють генерали (адмірали) Збройних сил США;

– Об'єднане Командування (Лісабон, Португалія) – до складу якого входять: командування, адміністративний відділ, штаб у складі: управління узагальнення, оперативне управління, керівництво всебічним забезпеченням. Очолює Командування – представник Збройних сил Німеччини.

Оперативний рівень:

– Об'єднане командування Сухопутних військ (м. Ізмір, Туреччина) – центральне командування усіх сухопутних військ НАТО. Забезпечує ведення усіх сухопутних операцій НАТО;

– Об'єднане командування Військово-повітряних сил НАТО (м. Рамштайн, Німеччина) – центральне командування усіх ВПС НАТО. Забезпечує ведення повітряних операцій;

– Об'єднане командування Військово-морських сил НАТО (м. Нортвуд, Великобританія) – центральне командування усіх ВМС НАТО. Забезпечує ведення морських операцій НАТО.

Військова структура НАТО поділяється на три категорії: Сили негайного і швидкого реагування; Головні сили оборони; Сили нарощування.

Висновки

Таким чином, аналіз існуючих доктринальних документів з питань оборони альянсу розкриває нам сутність, структуру та основні принципи побудови моделей оборони держав-членів НАТО, з котрих можна зробити такі висновки:

1. Зміст воєнної політики в НАТО визначає Політичний Комітет НАТО, а в державах-членах НАТО така функція покладена на Міністерства оборони.

2. Обґрунтування мети застосування, складу угруповань військ (сил) в НАТО здійснюється політичним комітетом НАТО, а в державах-членах НАТО – Президентами та Міністрами оборони держав.

3. Командування Збройних сил держав-членів НАТО (Військовий Комітет НАТО) забезпечує виконання визначених завдань, розробляє способи та методи їх виконання, здійснює підготовку та комплектування особовим складом, технікою та озброєнням, організовує управління та всебічне забезпечення військ (сил).

Список літератури

1. NATO STANDARD AJP-01 ALLIED JOINT DOCTRINE. Edition E Version 1, February 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/publications/ajp-01-d-allied-joint-doctrine>.

2. Доктрина об'єднаних сил НАТО AJP-01(D): довідкові матеріали. / [В. М. Костяний, М. В. Гребенюк]. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016. – 130 с.

3. Joint Publication 1. JP1. Doctrine for the Armed Forces of the United States. 25 March 2013. Incorporating Change 1. 12 July 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp1_ch1.pdf.

4. How Defence Works. Version 6.0 Sep 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/920219/20200922-How_Defence_Works_V6.0_Sep_2020.pdf.

5. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору. Активне залучення, сучасна оборона. Опубліковано 23 грудня 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/pro-nato/strategichna-koncepciya-alyansu>; <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/storage/app/sites/134/strategic-concept-2010-eng.pdf>.

6. Стратегія НАТО – 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2020/12/strategiya-nato-2030-zagroza-demokratiyi-vid-rosiyi-ta-kytayu/>.

Досвід імплементації концептуальних оборонних документів у державах-членах НАТО

Борис Ворочич, канд.військ.н., доцент, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4083-3707>

Микола Іваницький, канд.військ.н., доцент, кафедра керівництва військами (силами) в мирний час Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5137-6591>

Андрій Пальчик, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-2737-6564>

Резюме. Розглянуто досвід з імплементації концептуальних оборонних документів держав-членів НАТО для використання його у оборонному плануванні розвитку Збройних Сил України та наближення цього процесу до принципів і стандартів НАТО.

Ключові слова: Збройні Сили України; імплементація; спроможності сил оборони; НАТО.

Постановка проблеми. Збройна агресія проти України з боку РФ вимагає підвищити ефективність оборонного планування на основі спроможності військ (сил) та наближення розвитку Міністерства оборони України (МО України), Збройних Сил України (ЗС України) та інших складових сил оборони (СО) до принципів і стандартів, прийнятих у державах-членах НАТО.

Оборонна реформа, що триває в Україні, має на меті набуття і підтримання силами оборони необхідного рівня бойової готовності та здатності до виконання завдань оборони держави, ефективного реагування на воєнні загрози за принципами і стандартами НАТО.

Поняття імплементація (англ. *implementation*, від латин. *Impleo* – здійснення, впровадження) полягає у фактичній реалізації міжнародного права в Україні, в тому числі у Збройних Силах України, наближенні їх розвитку до принципів і стандартів, прийнятих у арміях розвинутих держав-членів НАТО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміна парадигми оборонного планування – відмова від концепції, яка була орієнтована на загрози національним інтересам, та перехід до моделі планування на основі спроможності військ (сил) (*Capability – Based Defense Planning – CBDP*) (далі – ОПОС), де формується потреба у спроможностях, що необхідні збройним силам для стримування і нанесення поразки противнику, потребує ґрунтовнішого вивчення передового досвіду зарубіжних країн, у першу чергу, де такий метод уже успішно

запроваджений і використовується на практиці.

Підходи до ОПОС з врахуванням досвіду держав-членів НАТО активно впроваджуються у МО України, ЗС України та інших складових СО. Стратегічним оборонним бюлетенем України 2016 року, що впровадження планування розвитку спроможностей сил оборони є основою для сектору безпеки і оборони [1]. З метою імплементації визначених цим документом завдань, а також вимог Закону України “Про національну безпеку України” у МО України, ЗС України та інших складових СО, здійснена низка заходів, покликаних впровадити зазначену систему оборонного планування на основі спроможностей та наблизити її в Україні до принципів і стандартів, прийнятих у держав-членів НАТО.

Перелік таких спроможностей в НАТО визначається Стратегічною концепцією держав-членів НАТО [2]. Для організації ОПОС у держав-членів Альянсу прийнята модель, яка ґрунтується на таких ключових поняттях як стратегія, кінцеві цілі, сили та засоби, ризики, середовище безпеки та обмеженість ресурсів. У цій моделі відображається динаміка процесу розроблення стратегії національної безпеки і усуваються невідповідності. Як припущення тут приймається, що процес ОПОС має бути циклічним, з перегрупуванням ключових показників та можливістю зміни обраних цілей, удосконалення сил та засобів, перегляду стратегій та періодичним моніторингом величини ступеня ризику, який прогнозується під час розроблення оборонних програм та планів.

Дослідженню зазначеного процесу у держав-членів НАТО присвячена низка публікацій і документів.

Наприклад, у [3] досліджені деякі шляхи та підходи до імплементації основних норм Стратегічної концепції НАТО в Комплексній політичній директиві НАТО (*Comprehensive Political Guidance*), прийнятій державами-членами НАТО, яка забезпечує єдність підходів усіх членів Альянсу для досягнення спільної мети. Директива визначає пріоритети трансформації Альянсу, спрямовані на ефективне виконання операцій, вдосконалення потенціалів, трансформацію сил і засобів, структурну реорганізацію, політичну трансформацію, вдосконалення процесу генерування сил, розвиток спроможності планування й розвідки та відповідного фінансування. Вона також визначає конкретні вимоги щодо сил та засобів, яким члени Альянсу мають приділяти увагу як на індивідуальних, так і на колективних засадах, визначає основні пріоритети тощо.

У [4] йдеться про те, що структура (модель) ОПОС НАТО у загальному вигляді в літературі визначена двояко:

перше, як сукупність взаємозалежних процесів та процедур, а саме оцінювання воєнно-політичної обстановки (ВПО), планування сил, планування ресурсів та оцінювання ризиків;

друге, як сукупність процесів довго-, середньо- та короткострокового планування, тобто документів, які відпрацьовуються, а також з позиції методичного обґрунтування основних положень зазначених документів.

Оцінювання ВПО здійснюється на основі аналізу прогнозованих ризиків та загроз, а також цілей та спроможностей, визначених для держав-членів НАТО на заданий період прогнозування і є основою для обґрунтування заходів щодо

планування сил.

У [5] йдеться про запровадження в Україні загального порядку оборонного планування на основі спроможностей в МО України, ЗС України та інших складових СО, його організаційне і методичне забезпечення.

Впровадження зазначеного методу оборонного планування в Україні, щодо імплементації законодавчих та інших концептуальних документів потребує більш детального вивчення з метою використання передового досвіду держав-членів НАТО.

Метою публікації є вивчення передового досвіду з імплементації концептуальних оборонних документів у розвинутих державах-членах НАТО, для використання його в ході оборонного планування у МО України, ЗС України та інших складових СО, наближення цього процесу до принципів і стандартів, прийнятих в державах-членах НАТО.

Викладення основного матеріалу

Упровадження у МО України, ЗС України та інших складових СО в Україні моделі оборонного планування на основі спроможності виявило низку проблем, які потребують більш детального вивчення та вирішення для сучасності, особливо врахування досвіду розвинутих держав-членів НАТО.

Планування сил базується на розробленому переліку ситуацій, для реагування на них. ОПОС за допомогою планування сил визначає перелік сил, засобів, спроможностей та вимог до структури сил, необхідних для реагування на визначені ситуації.

В ході планування сил визначаються вимоги до спроможностей на наступний плановий період. Про результати огляду оборонних спроможностей доповідають Військовому Комітету.

У ході оперативного планування розглядається той самий перелік ситуацій, що і для планування сил, щодо ризиків та можливості їх появи. Робоча група ОПОС виробляє їх пріоритетний перелік, який у подальшому має бути опрацьований. Визначення заходів оперативного планування до ОПОС здійснюється під час огляду цілей сил. Оперативне планування визначає перелік вимог до спроможностей сил та засобів для планування специфічних ситуацій.

Під час планування сил проводиться узгодження між державами-членами НАТО щодо їх достатності, взаємоузгодженості, взаємосумісності та ефективної взаємодії під час виконання покладених на них завдань.

Використання системи планування, програмування, бюджетування, виконання, покладеної в основу ОПОС держав-членів НАТО, свідчить про взаємозв'язок зазначених процесів. Зокрема, зміни запланованих ресурсів автоматично викликають перегляд середньострокових програм, які, у свою чергу, вимагають перегляду довгострокових планів. Таким чином забезпечується спадкоємність та залежність видів планування від досягнутих результатів.

Процес ОПОС у Альянсі є основним засобом розвитку необхідних спроможностей, своєчасного їх формування (закупівлі) для досягнення бажаного рівня. Висока ефективність ОПОС НАТО є необхідною умовою досягнення політичних, військових та ресурсних переваг, яких очікують держави-члени від

Альянсу. Беручи участь у процесі ОПОС НАТО, вони без втрат національного суверенітету можуть узгоджувати свої оборонні плани в інтересах НАТО з метою визначення, досягнення та надання обґрунтованої частини своїх сил і засобів Альянсу для виконання усього діапазону визначених завдань.

Більшість держав-членів НАТО при здійсненні ОПОС вирішують не лише завдання потреб Альянсу, а й розвитку власних ЗС. Однак, у деяких державах з невеликою чисельністю ЗС у межах ОПОС плануються заходи розвитку ЗС, спрямовані лише на визначені потреби НАТО.

Таким чином, особливістю ОПОС НАТО є те, що кожна держава Альянсу має свою систему ОПОС, на зміст організації та здійснення якої впливають характерні риси економічного устрою, прийнята в ній система прогнозування та планування її розвитку і вдосконалення, умови держави та національні традиції й інтереси у яких здійснюється таке планування тощо.

Упровадження у МО України, ЗС України та інших складових СО моделі оборонного планування на основі спроможності виявило низку проблем, які потребують більш детального вивчення та вирішення для сучасності.

Наприклад, у США для впровадження ОПОС спочатку активно розробляли нові методики. У 2002 році організацією *RAND corporation* були розроблені теоретичні засади функціонування ОПОС. Підсумковий звіт цієї групи відомий як “*Aldridge Study*” (*Дослідження Ольдріджа*) [6]. Він дав визначення *CBDP* (ОПОС), його мети та алгоритму впровадження, увів ряд нових ключових понять, таких як сфери спроможності (*Joint Capability Areas – JCA*), система інтеграції та розвитку спроможності (*Joint Capabilities Integration and Development System – JCIDS*) тощо.

Метою ОПОС є створення та розвиток необхідних оборонних спроможностей, перелік яких визначається Стратегічною концепцією щодо оборони та безпеки держав-членів НАТО [2]. Важливим документом імплементації її вимог набула прийнята державами-членами НАТО Комплексна політична директива (*Comprehensive Political Guidance*). Вона стала документом, який забезпечує єдність підходів усіх членів Альянсу для досягнення спільної мети.

Директива визначає пріоритети трансформації Альянсу, спрямовані на ефективне виконання операцій: вдосконалення потенціалів, трансформацію сил і засобів, структурну реорганізацію, політичну трансформацію, вдосконалення процесу генерування сил, розвиток спроможності планування й розвідки та відповідного фінансування, про що йдеться у відповідних публікаціях Національного інституту стратегічних досліджень.

Принципами Стратегії Альянсу є необхідність підтримувати військову потужність, достатню для виконання усіх місій Альянсу (п. 41, ст. 5); необхідність проводити операції реагування на кризові ситуації, співпраця з міжнародними організаціями (п. 25) тощо.

На основі аналізу безпекового середовища, визначення джерел потенційних викликів, а також можливого застосування асиметричних засобів нападу в цьому документі в узагальненому формулюванні визначаються види операцій та типи військових сил і засобів, необхідних для них Альянсу.

Для виконання операції надаються сили, які мають бути структуровані, оснащені, укомплектовані й підготовлені для експедиційних операцій швидкого реагування на кризи. Ключовим елементом таких сил визнаються Сили реагування НАТО (СРН) (*NATO Response Force*), “які ефективно підсилюють початкові сили та зобов’язання Альянсу під час всієї операції” [7].

Комплексна політична директива також визначає конкретні вимоги щодо сил та засобів, яким члени Альянсу мають приділяти увагу як на індивідуальних, так і на колективних засадах, зокрема спроможність:

- проводити і підтримувати багатонаціональні, об’єднані експедиційні операції на далекій відстані протягом тривалого часу за умов скоординованого та багатонаціонального підходу до тилового забезпечення;

- швидко та ефективно адаптувати військову доктрину та плани дій у непередбачуваних обставинах;

- стримувати та протидіяти терористичним нападам, забезпечувати антитерористичну оборону та захист;

- забезпечувати захист найважливіших систем Альянсу від кібернетичних нападів;

- проводити операції з урахуванням ракетної загрози та засобів масового ураження;

- визначати ворожі елементи для мінімізації небажаних руйнувань і ризику безпеці сил;

- проводити операції з високим рівнем гнучкості, що передбачає координацію всіх учасників операції, особливо коли одночасно мають бути реалізовані заходи бойового, стабілізаційного, відновлювального, примирювального та гуманітарного характеру;

- забезпечити високий рівень оперативної сумісності та стандартизації між членами Альянсу та країнами-партнерами.

Розвиток потенціалів потребує достатніх ресурсів, які передбачається отримати за рахунок збільшення інвестицій у розвиток ключових спроможностей.

Висновок

Сучасний світ вступив у фазу активного інформаційного розвитку, що характеризується глобальністю інформаційних процесів. За цих умов війська (сили) покликані керуватися євроатлантичними міжнародними принципами і стандартами.

Досліджений досвід з імплементації норм та вимог стратегічних концептуальних документів держав-членів НАТО у інших програмних та планових документах, доцільно використовувати при розробленні в МО України, ЗС України та інших складових СО відповідних концептуальних документів, програм та планів з метою наближення цього процесу до принципів і стандартів, прийнятих в державах-членах НАТО. Зазначена імплементація у МО України, ЗС України та інших складових СО, забезпечує планомірне нарощування боєздатності військ (сил) та їх спроможності, досягнення взаємосумісності з силами та засобами провідних країн світу, сприяє підвищенню ефективності

використання державних ресурсів у сфері оборони та військового будівництва.

Напрямок подальших досліджень. Розроблення за результатами проведеного в МО України, ЗС України та інших складових СО оборонного огляду відповідних проєктів концепцій, програмних та інших планових документів з розвитку їх спроможностей доцільно здійснювати на основі імплементації основ та норм, представлених на затвердження Стратегій національної та воєнної безпеки України, а також Стратегічного оборонного бюлетеня України за досвідом та стандартами передових держав-членів НАТО, що потребує подальшого наукового дослідження.

Список літератури

1. Стратегічний оборонний бюлетень України: введено в дію Указом Президента України від 12 червня 2016 року № 240/2016;

2. Стратегічна концепція щодо оборони та безпеки держав-членів Організації Північноатлантичного договору “Активна участь, сучасна оборона”: ухвал. 19.11.2010.

3. Брежнєва Т.К. Імплементація “Комплексної політичної директиви НАТО” як нового стратегічного документа. Стратегічні пріоритети. 2009. № 1. С. 218 – 227.

4. Денежкін М.М., Наливайко А.Д., Поляєв А.І. Особливості оборонного планування у державах-членах НАТО на основі спроможностей. Зб. наук. праць ЦВСД НУОУ, 2017. № 2. С. 34–38.

5. Наливайко А.Д., Сівоха І.М., Поляєв А.І. Впровадження оборонного планування на основі спроможностей в складових сил оборони України. Зб. наук. праць ЦВСД НУОУ. 2018. № 1. С. 46–50.

6. Manual for the Operation of the Joint Capabilities Integration and Development System (JCIDS). 12 February 2015. Joint Staff, 2015. 416 p.

7. Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO. Heads of State and Government on 29 November 2006. Riga. Latvia. Part 3. § 11.

Основи оборонної політики Республіки Польща

Ніна Андріянова, кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-7115-2445>

Леонід Голопатюк, кандидат військових наук, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4153-532X>

Микола Шпура, кандидат військових наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3350-6003>

Анотація. Доповідь “Основи оборонної політики Республіки Польща” присвячена дефінітивному аналізу поняттю “оборонної політики” в нормативно-правових документах в оборонній сфері Республіки Польща. Також використаний порівняльний та контент-аналіз нормативно-правових документів Польщі та України з метою формування теоретичної основи для удосконалення нормативно-правової бази України в оборонній сфері.

Ключові слова: оборонна політика, воєнна політика, Республіка Польща, Україна.

Вступ

Постановка проблеми. В Україні діяльність суб’єктів забезпечення національної безпеки держави, пов’язана із запобіганням воєнним конфліктам, організацією та здійсненням військового будівництва і підготовкою Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення до збройного захисту національних інтересів визначено відповідно до Воєнної доктрини України [1] воєнною політикою. Зміст воєнної політики становлять сукупність офіційних воєнно-доктринальних положень та поглядів воєнно-політичного керівництва та практичної воєнно-політичної діяльності держави як у країні, так і за кордоном. Правовою основою воєнної політики держави є Конституція України [2], Закон України “Про оборону України” [3], Воєнна доктрина [1] та інші законодавчі акти України й відповідні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України.

Але, під час досліджень українських нормативно-правових документів стратегічно рівня [1 – 6], досить складно зрозуміти термінологію, яка пов’язана з поняттям “воєнна політика”. В державних документах використовуються дещо різні поняття, які так чи інакше розширюють, або навпаки звужують дане поняття воєнної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Доповідь базується переважно на аналізі нормативно-правових документів в оборонній сфері України [1 – 6] та Польщі [8, 9]. Але уваги заслуговують праці, присвячені дослідженню основних положень доктринальних документів Польщі О. Александрова [7] та фундаментальне дослідження щодо основ оборонної політики Польщі польського автора П. Бенека [10].

Мета доповіді. Проаналізувати положення оборонної політики Польщі для формування теоретичної основи для удосконалення нормативно-правової бази України в оборонній сфері.

Виклад основного матеріалу

В нормативно-правовій базі Республіки Польща застосовуються терміни “безпекова” та “оборонна політика”. В Національній Стратегії безпеки РП визначене поняття: security and defence policy (безпекова і оборонна політика).

Національна Стратегія безпеки РП визначає такі пріоритети політики безпеки:

забезпечення готовності й демонстрація рішучості діяти щодо забезпечення безпеки та оборони, а також зміцнювати оборонний потенціал держави;

підтримка дій щодо посилення здатності НАТО забезпечувати колективну безпеку, розвитку Спільної політики безпеки та оборони ЄС, зміцнення стратегічного партнерства (в т.ч. зі США) і стратегічних стосунків з партнерами у регіоні;

підтримка та вибіркова участь у місіях міжнародного співтовариства, які здійснюються відповідно до норм міжнародного права з метою запобігання виникненню нових джерел загроз, врегулювання конфліктів та недопущення їх розповсюдження [7, 8].

Безпекова та оборонна політика Польщі будується головним чином враховуючи напрями оборонної політики НАТО та Спільної безпекової та оборонної політики ЄС. Засади оборонної політики РП викладені в Стратегії оборони 2017 р. [9], де використовується лише один термін – defence policy (оборонна політика).

ЗС РП визначені як фундаментальний елемент оборонної системи, призначений ефективно проводити оборонну політику.

Стратегічні оборонні огляди є відображенням оборонної політики, спрямованої на керівництво і раціоналізаторський вибір у процесі трансформації оборонного потенціалу держави, в якому ЗС РП відіграють провідну роль.

Особливістю Стратегії оборони РП є те, що в документі окремим розділом викладені результати стратегічного оборонного огляду в РП як основа відображення поточних і майбутніх викликів і загроз для РП. Та створення Військ територіальної оборони, визначення кіберпростору одним із сфер діяльності збройних сил.

Варто погодитись із визначенням оборонної політики польським автором П. Бенеком. Він пише, що оборонна політика охоплює різні види діяльності – дипломатичну, економічну, військову, і діяльність, що стосується збору інформації (розвідка). Ці заходи проводяться з метою: забезпечувати недоторканність державних кордонів, захищати державні органи та державні

установи та захист громадян, особливо в часи конфлікту чи кризи [10]. Основна роль оборонної політики полягає у визначенні та оцінці потенційних військових загроз та їхніх наслідків. Крім того, вона визначає концепцію та спроможності держави, необхідні для реалізації своїх стратегічних цілей і завдань, та для запобігання небезпечних ситуацій, таких як воєнний конфлікт та кризи. Фактично оборонна політика є практичною реалізацією національної стратегії країни.

Висновки

Оборонна політика є найважливішим елементом національної безпеки, і одним із головних завдань Стратегії національної безпеки є реалізація оборонної політики. Оборонна політика направлена в першу чергу на збройний захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту з метою відстоювання національних інтересів, забезпечення цілісності та недоторканості державних кордонів і суверенітету держави. А воєнна політика – на попередження збройних конфліктів (відповідно до воєнної доктрини України). Зважаючи на сучасну воєнно-політичну обстановку, на збройну агресію РФ, на нашу думку, потребує перегляду та вдосконалення чинна нормативна-правова база України, яка би регламентувала основи політики у сфері оборони України.

Список літератури

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”. Указ Президента України № 555/2015 від 24.09.2015 р.
2. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. – Харків: Право, 2016. – 82 с.
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р № 1932-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
4. Про Стратегічний оборонний бюлетень України: Указ Президента України від 6.06.2016 р. № 240/2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.
5. Державна програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року: Указ Президента України № 73/2017 від 22.03.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/732017-21498>.
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
7. Александров О.С. Нова Стратегія Національної Безпеки Польщі – відповідь на європейські виклики та загрози сьогодення. Стратегічні пріоритети. 2015. № 1 (34). С. 131 – 138.
8. Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>.
9. Concept of Defence of the Republic of Poland, May 2017, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.mon.gov.pl/p/pliki/dokumenty/rozne/2017/07/korp_web_13_06_2017.pdf.
10. Piotr S. Bieniek. Polish Defense Policy in the context of National Security Strategy. Thesis. Naval Postgraduate School. June 2006. – 77 p.

Нормативно-правова база політики України у сфері оборони

Степан Возняк, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-9015-813X>

Андрій Іващенко, кандидат технічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-8131-5463>

Олена Полякова, науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4370-2187>

Анотація. Доповідь “Нормативно-правова база політики України у сфері оборони” присвячена аналізу стану вітчизняного законодавства у сфері оборони з урахуванням протидії сучасним воєнним конфліктам, у тому числі з ознаками гібридності. Використано порівняльний та контент-аналіз нормативно-правових документів України з метою формування теоретичної основи для належного виконання завдань щодо підвищення обороноздатності держави, проведення оборонної реформи та реалізацію курсу України на вступ до НАТО.

Ключові слова: гібридна війна, НАТО, політика у сфері оборони.

Вступ

Постановка проблеми. Нормативно-правову основу політики у сфері оборони України становлять Конституція [1], та закони України “Про оборону України” [2], “Про Збройні Сили України” [3], “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” [4], “Про правовий режим воєнного стану” [5] та понад два десятки інших законів. Для забезпечення їх реалізації видані також декілька сотень відповідних актів Президента України, Кабінету Міністрів України та Міноборони.

Однак, переважна більшість цих законів набула чинності ще у 1992–2005 роках. Тому визначені ними засади підготовки держави до оборони, здійснення відсічі збройній агресії та застосування Збройних Сил України та інших складових сил оборони дотепер ґрунтуються на класичних принципах, формах і способах підготовки й ведення конвенційних збройних конфліктів і війн.

До того ж, результати аналізу свідчать, що хоча до згаданих законів майже щорічно вносилися певні зміни, у них залишилися серйозні правові прогалини. Між їхніми нормами існує багато дублювань, неузгодженостей та суперечностей, а значна кількість із них є застарілою або втратила актуальність.

Зазначені та інші проблеми й недоліки в оборонному законодавстві особливо

гостро проявилися під час розпочатої Росією навесні 2014 року гібридної війни проти нашої країни, окупації нею Криму та окремих районів Луганської і Донецької областей, а також бойових дій, що й донині тривають на Донбасі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Доповідь базується переважно на аналізі нормативно-правових документів в оборонній сфері України [1 – 9]. Але уваги заслуговують праці, присвячені дослідженню основних положень у сфері національної політики Ситника [10] та суб'єктів державної політики у сфері національної безпеки Ярового [11].

Мета доповіді. Проаналізувати стан вітчизняного законодавства у сфері оборони з урахуванням протидії сучасним воєнним конфліктам, у тому числі з ознаками гібридності.

Виклад основного матеріалу

Протягом 2014 – 2020 рр. було ухвалено понад 150 нормативно-правових актів різної юридичної сили, які дозволили:

удосконалити засади державної політики у сфері оборони, розробити напрямки технічного переоснащення Збройних Сил України;

розширити межі участі Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки та налагодити співробітництво з окремими країнами, продовжити конструктивне партнерство у рамках міжнародного співробітництва;

підняти престиж та конкурентоздатність військової служби на ринку праці шляхом поетапного збільшення грошового забезпечення військовослужбовців та унормувати виплату грошової компенсації за піднайом (найом) жилих приміщень.

Крім того, після відмови України наприкінці 2014 року від здійснення політики позаблоковості та визначення курсу на вступ до НАТО постала низка складних проблем, пов'язаних з необхідністю імплементації в національні закони у сфері оборони євроатлантичних термінів, принципів, стандартів, норм, процедур тощо, значних за обсягами та суттєво відмінних за змістом від нині чинних в Україні.

Основні проблеми й недоліки в оборонних законах:

надмірна кількість законів, наявність у них серйозних правових прогалин, недосконалість понятійного апарату, а також дублювання, неузгодженість, суперечливість, застарілість і неактуальність значної кількості їхніх норм;

несистематизованість та обмеженість повноти визначення повноважень органів державної влади, основних функцій і завдань органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що діють у сфері оборони України;

невизначеність функцій, складу й організації сил оборони, а також основ їх використання, керівництва та управління ними;

неадаптованість норм законів, котрі визначають організаційні основи мобілізаційної підготовки і мобілізації, до особливостей і динаміки прояву воєнних загроз у сучасному світі, як це відбувається, зокрема, в діях РФ проти України;

неефективність визначеної законами системи керівництва силами оборони, насамперед з боку Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України та безпосереднього військового управління цими силами з

боку Головнокомандувача Збройних Сил України і начальника Генерального штабу Збройних Сил України на стратегічному та оперативному рівнях. Відсутність у ній, зокрема, розмежування вирішення питань із формування і підготовки цих сил та питань щодо їх застосування, що передбачено стандартами, прийнятими в державах-членах НАТО.

Водночас, має місце також невідповідність сучасним вимогам норм законів, які визначають:

- завдання, принципи, зміст і порядок планування у сфері оборони, що, зокрема, заважає реалізації сучасної політики, запровадженню системи планування та управління ресурсами в цій сфері, які мають враховувати довготривале існування загрози широкомасштабної російської збройної агресії, а також використання у згаданому плануванні сучасних євроатлантичних підходів і методів;

- засади та процедури демократичного цивільного контролю над силами оборони в умовах чинної з лютого 2014 року в Україні парламентсько-президентської форми правління;

- функції та повноваження органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування щодо забезпечення мобілізаційної готовності галузей національної економіки;

- засади організації та ведення територіальної оборони, а також підготовки території й населення України до оборони в умовах ведення Росією гібридної війни проти нашої держави;

- засади планування, формування та виконання державного оборонного замовлення, зокрема з огляду на зростання ролі в цій галузі діяльності приватного сектору оборонної промисловості;

- гарантії надходження інвестицій, формування ринків збуту товарів військового призначення, механізми ціноутворення на них, захист відповідної інтелектуальної власності, сплати роялті тощо;

- організацію та здійснення протидії корупції у сфері оборони;

- основи соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, механізми підтримання необхідного рівня соціальних стандартів військової служби та служби у військовому резерві.

Окрім згаданих вище недоліків, у законах у сфері оборони відсутнє визначення:

- засад політики у сфері оборони України;

- засад військово-технічної і оборонно-промислової політики України та політики військово-технічного співробітництва з іншими державами, а також органів державної влади, які повинні забезпечувати формування та реалізацію державної політики в цих сферах, повноважень центральних органів виконавчої влади, функцій і завдань інших державних органів, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, що здійснюють діяльність у зазначених сферах;

- засад діяльності оборонної промисловості, в тому числі пов'язаної зі створенням і виробництвом озброєння, військової та спеціальної техніки; повноважень центральних органів виконавчої влади, функцій і завдань інших державних органів, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, що беруть участь у такій діяльності, а також механізмів її державного регулювання;

- засад створення та функціонування об'єднаної системи логістики й системи

медичного забезпечення, здатних надавати належну підтримку за стандартами НАТО всім складовим сил оборони під час виконання ними завдань за призначенням, а також застарілість засад і стандартів матеріально-технічного забезпечення згаданих сил;

засад формування в силах оборони сучасної системи кадрового менеджменту з використанням прийнятих у НАТО принципів кадрової політики.

Висновки

Таким чином, варто вважати незадовільним стан політики України у сфері оборони. Вона є несистематизованою, застарілою, недосконалою, недостатньо узгодженою та значною мірою суперечливою. У процесі політики у сфері оборони багато правових прогалин і велика кількість серйозних проблем. Головне – це законодавство не відповідає сучасним зовнішньо- та воєнно-політичним, військовим, воєнно-економічним та іншим реаліям, а також не забезпечує належного виконання завдань щодо підвищення обороноздатності держави, проведення оборонної реформи та реалізацію курсу України на вступ до НАТО.

Список літератури

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. – Харків: Право, 2016. – 82 с.
2. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р № 1932-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
3. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р № 1934-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р № 3543-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”: Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015.
7. Про Стратегічний оборонний бюлетень України: Указ Президента України від 6.06.2016 р. № 240/2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.
8. Державна програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року: Указ Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/732017-21498>.
9. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
10. Ситник Г. П. Система державного управління національною безпекою: аналіз чинників // Управління сучасним містом. – 2003. – № 7 (9). – С. 8–14.
11. Яровой Т.С. Суб’єкти державної політики у сфері національної безпеки України як опосередковані об’єкти лобістського впливу // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2019. – Вип. 4 (43). – С.31-36.

Роль та місце плану оборони України в системі стратегічних документів держави та підвищенні обороноздатності України

Павло Щипанський, генерал-майор, кандидат військових наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, заступник начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняховського з науки, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0854-733X>

Анатолій Павліковський, полковник, начальник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, кандидат військових наук, доцент, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0637-368X>

Володимир Ткаченко, полковник, заступник начальника управління – начальник науково-дослідного відділу проблем інформаційної безпеки та суспільної актуалізації воєнної політики науково-дослідного управління проблем воєнної політики та воєнної стратегії Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, кандидат військових наук, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9625-2434>

Віктор Зубков, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем інформаційної безпеки та суспільної актуалізації воєнної політики науково-дослідного управління проблем воєнної політики та воєнної стратегії Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1616-2795>

Анотація. Доповідь присвячена аналізу оборонного планування оборони у провідних державах-членах НАТО, особливості його організації та здійснення. Аналізується роль і місце плану оборони України в системі стратегічних документів держави, підвищенні обороноздатності України.

Ключові слова: Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, план оборони України.

Вступ

Сучасні збройні конфлікти характеризуються посиленням ролі політичних, економічних, екологічних та інформаційних засобів під час підготовки і в ході воєнного протистояння, перетворенням сухопутного, морського, повітряного, космічного та інформаційного простору в єдиний театр воєнних дій. При цьому воєнні дії можуть поширюватися на всю територію держави.

Світовий досвід переконливо показує, що відсіч збройній агресії охоплює всі сфери життєдіяльності держави.

Все це підтверджує непорушну істину, що боротьба (у тому числі збройна) за суверенітет, територіальну цілісність держави є справою всього Українського народу [1], визначає нагальну необхідність об'єднання за єдиним планом зусиль

усіх державних та інших органів влади щодо протидії викликам і загрозам, підготовки населення і території держави до оборони у мирний час та організації управління системою оборони України у ході відбиття агресії.

Аналіз останніх публікацій показує, що за сучасних умов у науковому середовищі дедалі частіше йдеться про необхідність комплексного підходу до розв'язання політичних і воєнних проблем у сфері оборони держави, розроблення плану оборони як цілісного документа, що забезпечило б синхронізацію існуючих планів, програм, ефективне використання коштів державного бюджету, швидкий перехід від стану мирного часу до стану війни тощо (В.К. Горовенко, О.І. Кузьмук, С.О. Кириченко, М.М. Пальчук, А.І. Семенченко) [2].

Метою доповіді є обґрунтування доцільності визначення місця плану оборони України в системі стратегічних документів держави, його ролі у підвищенні обороноздатності України.

Викладення основного матеріалу

Нещодавно процеси планування розвитку та планування застосування військ (сил) були суто різними процесами. У залежності від загальних зовнішніх загроз та можливостей економіки, перший мав на меті розвиток структурно, кількісно, за станом озброєння та військової техніки, стратегічних запасів матеріально-технічних засобів, другий, відповідно до оцінок безпосередніх зовнішніх загроз, з метою захисту територіальної цілісності держави, повинен забезпечити відбиття збройної агресії, передбачити підготовку військ (сил), планування операцій (бойових дій) територіально, за напрямками, включаючи підготовку театру воєнних дій (інфраструктури), накопичення запасів матеріально-технічних засобів [3].

На відміну від планування на основі загроз, оборонне планування на основі спроможностей полягає в зосередженні зусиль не на створенні нових організаційних структур для забезпечення переваги відповідному бойовому потенціалу противника, а на розвитку спроможностей військ (сил) для ефективного виконання визначених завдань [4].

У теперішній час в провідних державах-членах НАТО основою оборонного планування (ОП) є оцінювання сучасного стану їх оборонного потенціалу та визначення шляхів досягнення його необхідного рівня в оптимальний спосіб у майбутньому.

Оборонне планування на основі спроможностей (ОПОС) передбачає створення, розвиток та підтримання оптимального складу необхідних спроможностей в межах наявних ресурсів.

Процес ОПОС у державах-членах НАТО включає п'ять основних етапів, які мають, як правило, послідовний та циклічний характер [5]: визначення засад державної політики у сфері безпеки і оборони; визначення необхідних спроможностей військ (сил) для виконання завдань; розподіл спроможностей та визначення завдань; імплементація; оцінка результатів.

Таким чином, особливістю ОПОС НАТО є те, що:

Стратегічною концепцією оборони і безпеки членів НАТО кожній державі визначаються національні спроможності, які необхідні для досягнення цілей Альянсу;

єдиного стандарту для ОП у державах-членах НАТО не існує;
кожна держава Альянсу має свою систему ОПОС, на основний зміст організації та здійснення якого впливають характерні риси економічного устрою, прийнята в державі системи прогнозування та планування її розвитку, умови, в яких здійснюється планування, національні традиції тощо;
основою для узгодженості результатів ОП є Угода про стандарти НАТО;
середньострокове ОП, зазвичай, орієнтоване на строк обрання уряду;
огляди оборонних спроможностей у державах-членах НАТО проводяться кожні два роки.

Виходячи з цього, кожна держава-член НАТО, враховуючи загальні цілі і завдання Альянсу, самостійно визначає стратегічні цілі і напрями розвитку власних збройних сил.

Найбільший розвиток процес оборонного планування отримав у Сполучених штатах Америки. Кодексом Законів США встановлено, що міністр оборони має раз на чотири роки проводити впродовж року, наступного за цим періодом, всебічний аналіз (відомий як “чотирирічний оборонний огляд” (ЧОО) стратегії національної оборони, структури збройних сил, планів модернізації збройних сил, інфраструктури, бюджетного плану та інших елементів оборонної політики Сполучених Штатів на найближчі 20 років [6].

Основою для проведення ЧОО є забезпечення реалізації завдань Стратегії національної безпеки, яка, відповідно до Закону США про національну безпеку, публікується у вигляді щорічної доповіді Президента Конгресові одночасно з поданням бюджету [7].

Оцінюючи умови, у яких опинилися США, визначається Стратегія національної оборони та новий склад збройних сил, розглядається перехід до нових технологій війн. У ЧОО визначаються також основні параметри структурних елементів збройних сил за встановленими критеріями, які повинні бути відображені в перспективній Оборонній програмі.

Таким чином, ЧОО США спрямований на коригування Стратегії національної оборони та оборонної програми на майбутні роки відповідно до завдань стратегії національної безпеки. Активну участь у цієї роботі бере законодавча гілка влади. Його терміни узгоджені з термінами планування оборонного бюджету, а ресурсне забезпечення реалізації завдань національної оборони – з реальними економічними можливостями держави.

Удосконалення системи оборонного планування в Україні в напрямку переходу на планування на основі спроможностей та наближення його до прийнятих у НАТО стандартів для ЗС України є завданнями на найближчу перспективу, що визначено в Стратегії національної безпеки України та Стратегії воєнної безпеки України [8, 9].

Метою планування у сферах національної безпеки і оборони України є забезпечення реалізації державної політики у цих сферах шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки і оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу.

Основним документом довгострокового планування, яким визначаються

основні напрями державної політики у сфері національної безпеки є Стратегія національної безпеки України.

Стратегія національної безпеки України розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост.

Стратегія національної безпеки України є основою для підготовки всіх інших документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, у тому числі Стратегії воєнної безпеки України.

Стратегія воєнної безпеки України розробляється Міністерством оборони України відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію указом Президента України, після затвердження Стратегії національної безпеки України та за результатами оборонного огляду.

Стратегія воєнної безпеки України визначає шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва [9].

Стратегія воєнної безпеки України є основою для розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України, програмних документів з питань оборони та розвитку сил оборони, розвитку озброєння та військової техніки, оперативних планів і планів застосування сил та засобів оборони.

Стратегічний оборонний бюлетень України розробляється Міністерством оборони України після затвердження Стратегії воєнної безпеки України та за результатами оборонного огляду.

Основними критеріями для зміни чисельності складових сектору безпеки і оборони є зміни безпекового середовища та реальні економічні і фінансові можливості держави.

Координацію у сферах національної безпеки і оборони України здійснює Рада національної безпеки і оборони України [10, 11].

Досвід минулих десятиліть, особливо під час АТО (ООС) на Сході України, переконливо показав, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Тому, у вересні 2019 року, на держаному рівні було прийнято рішення про розроблення виконавчого документу, який органічно поєднає військові та невійськові заходи складових сил безпеки і оборони, усіх державних органів щодо захисту України від будь-якої агресії з боку іноземних країн [12 – 14].

Таким документом державного значення повинен стати план оборони України.

“План оборони України – складова частина оборонного планування, що містить сукупність документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту” [15].

План оборони України розробляється для систематизації функціонування державних органів, усіх складових сектору безпеки і оборони, органів місцевого самоврядування, керівництва єдиною системою цивільного захисту та

національною економікою щодо протидії викликам і загрозам, підготовки населення і території держави до оборони у мирний час та організації управління системою оборони України у ході відбиття агресії [16, 17].

Метою розроблення плану оборони України є забезпечення цілеспрямованого, об'єднаного єдиним замислом залучення органів державної влади, інших державних органів, які мають відповідні спроможності, до планування та виконання заходів зі сприяння, підтримки або забезпечення дій сил оборони під час виконання ними завдань з оборони держави за визначеними сценаріями їх застосування [18].

План оборони України в системі стратегічних документів є документом який спрямований на реалізацію положень законів України “Про оборону України”, “Про національну безпеку України”, Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегічного оборонного бюлетеня України та інших нормативно-правових актів, що визначають державну політику у сфері національної безпеки і оборони.

Розроблення та впровадження плану оборони України забезпечить удосконалення стратегічного управління системою оборони України, органами державної влади та конкретизує завдання усім функціональним структурам щодо забезпечення оборони держави.

План оборони України є підставою для розроблення суб'єктами планування оборони держави документів застосування (забезпечення застосування, сприяння діяльності) Збройних Сил України, інших складових сил оборони, планування, у тому числі невійськових заходів, під час кризової ситуації воєнного характеру, збройного конфлікту або збройної агресії відповідно до сценаріїв застосування сил оборони .

Таким чином, вперше за часів незалежності, розроблення плану оборони України дозволить забезпечити об'єднання зусиль усіх державних органів, складових сил безпеки і оборони, збройних (військових) та невійськових способів застосування сили для захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки.

Висновки

1. Урахування позитивної практики США та інших держав-членів НАТО під час оборонного планування дасть змогу підвищити якість заходів, створити ефективний механізм взаємодії всіх ланок державної влади у сфері підтримання обороноздатності держави у рамках плану оборони України, забезпечити формування реальних цілей на всіх рівнях планування, що гарантує їх досягнення необхідними бюджетними коштами.

2. Науково-методичні та окремі практичні підходи планування у Міністерстві оборони та Збройних Силах України, що наведені у наукових працях військових фахівців та науковців, потребують певного перегляду та подальшого розвитку з урахуванням позитивного досвіду держав-членів НАТО.

Список літератури

1. Конституція України//Відомості Верховної Ради України.–1996.–№30.
2. Тимошенко Р., Лобко М. Проблеми вдосконалення планування оборони України // Наука і оборона. – 2018. – №1. – С.11-17.
3. Ільяшов О.А. Тенденції розвитку збройної боротьби у війнах четвертого – шостого поколінь // Наука і оборона. – 2009.- № 3.
4. Денежкін М. М., Наливайко А. Д., Поляєв А. І. Особливості оборонного планування у державах-членах НАТО на основі спроможностей // Зб. наук. пр. ЦНДІ ЗС України. – 2017. – № 3 (77).
5. Денежкін М.М. Стандарти НАТО та оборонне планування в Збройних Силах України / М. М. Денежкін, О.Л. Плахута // Зб. наук. пр. ЦНДІ ЗС України. – 2017. – № 3 (77).
6. U.S. Code TITLE 10, Subtitle A, PART I, CHAPTER 2, § 118. Quadrennial defense review. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.law.cornell.edu/uscode/10/uscode_sec_10_0000011811110001.html.
7. U.S. Code TITLE 50-WAR AND NATIONAL DEFENSE, CHAPTER 15, Subchapter I, § 404a. Annual national security strategy report.
8. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”” № 382/2020 від 14 вересня 2020 року.
9. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”” № 121/2021 від 25 березня 2021 року.
10. Закон України “Про Раду національної безпеки і оборони України” № 183/98-ВР від 5 березня 1998 року.
11. Закон України “Про національну безпеку України” № 2469-VIII від 21 червня 2018 року.
12. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про оборону України” щодо організації оборони держави” № 133-IX від 20 вересня 2019 року.
13. План організації підготовки проєктів актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про оборону України”” щодо організації оборони держави (вих. КМУ від 2 жовтня 2019 року №32540/1/1-19).
14. Указ Президента України “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави” № 837/2019 від 8 листопада 2019 року.
15. Закон України “Про оборону України” (зі змінами) № 1932-XII від 6 грудня 1991 року.
16. Указ Президента України “Про структуру плану оборони України” від 3 березня 2020 року № 61/2020.
17. Постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань розроблення проєкту плану оборони України” від 3 березня 2020 року № 209, Положення про Міжвідомчу робочу групу з питань розроблення проєкту плану оборони України, затверджене зазначеною постановою.
18. Постанова Кабінету Міністрів України “Про Порядок розроблення плану оборони України” № 636 від 22 липня 2020 року.

Планування розвитку Збройних Сил, як важливе завдання забезпечення воєнної безпеки України

Олексій Загорка, доктор військових наук, професор, головний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orsid.org/0000-0003-1131-0904>

Дмитро Федянович, кандидат військових наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orsid.org/0000-0002-9896-8655>

Ірина Загорка, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orsid.org/0000-0002-0693-1434>

Анотація. Розглянуто методичний підхід до воєнно-стратегічного та ресурсно-економічного обґрунтування розвитку Збройних Сил на підставі застосування програмно-цільового методу планування. Приведено структурно-логічну схему підходу до воєнно-стратегічного та ресурсно-економічного обґрунтування розвитку Збройних Сил.

Ключові слова: розвиток Збройних Сил; системний підхід; програмно-цільовий метод планування.

Вступ

Постановка проблеми. Визначальним фактором забезпечення воєнної безпеки є підвищення боєздатності Збройних Сил (ЗС) України, які спільно з іншими складовими сил оборони повинні забезпечити оборону держави. Методологічні питання, що стосуються розвитку ЗС, на теперішній час набули особливу актуальність, що обумовлено необхідністю перегляду підходів до забезпечення воєнної безпеки держави, в умовах подій (конфлікту) на Сході України, інтенсивним розвитком засобів збройної боротьби та існуванням ресурсних обмежень на заходи реформування. Це вимагає удосконалення існуючих підходів до планування розвитку ЗС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні питання планування розвитку ЗС викладені у багатьох працях. Найбільш повно ці питання викладені у воєнно-теоретичній праці [1], у якій основна увага приділяється методології обґрунтування складу ЗС. У праці [2] розглянуте питання застосування при будівництві ЗС програмно-цільового методу. У праці [3] вирішення проблеми планування будівництва ЗС запропоновано здійснювати на

підставі використання принципів системного аналізу. Методологічні особливості обґрунтування перспективних параметрів обрису ЗС наведені у праці [4]. У статті [5] розглянуто методологічні положення воєнно-стратегічного та ресурсно-економічного обґрунтування розвитку (реформування) Збройних Сил, наведено принципи планування при застосуванні програмно-цільового методу та приведено структурну схему методичного підходу до воєнно-стратегічного та ресурсно-економічного обґрунтування розвитку (реформування) ЗС.

Методологічні положення, які наведені у працях [1 – 5], потребують конкретизації відносно застосування методів дослідження, а також урахування особливостей планування розвитку (реформування) ЗС України.

Мета доповіді полягає в удосконаленні методичних положень планування розвитку ЗС в сучасних умовах їх реформування.

Виклад основного матеріалу

У практиці планування будівництва ЗС розвинутих країн світу широко застосовується метод програмно-цільового планування, при якому виконання планів (програм) забезпечує досягнення заздалегідь визначених цілей при виділених для цього матеріальних і фінансових ресурсів [5]. Основою програмно-цільового методу є підхід, який орієнтується на мікроекономічну методологію і використовує ефективність як найвищу цінність рішення, що приймається [2]. Сутність програмно-цільового методу планування розвитку ЗС полягає у переході від планування розвитку ЗС за видовою ознакою до створення комплексних програм, які об'єднують у єдине ціле воєнний бюджет, завдання ЗС на тривалу перспективу з урахуванням перспектив організаційного будівництва і розвитку озброєння та військової техніки [1].

При цьому основними принципами планування при використанні програмно-цільового методу є: системність; урахування зовнішнього середовища; ієрархія цілей планування; ітерація цілей планування; ковзке планування; ефективність використання ресурсів; надання пріоритету довгостроковим цілям тощо. Відповідно до принципу системності ЗС розглядаються як складна динамічна ієрархічна організаційно-технічна система відкритого типу. Наявність у ЗС таких властивостей як динамічність, ієрархічність, керованість, відкритість обумовлює певних підходів до планування їх розвитку.

З огляду на дотримання принципу системності, при плануванні розвитку ЗС доцільне проведення їх декомпозиції на (n) підсистем, які знаходяться у діалектичній єдності. За такі підсистеми запропоновано прийняти підсистеми: бойових сил та засобів (як основна система); управління ЗС; всебічного забезпечення функціонування ЗС; технічного оснащення ЗС; підготовки і накопичення мобілізаційних ресурсів і запасів матеріальних засобів; комплектування; бойової і мобілізаційної готовності; підготовки кадрів; інфраструктури ЗС.

Основним завданням, що повинне вирішуватися при плануванні, є воєнно-стратегічне та ресурсно-економічне обґрунтування розвитку ЗС. Таке обґрунтування повинне починатися з визначення потрібного складу і структури підсистеми бойових сил і засобів. Тобто, насамперед, необхідно визначити склад і

структуру підсистеми бойових сил і засобів для створення угруповання військ з потрібною ефективністю для відбиття збройної агресії.

Структурна схема методичного підходу до воєнно-стратегічного та ресурсно-економічного обґрунтування розвитку ЗС наведено на рисунку 1.

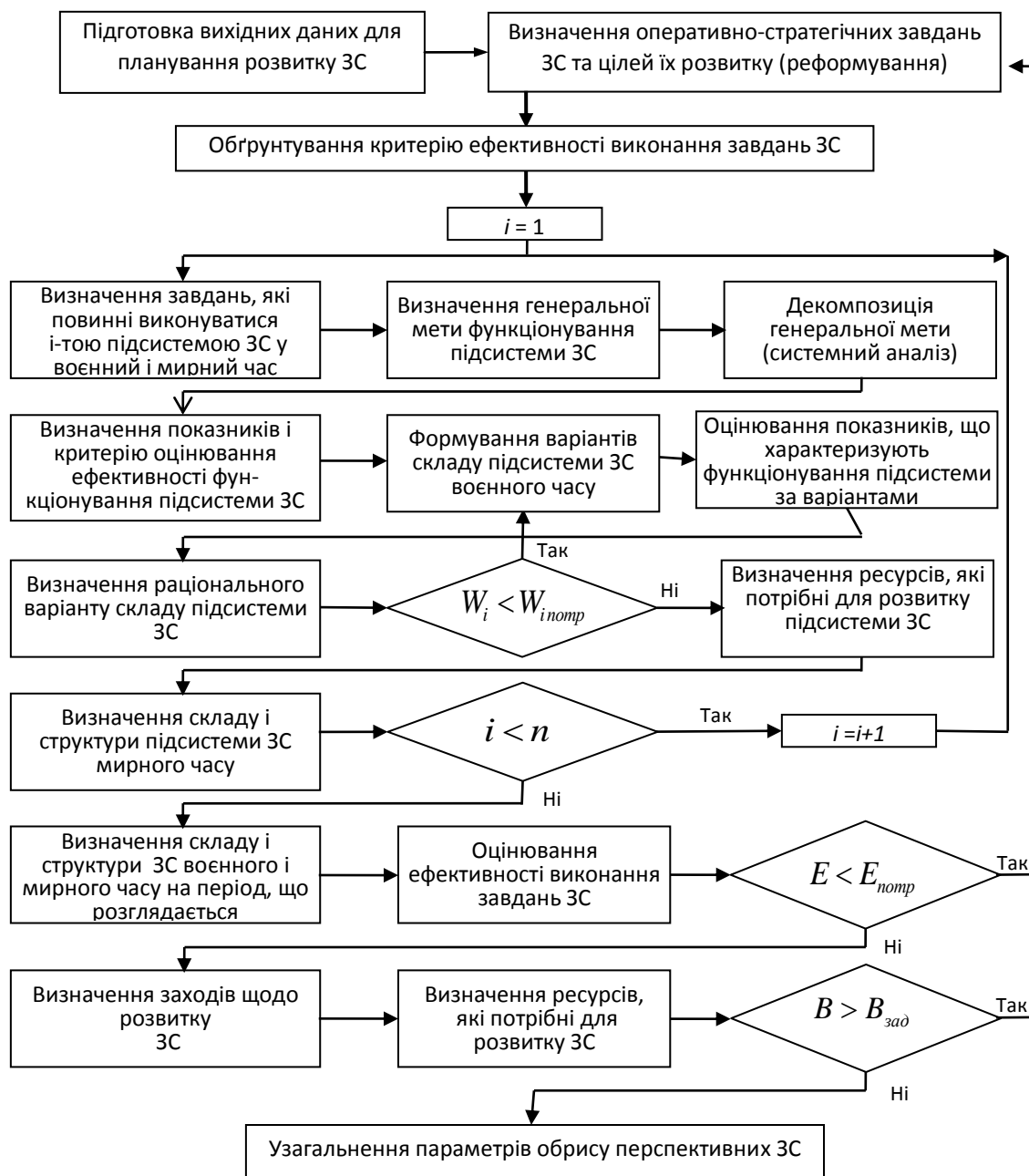

Рисунок 1 - Структурна схема методичного підходу до воєнно-стратегічного та ресурсно-економічного обґрунтування розвитку Збройних Сил

Ефективність (можливості) виконання завдань підсистемами ЗС оцінюється частковими показниками. Узагальнений (інтегральний) показник виконання завдань ЗС, потрібне значення якого приймається за критерій, визначається як лінійна згортка часткових показників

$$E = \sum_i \omega_i W_i; i = \overline{1, n}; \sum_i \omega_i = 1, \quad (1)$$

де n – кількість підсистем ЗС;

W_i – ефективність (ступінь) виконання завдань i -тою підсистемою ЗС;

ω_i – коефіцієнт важливості i -тої підсистеми у виконанні завдань ЗС, який визначається з використанням експертних методів [6, 7].

Відповідно до методичного підходу (рисунок 1) визначається потрібний склад і структура кожної підсистеми ЗС воєнного і мирного часу, а також необхідні ресурси для їх розвитку.

Генеральна мета функціонування підсистеми ЗС визначається на підставі аналізу завдань, які повинні нею виконуватися. Вона, зазвичай, має ієрархічну багаторівневу структуру. Тому генеральна мета функціонування підсистеми ЗС складається з часткових цілей і завдань. Шляхом декомпозиції генеральної мети будується дерево (граф) цілей і завдань. Це дозволяє визначити значущість завдань нижнього рівня ієрархії для досягнення виконання цілей (завдань) верхнього рівня, що доцільно використовувати при формуванні варіантів складу підсистеми ЗС. Показники ефективності функціонування і критерій визначаються для кожної підсистеми ЗС окремо.

Для визначення раціонального складу підсистеми ЗС необхідно мати функціональну залежність ефективності її застосування (спроможності використання) від співвідношення різнорідних елементів (складових), що утворюють дану систему. Отримання такої функціональної залежності з використанням аналітичних методів є проблематичним. Тому для визначення раціонального складу підсистеми ЗС воєнного часу формується декілька варіантів і з них обирається найкращий.

Формування варіантів складу підсистеми ЗС здійснюється з використанням методу планування експерименту [8]. При складанні плану експерименту для кожного параметру підсистеми, що досліджується, обирається умовний нульовий рівень (відповідає початковому складу підсистеми ЗС), тобто такі значення параметрів, у ділянках яких починаються дослідження. Варіювання параметрів здійснюється відповідно їх нульових рівнів. Для складання планів експерименту рекомендується використовувати вже готові плани [9].

Враховуючи, що варіанти складу підсистеми ЗС характеризуються не тільки показниками ефективності її функціонування (спроможностями), а і іншими показниками, які передбачається використовувати при їх порівнянні (наприклад, вартісні) для визначення раціонального варіанту складу підсистеми ЗС пропонується застосовувати метод таксономії [5, 11].

Якщо ефективність функціонування (спроможності) підсистеми раціонального складу менше потрібних (заданих) здійснюється коригування варіантів складу підсистеми ЗС і розрахунки повторюються. Можуть також змінюватися завдання, що повинна виконувати підсистема, і критерії її функціонування.

Для раціонального варіанту складу підсистеми ЗС воєнного часу визначаються ресурси, які потрібні для її розвитку (реформування). Склад кожної підсистеми ЗС мирного часу визначається з урахуванням можливостей

мобілізаційного розгортання ЗС в особливий період і фінансового забезпечення їх утримання [12].

Ураховуючи, що підсистема бойових сил і засобів є визначальною для ЗС, склад деяких інших підсистем може визначатися пропорційно бойовому складу ЗС нормативно [4]. При цьому необхідно враховувати досвід будівництва ЗС на попередньому етапі.

У цілому склад і структура ЗС визначається шляхом інтегрованого сполучення їх підсистем, склад і структура яких отримується з використанням положень методичного підходу, що розглядається. Якщо ефективність виконання завдань ЗС (E) менше потрібної (заданої) ($E_{\text{потр}}$), здійснюється коригування завдань і розрахунки повторюються.

Далі узагальнюються заходи, які необхідно спланувати для розвитку ЗС, і розраховується обсяг ресурсів для реалізації цих заходів. Якщо потрібний обсяг ресурсів (B) перевищує заданий ($B_{\text{зад}}$), здійснюється коригування завдань ЗС і розрахунки повторюються. Також може змінюватися критерій ефективності виконання завдань ЗС.

Як видно з рисунку 1, при плануванні розвитку ЗС використовуються воєнно-політичні, оперативно-стратегічні, фінансово-економічні, воєнно-технічні, нормативно-правові та організаційні вихідні дані. За воєнно-політичними і оперативно-стратегічними даними (прогнозована мета воєнного конфлікту, бойовий склад ЗС противника, можливі форми і способи застосування військ противника, адекватні форми і способи застосування своїх військ тощо) визначаються оперативно-стратегічні завдання ЗС, які визначають цілі розвитку Збройних Сил, наприклад забезпечення відбиття агресії або стримування противника від розв'язання воєнного конфлікту.

Таким чином, застосування цього методичного підходу дозволяє визначити структуру і склад видів ЗС, родів військ та інших складових ЗС, тобто параметри обрисів ЗС на кінець програмного періоду їх розвитку.

Висновки

1. Основним принципом планування розвитку ЗС з метою забезпечення воєнної безпеки держави вважається принцип системності. Відповідно до системного підходу ЗС розглядаються як складна динамічна ієрархічна організаційно-технічна система відкритого типу, що дозволило здійснити її декомпозицію на окремі підсистеми, які також вважаються складними системами. Основною системою є система бойових сил і засобів ЗС. Тому основою планування розвитку (реформування) є обґрунтування потрібного бойового складу сил і засобів для створення угруповання військ для відбиття можливої агресії.

2. У методичному підході для воєнно-стратегічного та ресурсно-економічного обґрунтування розвитку (реформування) ЗС застосовується багаторазова багаторівнева ітераційна процедура за критеріями “*ефективність виконання завдань ЗС – ресурси*”, що виділяються державою. Такий підхід відповідає застосуванню методу програмно-цільового планування, який передбачає розробку комплексної програми розвитку ЗС та орієнтоване на

досягнення загальної мети розвитку з урахуванням необхідної ефективності (спроможностей) виконання завдань окремими системами ЗС в умовах ресурсних обмежень.

Список літератури

1. Основы теории и методологии планирования строительства вооруженных сил Российской Федерации : военно-теоретический труд / под. общ. ред. А.В. Квашнина. – М.: Воентехиздат, 2002. – 232 с.
2. Белоконь С.П., Делеган В.М., Карпачев И.А. О совершенствовании планирования строительства вооруженных сил на основе программно-целевого метода // Военная мысль. – 2008. – №2. – С. 2 –31.
3. Белоконь С.П. Актуальные проблемы развития методологии строительства Вооруженных Сил Российской Федерации // Военная мысль.–2010.–№1.–С. 17-21.
4. Методологические особенности обоснования перспективных параметров облика Вооруженных Сил Российской Федерации на современном этапе их развития / [Г.И. Горчица, И.А. Карпачев, А.Ю. Андреев] // Военная мысль. – 2011. – №3. – С. 3 – 17.
5. Загорка І.О. Планування розвитку (реформування) Збройних Сил: методологічний аспект // Зб. наук. праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. – 2020. – № 3 (70). – С.40-46.
6. Бешелев С.Д., Гурвич Ф.Г. Экспертные оценки. – М.: Наука, 1973. – 160 с.
7. Денисов А.А. Колесников Д. Н Теория больших систем управления: уч. пособ. для вузов. – Л.: Энергоиздат, 1982. – 288 с.
8. Барабашук В.И., Креденцер Б.П., Мирошниченко В.И. Планирование эксперимента в технике / [под. общ. ред. Б.П. Креденцера]. – К.: Техника, 1989. – 200 с.
9. Таблицы планов эксперимента для факторных и полиномиальных моделей. Справочное издание / [В.З. Бродский и др.]. – М.: Металлургия, 1982. – 350 с.
10. Соболев И.М. Статников Р.Б. Выбор оптимальных параметров в задачах со многими критериями. – М.: Наука, 1981. – С.16-54.
11. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 176 с.
12. Тимошенко Р.І., Загорка О.М. Загальні методологічні положення воєнно – економічного обґрунтування складу Збройних Сил України на сучасному етапі їх реформування // Наука і оборона. – 2014. – №1. – С.43-48.

Особливості національного оборонного планування та перспективи його розвитку

Петро Крикун, Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2780-559X>

Андрій Наливайко, кандидат технічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0675-9603>

Андрій Поляєв, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6710-5144>

Резюме. У доповіді проведено аналіз сучасного стану і перспектив розвитку національного оборонного планування в Україні. За результатами аналізу запропоновані шляхи удосконалення національного оборонного планування.

Ключові слова: національне оборонне планування, комплексний огляд сектору безпеки і оборони, оборонний огляд, метод, заснований на спроможностях.

Вступ

Постановка проблеми. Національне оборонне планування опирається на законодавче закріплення його визначення і змісту у базовому для національної безпеки держави – Законі України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 року № 2469-VII [1].

На черговому етапі свого розвитку здійснено його оновлення в контексті законодавчого і методологічного забезпечення та практичної реалізації, а також набуття ним нової якості, пов’язаної з наближенням до принципів і підходів оборонного планування в державах-членах НАТО та врахування національних особливостей.

В той же час актуальним залишається питання щодо зведення у єдину збалансовану за часом, ресурсами та розстановкою пріоритетів систему політичних, економічних, міжнародних, правових, соціальних та інших заходів, а також систему державного управління у безпековій і оборонній сферах. Інтеграція таких складних процесів має спиратися на оновлену систему планування у зазначених сферах, яка має забезпечувати оперативне реагування на весь спектр загроз національній безпеці, враховувати засади всеохоплюючої оборони, бути більш гнучкою у прийнятті відповідних рішень, мати тісний зв’язок з іншими системами державного управління.

В цьому сенсі оборонне планування має одне з ключових завдань, пов’язане з заходами щодо відродження національного війська, розбудови професійної

армії, цілеспрямованого розвитку Сил спеціальних операцій, нарощування втрачених можливостей Військово-Морських Сил, перебудови системи територіальної оборони, розвитку оборонних спроможностей Національної гвардії України, реформування розвідувальних органів, переоснащення Збройних Сил України та інших складових сил оборони на високотехнологічне озброєння і військову техніку, кардинальні реформи оборонно-промислового комплексу, запровадження стратегічного курсу на всеохоплюючу оборону з асиметричними можливостями тощо.

Як системний процес, оборонне планування спрямоване на створення сучасних Збройних Сил та інших складових сил оборони, побудованих на принципах і стандартах НАТО, здатних протистояти збройній агресії з боку Російської Федерації, забезпечивши оборону держави та участь у міжнародних операціях з підтримки миру.

Сили оборони за своїми спроможностями мають швидко адаптуватися до застосування (діяльності) у складі спільних (об'єднаних) спроможностей відповідно до сценаріїв (ситуацій) і варіантів, у яких передбачено застосування (діяльність) всіх або більшості складових сектору безпеки і оборони держави. Вони мають бути підготовленими до дій у складі з відповідними структурами держав-членів НАТО та ЄС у спільних операціях, у тому числі в міжнародних миротворчих операціях, що обумовлюється визначеним стратегічним курсом держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми оборонного планування в секторі безпеки і оборони України під різними кутами зору розглядалися в минулі роки в публікаціях В.Ю. Богдановича [2 – 3], В.П. Горбуліна [4 – 5], І.С. Романченка [6], В.П. Тютюнника, В.К. Горовенка [7] та організаційних і методичних документах [8, 9]. Разом з тим у проведених дослідженнях та документах недостатньо уваги було приділено особливостям національного оборонного планування в системі державного управління у відповідних сферах.

Мета публікації полягає в дослідженні особливостей національного оборонного планування в системі державного управління безпекової сфери та перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу

У загальному сенсі національне оборонне планування має базуватися на методичних принципах та підходах оборонного планування НАТО – NATO Defense Planning Proces, що включає низку основоположних послідовних етапів/фаз, зокрема:

визначення засад державної політики у сфері безпеки і оборони (*Establish Political Guidance*);

визначення потреб (спроможностей) (*Determine Requirements*) необхідних для досягнення визначених політичних цілей;

розподіл спроможностей та визначення завдань (*Apportion Requirements & Set Targets*);

імплементация (*Implementation*), що передбачає виконання завдань щодо

створення (розвитку) спроможностей;

оцінка результатів (*Review Results*), де визначається ступень досягнення визначених спроможностей.

Засадничим методом оборонного панування в Україні має бути метод оснований на спроможностях – ПОС (*Capability-based planning*). Це обумовлено його всебічною досконалістю та системністю процедур і заходів, які об'єднують в собі фактори, що характерні методам планування НАТО.

Опираючись на досвід держав-членів НАТО та набутий досвід у національному оборонному відомстві, можна стверджувати, що такий метод, безумовно має перспективу у плануванні всіх складових сил оборони [9].

Оцінюючи національне оборонне планування в рамках українських реалій, можна стверджувати, що на нинішньому етапі свого розвитку, воно має особливості, які обумовлені низкою факторів.

По-перше. Адаптування методології проведення оцінювання на основі спроможностей (ООС), яка впроваджена у державах-членів НАТО до національних особливостей України набуває першочергового значення. Це обумовлено, перш за все, реальною воєнною загрозою з боку Російської Федерації, а також окресленою кризовою ситуацією в довгостроковій перспективі.

По-друге. Залишається проблемним питання недосконалості методичних положень щодо формування оновлених документів оборонного планування, зокрема: *Стратегії воєнної безпеки України, Стратегічного оборонного бюлетеня України відповідно до результатів оборонного огляду та інших документів.*

По-третє. Необхідність впровадження нових підходів в оборонному плануванні з питань формування ефективних сил оборони, збільшення внеску в оборону держави інших військових формувань і правоохоронних органів в умовах протистояння специфічним діям (*кібератаки; дії незаконних збройних формувань та приватних військових компаній, диверсійних і терористичних груп; провокування масових беспорядків серед населення та перешкоджання діям угруповань сил оборони, міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів тощо*).

По-четверте. Обмеженість ресурсів та потреба в їх ефективному використанні

По-п'яте. Необхідність практичного впровадження інтегрованої системи управління ризиками в оборонному плануванні.

По-шосте. Запровадження сучасних основ системи планування оборони відповідно до стратегічного курсу на всеохоплюючу оборону держави.

Ці та інші фактори можуть складати основу для подальших досліджень щодо розвитку оборонного планування. При цьому особливе місце має оборонний огляд, як системний аналітичний процес оцінки стану та перспектив розвитку складових сил оборони і водночас – невід'ємна складова оборонного планування. У ході цього аналітичного процесу, на ряду з аналізом стану досягнення довготривалих стратегічних цілей у сфері оборони, комплексної оцінки воєнної безпеки України, існуючих та потенційних воєнних загроз, огляду можливостей сил оборони, території та населення до оборони держави, ресурсів тощо, системно мають досліджуватися методичні основи процесу планування на відповідність

сучасним вимогам та сприянню набуття необхідних оборонних спроможностей.

У ході проведення оборонних оглядів доцільно проводити аналіз інтеграційних можливостей оборонного планування з іншими видами планування в оборонній та безпековій сферах, а також державному стратегічному плануванні.

Ще більшої системності набуває аналітичний процес оборонного огляду, який здійснюється у складі комплексного огляду сектору безпеки і оборони (далі КОСБО) [10]. При цьому враховуються особливості щодо організації та методики його проведення. Саме рішенням щодо проведення КОСБО, зазвичай, започатковує новий цикл планування у сферах національної безпеки і оборони, що напряму пов'язано з оборонним плануванням.

При цьому КОСБО об'єднує в єдиний процес огляди за відповідними сферами та загальні заходи, що стосується всього сектору безпеки і оборони (далі – СБО).

Методичне забезпечення КОСБО в Україні, як єдиного системного процесу дає змогу неупереджено і гармонічно об'єднувати в єдиний процес заходи окремих оглядів, які визначені його складовими, вибудувавши їх в логічну послідовність відповідно до встановленого алгоритму.

Кабінет Міністрів України щодо підтримки КОСБО, здійснює фінансове забезпечення, організовує, контролює та попередньо схвалює результати проведення зазначених оглядів, чим досягається гарантованість фінансування передбачених заходів, їх узгодженість, системний контроль виконання та узагальнення результатів.

За змістом КОСБО передбачає оцінювання стану та готовності СБО, як цілісної функціональної системи, до виконання визначених завдань. Дослідження, що проводяться в рамках окремих оглядів направлені на визначення спроможностей окремих складових СБО, які мають швидко адаптуватися до застосування (діяльності) у складі спільних (об'єднаних) спроможностей відповідно до сценаріїв (ситуацій) і варіантів, у яких передбачено застосування (діяльність) всіх або більшості сил безпеки і сил оборони при всебічній підтримці інших складових. Його результати спрямовуються на: досягнення всеосяжної мети, обґрунтування стратегічних цілей та шляхів її досягнення; виконання завдань СБО та його складових, як цільових настанов на довгостроковий період, що є основою для програмних і планувальних документів; розподілу стратегічних пріоритетів, що визначають вагу (значимість) окремих завдань у формуванні відповідних стратегій.

Організація та проведення КОСБО передбачає створення системи робочих органів КОСБО, яка спрямована на забезпечення координації дій учасників цього системного процесу.

КОСБО включає широкий спектр дорадчої допомоги, при цьому залучаються (за згодою) вітчизняні та іноземні експерти і радники, з якими організовується співробітництво та узгоджуються напрямки співпраці.

В рамках організації відносин з суспільством досліджуються різні форми добровільної участі громадян у забезпеченні оборони та національної безпеки в цілому. Одним із яскравих прикладів такої діяльності громадян є волонтерський рух під час відбиття російської збройної агресії на сході України.

Висновки

Основними напрямками розвитку національного оборонного планування доцільно вважати:

всеохоплююче нормативне врегулювання процесу оборонного планування, відповідно до принципів планування НАТО;

удосконалення методичного забезпечення формування стратегічних документів, зокрема Стратегії воєнної безпеки України, Стратегічного оборонного бюлетеню України та інших документів;

відпрацювання методики формування перспективної моделі організації оборони;

створення цілісного програмного забезпечення процедур оборонного планування;

посилення практичної спрямованості механізму визначення прогнозних показників видатків Державного бюджету на довгострокову перспективу;

впровадження механізму оборонних закупівель за принципами та підходами, що характерні для держав-членів НАТО;

впровадження єдиних методичних основ оборонного та ресурсного менеджменту для складових сил оборони.

Головним меседжем оборонного планування на найближчу перспективу у 2021 році пропонується вважати завершення розроблення та прийняття основних стратегічних і програмних документів оборонного планування, які забезпечать суб'єктам оборонного планування перехід до практичної їх реалізації і на її основі цілеспрямованого здійснення бюджетного процесу та відпрацювання планів закупівель на середньострокову перспективу.

Список літератури

1. Закон України "Про національну безпеку України".
2. Богданович В.Ю. Спосіб формалізації стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки держави / В.Ю. Богданович, А.І. Семенченко // Стратегічна панорама. – 2006. – № 3. – С. 42–53.
3. Богданович В.Ю. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах: монографія / В. Ю. Богданович, А.І. Семенченко, Ю.В. Єгоров, О.О. Бортник, В.А. Муха. – К. : Кий, 2007. – 370 с.
4. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В.П. Горбулін, . – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
5. Горбулін В.П., Крикун П.М. Розвиток оборонного планування як складової національної системи планування у сфері безпеки і оборони за умов наближених до процедур та стандартів НАТО. Аналітична записка. – К.: НІСД, 2017. – 17 с.
6. Романченко І.С., Богданович В.Ю., Денєжкін М.М., Крикун П.М. Стан і перспективи розвитку системи оборонного планування в Збройних Силах України // Наука і оборона. – 2017 – № 1. – С. 25–30.

7. Тютюнник В. П., Горovenko В. К. Як імплементувати Закон України “Про національну безпеку України”. Defense Express. URL: <https://old.defence-ua.com/index.php/statti/publikatsiji-partneriv/5277-yak-implementuvatyzakon-ukrayiny-pro-natsionalnu-bezpeku-ukrayiny>.

8. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення оборонного огляду Міністерством оборони” № 941 від 31 жовтня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/941-2018-%D0%BF#Text>.

9. Наказ Міністерства оборони України “Про затвердження Порядку організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони” № 484 від 22.12.20.

10. Денежкін М.М. Крикун П.М., Руснак І.С. Проблеми проведення комплексного огляду сектора безпеки та оборони України: погляди на його організацію та вирішення завдань // Наука і оборона. – 2014. – № 4. – С.3-10.

Інституційна модель оборони України

Михайло Лобко, кандидат військових наук, доцент провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3848-8772>

Андрій Прима, доктор філософії, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8131-5463>

Анотація. Доповідь присвячена аналізу вітчизняного законодавства, розглядаються питання оборони, системи оборони, інституційної моделі системи оборони України з використанням системного підходу, її сутність, побудова. Розкриваються поняття “оборона України”, “система оборони”, “модель системи оборони України”. Сформовано структурно-описовий обрис “інституційної моделі системи оборони України”. Визначаються структура інституційної моделі системи оборони України: відношення, зв’язки та взаємодія між її елементами (компонентами) під час виконання покладених функцій і завдань оборони.

Ключові слова: оборона України; система оборони; інституційна модель системи оборони; складові моделі системи оборони.

Вступ

Постановка проблеми. Вивчення досвіду відсічі збройної агресії РФ проти України показало, що існуюча система оборони не в повній мірі забезпечила виконання завдань оборони. В результаті збройної агресії Росією був анексований і тимчасово окупований Крим та частка території Донецької і Луганської областей.

Відтак, вона потребує реформування та подальшого розвитку для забезпечення гарантованого захисту суверенітету, відновлення територіальної цілісності та захисту інших національних інтересів України від посягань із застосуванням воєнної сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що так чи інакше пов’язані з системою оборони держави та її моделлю розглядала низка як вітчизняних, так й іноземних вчених, фахівців, експертів. Однак, дослідження авторів здебільшого проводились стосовно певних складових цієї моделі. Так, в [1, 2] розглядалися питання розбудови сучасної європейської моделі сектору безпеки і оборони України як важливого компонента моделі оборони, моделі управління постачанням сил сектора безпеки і оборони в єдиній системі матеріально-технічного забезпечення й інші. У [3, 4] досліджувалась модель оборонного планування за аналогією з НАТО та модель бойових дій сил і засобів протиповітряної оборони оперативного угруповання військ. Цілісно модель оборони нашої держави в наукових публікаціях не розглядалась.

У статті [5] автор визначає гіпотези щодо моделей оборони, які існують в різних державах, а також цілей кожної моделі та фактичних результатів її існування.

Слід зазначити, що в Україні триває оборонна реформа. Одним із наріжних завдань оборонної реформи є формування перспективної моделі Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Разом з цим, проводиться трансформація органів державної влади, інших державних органів, які пов'язані з обороною держави.

Мета доповіді – на основі аналізу вітчизняного законодавства, наукових публікацій розкрити сутність, склад і структуру моделі оборони України та надати структурно-описовий обрис “Інституційної моделі оборони України”.

Виклад основного матеріалу

Оборона України базується на положенні Конституції України [6]: “захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу”. Оборона України становить собою систему політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту”.

Однак, сама “система заходів держави” є суто переліком встановлених заходів, виконання яких забезпечать підготовку та оборону держави. Для реалізації встановленої “системи заходів держави” потрібно визначити відповідні суб'єкти державної влади, які мають бути наділені відповідними повноваженнями, функціями і завданнями з їх виконання та задіяти необхідні сили і засоби держави. Сукупність визначених суб'єктів, діяльність яких направлена на досягнення єдиної мети щодо забезпечення оборони та задіяні для цього сили і засоби держави становлять собою “систему оборони України”.

Отож, система оборони України становить собою організовану державою сукупність органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, усіх складових сектору безпеки і оборони України, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки, інших складових, об'єднаних метою і завданнями щодо забезпечення підготовки до оборони, оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й інших національних інтересів у разі збройної агресії.

З метою проведення наукових досліджень, пошуку шляхів подальшого реформування та розвитку системи оборони необхідно сформувати модель оборони України.

Модель відображає наявне або ймовірно існуюче, дозволяє проводити її вивчення, оцінку з використанням різних наукових методів і методик, ставити експерименти та отримувати нові наукові знання, створювати образи майбутнього об'єкта, висувати наукові гіпотези та на основі цього здійснювати утворення нового, розробляти рекомендації щодо вдосконалення, модернізації, реформування, розвитку, набуття нових властивостей, можливостей тощо.

Формуючи модель оборони України слід зазначити, що вона є складною,

ієрархічною, функціональною і включає значну кількість елементів. Тому за функціональною ознакою їх доцільно розділити за відповідними компонентами.

Першою складовою моделі доцільно визначити ті її елементи, на які покладається виконання функцій управління щодо проведення комплексу заходів з підготовки держави до оборони та керівництво обороною під час відсічі збройної агресії. Такою складовою має бути *керуючий компонент*.

До керуючого компонента слід віднести: Президента України; вищі державні органи: Верховна Рада України; Рада національної безпеки і оборони України, Воєнний кабінет; вищий колегіальний стратегічний орган воєнного керівництва обороною держави в особливий період (Ставка Верховного Головнокомандувача), Кабінет Міністрів України; міністерства, центральні та інші органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації, ради оборони (Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя), військово-цивільні (військові) адміністрації (у разі їх утворення); органи військового управління; органи місцевого самоврядування, на які покладено здійснення повноважень у сфері оборони.

Президент України відповідно до Конституції України є главою держави, Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, очолює Раду національної безпеки і оборони України, здійснює керівництво у сферах національної безпеки і оборони держави. Вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України, загрози нападу, небезпеки державній незалежності України приймає рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України видає накази і директиви з питань оборони.

Комітет з питань розвідки утворено з метою вдосконалення системи забезпечення керівництва, координації та контролю за діяльністю розвідувальних органів України.

Верховна Рада України є органом законодавчої влади в Україні, в межах повноважень, визначених Конституцією України, здійснює законодавче регулювання питань сфери оборони.

Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері оборони в межах повноважень, визначених Конституцією та законами України.

Воєнний кабінет Ради національної безпеки і оборони України є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України в особливий період. До його основних завдань належать: обговорення пропозицій щодо застосування сил і засобів структур сектору безпеки і оборони України для відбиття збройної агресії проти України; керівництва стратегічним розгортанням, підготовкою і застосуванням сил і засобів структур сектору безпеки і оборони України для стратегічних дій, операцій, бойових (спеціальних) дій; організації взаємодії сил і засобів структур сектору безпеки і оборони України, а також із центральними (місцевими) органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування

під час виконання покладених на них завдань в особливий період; визначення потреб оборони; переведення національної економіки для функціонування в умовах особливого періоду; прийняття рішень про загальну або часткову мобілізацію, демобілізацію; інших питань щодо забезпечення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в особливий період.

Згідно із Законом України “Про національну безпеку України” [7] передбачено утворення вищого колегіального стратегічного органу воєнного керівництва обороною держави в особливий період. Пропозиції про утворення цього органу та його персональний склад затверджуються рішенням Ради національної безпеки і оборони України та вводяться в дію Указом Президента України. Відповідно до Закону України “Про оборону України” встановлено, що таким органом має бути Ставка Верховного Головнокомандувача. Вона призначена для забезпечення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в особливий період. Президентом України затверджено Положення про зазначений орган.

Кабінет Міністрів України забезпечує в межах своєї компетенції державний суверенітет України, виконання актів Президента України у сфері оборони держави, контролює виконання законів у сфері оборони, здійснює відповідно до законів інші заходи щодо забезпечення обороноздатності України, координує і контролює їх виконання та несе, в межах своїх повноважень, відповідальність за забезпечення оборони України.

Міністерства, центральні та інші органи виконавчої влади у взаємодії з Міністерством оборони України у межах своїх повноважень організують і забезпечують виконання законодавства у сфері оборони, сприяють Збройними Силами України у виконанні ними завдань, здійснюють їх належне забезпечення за напрямками діяльності, планують, організують і контролюють виконання заходів підготовки оборони, з мобілізаційної підготовки відповідних органів управління, установ, організацій і підприємств усіх форм власності відповідних галузей національної економіки, створюють і утримують визначені Кабінетом Міністрів України резерви матеріальних і фінансових ресурсів. Здійснюють згідно із законодавством інші повноваження у сфері оборони України.

Місцеві державні адміністрації, забезпечуючи на відповідній території виконання підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності, посадовими особами і громадянами Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади з питань оборони виконують передбачені законодавством заходи щодо підготовки оборони, мобілізаційної підготовки та проведення мобілізації на відповідній території, організують і виконують завдання територіальної оборони.

В особливий період для керівництва виконанням на відповідній території заходів щодо оборони України їх рішенням утворюються ради оборони (Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя).

Військово-цивільні адміністрації – це тимчасові державні органи у селах,

селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони) і забезпечують дії Конституції та законів України, безпеку і нормалізацію життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації.

Військові адміністрації населених пунктів утворюються в одному чи декількох населених пунктах (селах, селищах, містах), в яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом.

Органи військового управління – центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утворених відповідно до законів України, Служба зовнішньої розвідки України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначених для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, а також військові комісаріати (територіальні центри).

Органи місцевого самоврядування у галузі оборонної роботи забезпечують організацію та участь у здійсненні на відповідній території заходів, пов'язаних з підготовкою оборони, мобілізаційною підготовкою, територіальною обороною та цивільним захистом. Здійснюють інші повноваження у галузі оборонної роботи, передбачених законами.

Наступною складовою моделі необхідно визначити **виконавчий компонент**. До нього слід включити такі елементи: сектор безпеки і оборони України; національна економіка та інші підприємства, установи промисловості усіх форм власності, що беруть участь у забезпеченні оборони.

Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

На сектор безпеки і оборони України покладається оборона України, захист її державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності державного кордону України її конституційного ладу, та інших завдань із забезпечення національної безпеки і оборони.

До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна

служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Національна економіка України як структурно, так і організаційно є єдиною системою взаємозв'язаних і взаємодіючих галузей виробництва (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок тощо), територіальних комплексів, сфери послуг (освіта, охорона здоров'я, культура) і сфер діяльності людей, яка здійснює забезпечення оборони у всіх видах ресурсів, потреб Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів спеціального призначення всім необхідним для виконання завдань оборони та життєдіяльності населення.

Однією з важливих складових національної економіки є оборонно-промисловий комплекс України, який становить собою сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для досягнення оперативних спроможностей сил та засобів сектору безпеки і оборони, їх оснащення та матеріального забезпечення, а також здійснює постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами. Слід зазначити, що оборонно-промисловий комплекс структурно входить до складу сектору безпеки і оборони України, однак, практичну діяльність його підприємства здійснюють спільно з підприємствами національної економіки.

До наступної складової моделі необхідно віднести **забезпечуючий компонент**, до якого необхідно віднести наступні елементи: військового обов'язку та військової служби; мобілізаційної підготовки та мобілізації; територіальної оборони України; єдиної державної системи цивільного захисту; єдиної транспортної системи України в особливий період; паливно-енергетичного комплексу в особливий період; єдиної системи державного матеріального резерву України; забезпечення інформаційної безпеки; національної системи кібернетичної безпеки; підготовки населення і території держави до оборони.

Коротко охарактеризуємо визначені елементи.

Військовий обов'язок та військова служба [8]. Вітчизняним законодавством встановлено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Для забезпечення виконання конституційного обов'язку встановлено військовий обов'язок та військова служба громадян. В Україні військовий обов'язок громадян та військова служба реалізується через запроваджену змішану систему комплектування особовим складом (військовозобов'язаними) Збройних Сил України, військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення.

Військовий обов'язок устанавлюється для підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також

правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями.

Військовий обов'язок включає: підготовку громадян до військової служби та приписку до призовних дільниць; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві.

Громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

У випадках, передбачених законом, іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть у добровільному порядку (за контрактом) проходити військову службу у Збройних Силах України.

Відповідно до військового обов'язку громадяни України поділяються на такі категорії: допризовники – особи, які підлягають приписці до призовних дільниць; призовники – особи, приписані до призовних дільниць; військовослужбовці – особи, які проходять військову службу; військовозобов'язані – особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; резервісти – особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний та воєнний час.

Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за відповідних умов).

Видами військової служби встановлено: строкова військова служба; військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період; військова служба за контрактом осіб рядового складу; військова служба за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки; військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; військова служба за призовом осіб офіцерського складу.

В Україні встановлено основи мобілізаційної підготовки та мобілізації [9]. Мобілізаційна підготовка та мобілізація є складовими частинами комплексу заходів, які здійснюються з метою забезпечення оборони держави.

Мобілізаційна підготовка становить собою комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту, сил цивільного захисту,

підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Мобілізація є комплексом заходів, що здійснюються з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу.

Територіальна оборона України є системою загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період для забезпечення оборони держави.

Єдина державна система цивільного захисту становить собою сукупність органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, підприємств, установ та організацій, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту. Зазначена система складається з функціональних і територіальних підсистем та їх ланок. Її основною функцією є забезпечення захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Єдина транспортна система України в особливий період складається з транспорту та транспортної інфраструктури незалежно від форм власності, крім тих, що належать або передані Збройним Силам України та іншим військовим формуванням відповідно до мобілізаційних завдань і призначається для забезпечення потреб Збройних Сил України та інших військових формувань, народного господарства і цивільного захисту в перевезеннях.

Паливно-енергетичний комплекс в особливий період забезпечує виробництво, передачу, постачання і використання енергоносіїв в особливий період (електричної та теплової енергії, обладнання, комплектувальних виробів, вугілля, торфу, нафти і газу та продуктів їх переробки) відповідно до мобілізаційних завдань (замовлень), підприємствами, установами та організаціями паливно-енергетичного комплексу незалежно від форми власності для потреб Збройних Сил України та інших військових формувань, правоохоронних органів, підприємств, установ та організацій, а також населення. До складу паливно-енергетичного комплексу в особливий період входять підприємства, установи та організації електроенергетичного, ядерно-промислового, вугільно-промислового та нафтогазового комплексів незалежно від форми власності.

Єдина система державного матеріального резерву України Державний резерв, як особливий державний запас матеріальних цінностей, використовується для забезпечення потреб України в особливий період, надання державної підтримки окремим галузям народного господарства, підприємствам, установам і організаціям з метою стабілізації економіки у разі тимчасових порушень термінів постачання важливих видів сировини і паливно-енергетичних ресурсів,

продовольства, надання гуманітарної допомоги, забезпечення першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Слід зазначити, що Єдина транспортна система України в особливий період, паливно-енергетичний комплекс в особливий період та єдина система державного матеріального резерву України є галузями національної економіки, однак, вони надто важливі в питаннях забезпечення оборони держави і тому авторами розглядаються окремими складовими.

Система забезпечення інформаційної безпеки визначає національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері.

До найбільш важливих завдань зазначеної системи в умовах збройної агресії РФ відносяться:

забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації;

захист українського суспільства від агресивного інформаційного впливу Російської Федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України;

захист українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди, передусім з боку Російської Федерації;

розвиток та захист національної інформаційної інфраструктури.

Основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації.

Суб'єктами інформаційних відносин є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень.

Національна система кібербезпеки є сукупністю суб'єктів забезпечення кібербезпеки та взаємопов'язаних заходів політичного, науково-технічного, інформаційного, освітнього характеру, організаційних, правових, оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, оборонних, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного і технічного захисту національних інформаційних ресурсів, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

Основними суб'єктами національної системи кібербезпеки є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба безпеки України, Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, розвідувальні органи, Національний банк України, які відповідно до Конституції і законів України виконують в установленому порядку покладені на них завдання.

Підготовка населення до оборони становить собою комплекс заходів, що проводяться за єдиним планом з метою забезпечення готовності населення до діяльності в умовах особливого періоду. Включає підготовку приписного складу і загальну підготовку населення.

Підготовка території України до оборони здійснюється для створення військам (силам) сприятливих умов щодо своєчасного і прихованого їх висування, розгортання, маневру, виконання завдань в операціях (бойових діях) і проведення

заходів територіальної оборони, підвищення захисту (живучості) військ (сил), озброєння, військової техніки, оборонної інфраструктури, а також завдання втрат угрупованням військ (сил) агресора і ускладнення їхніх дій.

Організовує підготовку населення і території держави до оборони Кабінет Міністрів України.

Зазначені складові моделі оборони під час функціонування щодо виконання заходів та завдань оборони знаходяться у відповідних відносинах та взаємодіють між собою.

Наприклад, міністерства та інші органи виконавчої влади взаємодіючи організовують і забезпечують виконання законодавства у сфері оборони, сприяють Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, розвідувальним і правоохоронним органам у виконанні ними завдань, здійснюють їх належне забезпечення за напрямками діяльності, узгоджують з Генеральним штабом Збройних Сил України та забезпечують проведення заходів щодо розвитку системи зв'язку, шляхів, транспорту, інших об'єктів інфраструктури і території держави та підготовку своїх галузей до оборони, забезпечують їх територіальну оборону, планують, організовують і контролюють виконання заходів з мобілізаційної підготовки відповідних органів управління, установ, організацій і підприємств усіх форм власності та взаємодіють під час виконання інших повноважень, які належать до сфери їх управління. Також підтримуються відносини та здійснюється взаємодія між підприємствами відповідних галузей національної економіки, оборонно-промислового комплексу під час виробничої діяльності щодо забезпечення потреб оборони, проведення заходів з підготовки оборони, виконання інших заходів відповідно до розроблених програм і планів. Аналогічно будуються відносини та здійснюється взаємодія між іншими елементами моделі системи оборони.

Висновки

Таким чином, існуюча система оборони має бути спроможною реалізувати визначений комплекс заходів держави щодо підготовки до оборони та її захист у разі збройної агресії. Для цього вона повинна об'єднувати воєнні, невоєнні, виробничі, інформаційні, ресурсні й інші можливості всіх її складових.

Модель оборони держави слід розглядати як визначену сукупність елементів (компонентів) державного устрою, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, національної економіки, сектору безпеки і оборони, цивільного захисту, інших складових, яким законодавчо визначені повноваження, функції і завдання з реалізації системи заходів держави щодо підготовки оборони та її захисту у разі збройної агресії.

Список літератури

1. Україна розбудовує сучасну європейську модель сектору безпеки і оборони. В.Турчинов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/ukraina_rozbudovuie_suchasnu_ievropeysku_model_sektoru_bezpeky_i_oborony_307255.html.

2. Модель управління постачанням сил сектора безпеки і оборони держави в єдиній системі матеріально-технічного забезпечення/ В. В. Сисоєв //Проблеми економіки = Theproblemsofeconomy. – 2014. – № 2. – С. 144-153. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/37703>.

3. Зміцнення обороноздатності: модель оборонного планування за аналогією з НАТО // Журнал "Оборонний вісник", Центр воєнної політики та політики безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://defpol.org.ua/index.php/aleia-heroiv/705-zmitsnennya-oboronozdatnosti-model-oboronnoho-planuvannia-za-analohiieiu-z-nato>.

4. Зварич С.С. Модель бойових дій сил та засобів протиповітряної оборони оперативного угруповання військ // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – 2012. – № 3. – С. 97-100. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sitsbo_2012_3_22.

5. Глен Грант. Модель оборони: як зрозуміти стиль оборони країни. Виклики і ризики // Безпековий огляд ЦДАКРВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cacds.org.ua/?p=2239>.

6. Конституція України: станом на 1 вересня 2016 р. відповідає офіц. тексту. – Харків: Право, 2016. – 82 с.

7. Закон України “Про національну безпеку України” №2469–VIII від 21.06.2018 року – 31 с.

8. Закон України “Про військовий обов’язок і військову службу” № 2233–XII від 25.03.1992 року (із змінами).

9. Закон України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” № 3544–XII від 21.10.1993 року (із змінами).

Розроблення моделі оборонного менеджменту з управління оборонними процесами в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони

Федір Саганюк, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-9516-0562>

Юрій Мудрак, начальник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-1159-5746>

Юрій Піщанський, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4392-3318>

Анотація. Розглянуті можливі підходи до формування моделі оборонного менеджменту з управління процесами у сфері оборони.

Ключові слова: модель оборонного менеджменту, розвиток спроможностей, імплементації концептуальних документів, оборонне планування, принципи і стандарти в державах – членах НАТО.

Вступ

Постановка проблеми. Гібридна війна, яку розв'язала і досі веде проти України керівництво Російської Федерації, є довгостроковим фактором впливу на українську політичну, економічну, оборонну, воєнну, інформаційну, соціальну та інші сфери життєдіяльності держави.

Міністр оборони України визначив, що в умовах триваючої російської агресії проти України, перед нами стоять надважливі завдання, від якості виконання яких, залежить, без перебільшення, майбутнє нашої країни. Це, розвиток Збройних Сил України та інших складових сил оборони з посиленням їх бойових спроможностей, переоснащення українського війська, забезпечення його новітніми зразками озброєння та військової техніки, запровадження стандартів НАТО у повсякденну діяльність військ. Переведення управлінських процесів та засад функціонування Збройних Сил України та інших складових сил оборони на нову доктринальну базу до кінця 2022 року є амбітною метою щойно започаткованого етапу оборонної реформи [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модель (лат. – міра, зразок), за дослідженнями автора [2] – це об'єкт, що за певних умов замінює оригінал, відтворюючи його властивості та характеристики, маючи істотні переваги у

використанні (наочність, доступність випробування тощо). А моделювання – метод створення та дослідження різних підходів до об’єктів побудови та їх вивчення.

У літературі моделі менеджменту та управління певними процесами авторами видання [3] визначені як форми організації та управління практичними діями, способом уявлення необхідних дій або їх результату.

У інших публікаціях згадуються теоретичні та прикладні моделі, що дає можливість оцінити параметри функціонування конкретного об’єкта і сформулювати відповідні рекомендації для прийняття практичних рішень.

До пошуку ефективніших із них зараз підходить і Міноборони України, за рішеннями якого в Центрі воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського проводяться відповідні наукові дослідження.

Деякі підходи з питань формалізації певних моделей оборонного менеджменту для імплементації концептуальних документів розглянуті у працях військових фахівців А. Петренка, В. Богдановича, В. Фролова та інших науковців [4]. Однак, в сучасних безпекових реаліях гібридної російської агресії проти України вони потребують певного осучаснення та наближення до принципів і стандартів, прийнятих у арміях держав-членів НАТО.

Метою публікації є вивчення ефективних підходів до формування моделі управління процесами оборонного планування, наближення їх до сучасних потреб та принципів і стандартів, прийнятих у арміях розвинутих держав-членів НАТО.

Викладення основного матеріалу

Використовуючи описану в літературі методологію, у оборонній сфері наразі назріла потреба розробити, або вибрати чи сформулювати модель оборонного менеджменту, у першу чергу, управління процесами імплементації вимог чинного законодавства, передусім концептуальних нормативно-правових актів для стратегічного та оборонного планування. А їх, як стверджують фахівці, налічується понад шість десятків [5]. Можливий варіант такої моделі наводимо на (рисунок 1).

До речі, аналогічний варіант моделі використовуються давно в НАТО, зокрема для реалізації в сучасних умовах комплексного підходу до розвитку спроможностей сектору безпеки (*Security Force Assistance – SFA*) (рисунок 2) [6].

Інший підхід до створення моделі “стратегічного оборонного менеджменту” запропонований, зокрема у Республіці Болгарія Т. Тагаревим, розробником відповідної Концепції [7]. Вона містить основні принципи та функції управління процесами оборони держави та основні кроки для її імплементації і реалізації на практиці. Тут представлена і відповідна структура оборонних програм.

Імплементація даної Концепції, зокрема процесу визначення вимог до обороноздатності держави та його зв’язок з процесом програмування покликані забезпечувати чітку цільову орієнтацію основних програм міністерства національної оборони Республіки Болгарії, зберегти організаційну структуру та основні програми, де є менеджери програм та розпорядники коштів другого рівня. Функції управління в обороні поділені на такі основні типи: встановлення і

контроль політичних цілей; командування і контроль; управління; лідерство як основний принцип ефективного впровадження усіх типів управління і як функція вирівнювання процесу.

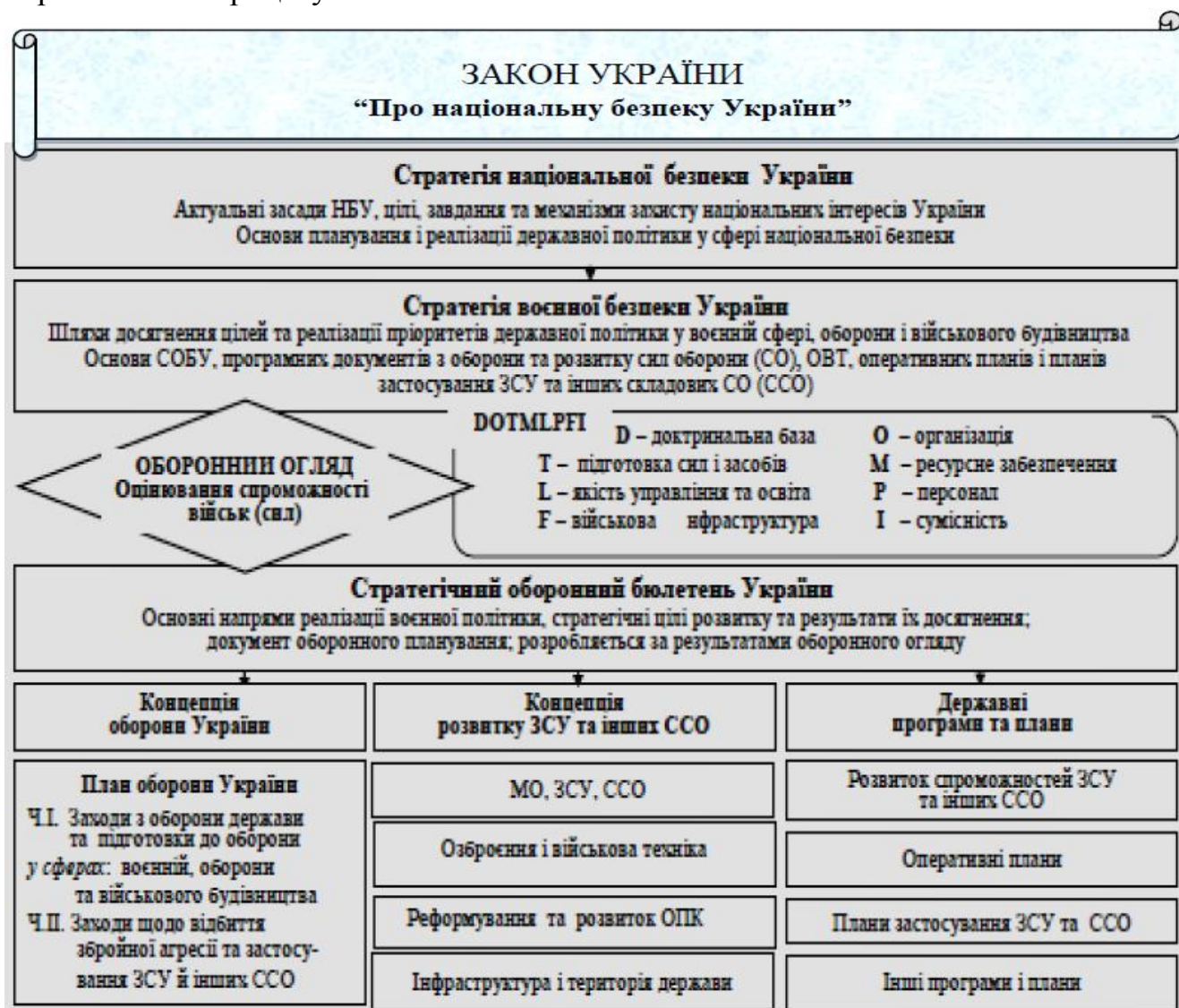

Рисунок 1. Варіант нормативної моделі для імплементації положень концептуальних документів

Рисунок 2. Нормативна імплементаційна модель, що використовуються в НАТО

Термін “спроможності” тут визначається як потенціал для досягнення вимірюваного результату виконання певного завдання у конкретних умовах відповідно до встановлених стандартів.

Базуючись на цьому та інших методологічних підходах, пропонуємо авторський варіант такої моделі оборонного менеджменту з управління процесами в ході оборонного планування в Міністерстві оборони, Збройних Силах України інших складових сил оборони (рисунок 3).

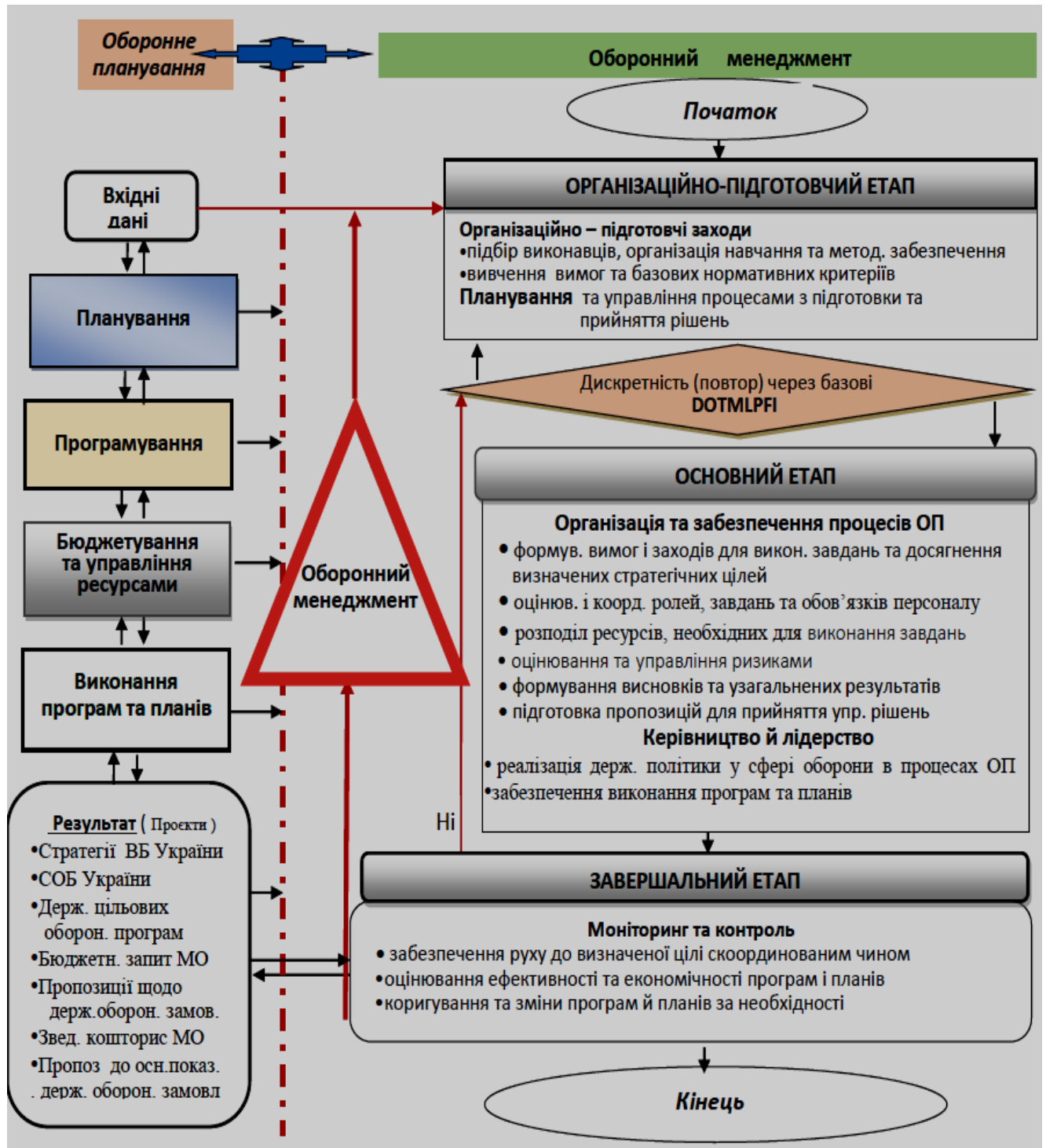

Рисунок 3. Варіант оборонного менеджменту з управління процесами в ході оборонного планування в Міністерстві оборони, Збройних Силах України інших складових сил оборони

Висновок

В сучасних умовах тривалої гібридної російської агресії проти України вдосконалення управлінської діяльності оборонними процесами, тобто оборонного менеджменту, є актуальною проблемою оборонного планування, ґрунтованого на процесах розвитку спроможності Збройних Сил України та інших складових сил оборони, наближених до принципів і стандартів, прийнятих в державах-членах НАТО.

Список літератури

1. Офіційний вебсайт НУОУ імені Івана Черняхівського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nuou.org.ua/u/news/privtannya_pachalnika-universitetu-z-nagodi-dnya-nauki.html.
2. Ачкасов А.Є., Воронков О.О. Конспект лекцій з курсу “Економіко-математичне моделювання” // Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків: ХНАМГ, 2011. – 204 с.
3. История менеджмента: уч. пособие // [под ред. Д.В. Валового]. – М.: ИНФРА, 1997. – С. 218-220.
4. Петренко А.Г. Щодо впровадження оборонного менеджменту та управління змінами в Міністерстві оборони України // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С.3-8.
5. Горовенко В. План оборони України: у зоні особливої уваги // Defense express, 24 жовтня 2019 р.
6. Воєнні аспекти протидії “гібридній” агресії: досвід України: монографія / колектив авторів [за заг. ред. А.М. Сиротенка]. – Київ: НУОУ, 2020. – 176 с.
7. Тодор Тагарев. Концепція стратегічного оборонного менеджмента. Софія // Центр управління безпекою та обороною. – 2010. – 46 с.

Підходи щодо розроблення моделі оборонного менеджменту

Андрій Наливайко, кандидат технічних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-0675-9603>

Андрій Поляєв, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-6710-5144>

Юрій Мудрак, начальник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-1159-5746>

Анотація. У статті на основі аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду застосування державного менеджменту в сфері державного управління, розглянуті можливі підходи щодо запровадження в діяльності Міністерства оборони (МО) України, Збройних Сил (ЗС) України та інших складових сил оборони системи оборонного менеджменту і розробки його моделі.

Ключові слова: державний менеджмент, модель оборонного менеджменту, спроможність, програмно-проектний менеджмент, оборонне планування на основі спроможностей.

Вступ

Постановка проблеми. Сучасна військово-політична обстановка і загрози військового характеру, вимагають забезпечення воєнної безпеки й оборони України, тому готовність сил оборони до стримування збройної агресії визнана основним стратегічним напрямком реалізації стратегії держави в області національної безпеки і оборони. У цих умовах військова реформа є пріоритетом для МО та ЗС України, а розвиток спроможностей і підвищення боєздатності військ є запорукою для забезпечення безпеки України.

Це визначає пошук дієвих методів і механізмів для реалізації ефективного системного підходу до оборонного менеджменту для продовження оборонної реформи, розвитку ЗС України та інших складових сил оборони на сучасних принципах наближених до стандартів держав-членів НАТО [1].

Досягнення мети оборонної реформи здійснюється з урахуванням актуальних та прогнозованих ресурсних обмежень шляхом імплементації визначених з урахуванням пріоритетності стратегічних та оперативних цілей.

Однією з оперативних цілей оборонної реформи в Україні визначено “впровадження процесу оборонного менеджменту у сфері оборони відповідно до євроатлантичних принципів та підходів” [2].

Саме тому, автори доповіді вважають актуальним і невідкладним питання розроблення системи оборонного менеджменту, і в першу чергу його моделі, для забезпечення ефективного управління оборонними ресурсами в сфері оборони, що відповідає сучасним викликам та ризикам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Впродовж останніх кількох років у МО та ЗС України розроблено низку нормативно-правових актів з оборонного планування на основі спроможностей, яке є складовою оборонного менеджменту, опрацьовуються та впроваджуються новітні підходи щодо оцінювання спроможностей [2 – 4].

Цій проблематиці також присвячено ряд наукових досліджень, зокрема це праці І.С. Руснака, А.Г. Петренка, В.С. Фролова, М.М. Денежкіна, П.М. Крикуна, Ф.В. Саганюка, В.І. Павленка та інших [1, 5 – 7].

В них аналізуються шляхи удосконалення оборонного планування, пропонуються нові підходи, методики та моделі його реалізації з урахуванням спрямованості України на подальшу Євроатлантичну інтеграцію.

В той же час в даних наукових працях недостатньо уваги приділяється питанням розробки методологічної бази системи оборонного менеджменту, як складової державного менеджменту та запровадження програмно-проектного менеджменту в системі оборонного планування.

Мета доповіді полягає в розробці підходів формування моделі оборонного менеджменту в МО України, ЗС України та інших складових сил оборони з використанням вітчизняного досвіду та принципів і підходів, прийнятих в державах-членах НАТО.

Виклад основного матеріалу

З історичної точки зору, проникнення ідей менеджменту в оборонну сферу відбулося відносно недавно. Минуло не більше п'яти десятиліть з часу, коли у оборонних відомствах держав-членів Альянсу були введені поняття оборонного менеджменту у процес вирішення таких питань, як розподіл фінансових та людських ресурсів для ефективного вирішення стратегічних і оперативних завдань в рамках комплексного підходу та використання притаманних бізнесу економічних інструментів для управління ресурсами в сфері оборони.

Одним з випробуваних способів реалізації цих завдань є застосування менеджерських підходів до планування, організації, керівництва та контролю в тих сегментах діяльності оборонного відомства, які можуть сприяти максимальній ефективності оперативної діяльності збройних сил.

Стратегічним оборонним бюлетенем України 2016 року [2] вперше офіційно було задекларовано створення сучасної системи програмно-проектного менеджменту, яка б могла забезпечити реалізацію стратегічних цілей розвитку ЗС України шляхом належного управління ресурсами, що визначені програмами та проектами для розвитку спроможностей ЗС України та інших складових сил оборони.

В подальшому Програмою діяльності Кабінету Міністрів України у 2020 році [8], в частині, що стосується посилення обороноздатності держави, було передбачено впровадження ефективного оборонного менеджменту в МО та ЗС України.

В рамках виконання цього завдання МО України [9] визначено одним із основних результативних показників оборонної реформи на середньострокову перспективу побудову системи оборонного менеджменту, включатиме наступні складові: планування спроможностей, програмування розвитку спроможностей, бюджетування та управління ресурсами, а також реалізацію програм і планів з метою забезпечення ефективного розвитку спроможностей ЗС України.

Зважаючи на той факт, що на сьогоднішній день остаточно не сформована на національному рівні модель державного менеджменту, у якій би оборонний менеджмент МО України міг би бути її базовою складовою, перед науковцями та практиками оборонної сфери постало складне завдання – розробка теоретико-методологічних основ оборонного менеджменту, термінологічного тлумачення його базових понять, формування моделі оборонного менеджменту та його складових.

Таким чином, в процесі запровадження оборонного менеджменту в МО, ЗС України та інших складових сил оборони, нині робляться тільки перші кроки щодо розробки науково-методологічної бази, основ нормативно-правового урегулювання та практичного запровадження пілотних проєктів його елементів.

В ході проведеного дослідження особлива увага була приділена аналізу існуючого понятійно-категоріального апарату в галузі державного управління та визначенню термінологічного тлумачення понять “державний менеджмент”, “оборонний менеджмент” та інше.

За результатами вивчення нормативно-правових актів та наукової літератури з питань менеджменту, обґрунтовані і запропоновані терміни, які в подальшому можуть бути використані в науковій, практичній та правовій діяльності, зокрема:

менеджмент – це управління соціально-економічними процесами на рівні відомства (військові організаційні структури, установи, заклади), діючого в ринкових умовах; це самостійний вид професійної діяльності, направлений на досягнення визначених цілей шляхом раціонального використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів з обов’язковим застосуванням економічних методів управління;

державний менеджмент – це підзаконна діяльність виконавчо-розпорядчого характеру органів виконавчої влади, спрямована на практичну реалізацію суспільного життя і забезпечення особистої безпеки громадян, створення умов для їхнього матеріального, культурного і духовного розвитку, в якій застосовуються менеджерські методи, започатковані в підприємницькому секторі, з метою раціонального використання коштів на надання державних послуг;

оборонний менеджмент – складова частина системи державного менеджменту, що здійснюється з метою забезпечення обороноздатності держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їх спроможностей, а також розроблення відповідних концепцій, програм, проєктів і планів та реалізації їх з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави.

При розробці моделі оборонного менеджменту, блок-схема якої представлена на рисунку 1, враховувалися положення нормативно-правових актів України, вітчизняний досвід розроблення елементів оборонного менеджменту у державних і бізнесових структурах та досвід його запровадження у державах-членах Альянсу.

Вибір і визначення основних елементів моделі оборонного менеджменту в МО та ЗС України та зв'язків між ними, є одним з найважливіших його завдань.

Адже саме відповідність моделі оборонного менеджменту в МО та ЗС України сучасним принципам і підходам, які характерні для держав-членів НАТО, та їх адаптація до національних особливостей робитиме систему управління оборонними ресурсами в сфері оборони більш ефективною.

Для досягнення необхідної гнучкості, модель оборонного менеджменту має включати наступні елементи (етапи виконання визначених процедур): планування спроможностей, програмування розвитку спроможностей, бюджетування та управління ресурсами, виконання програм і планів.

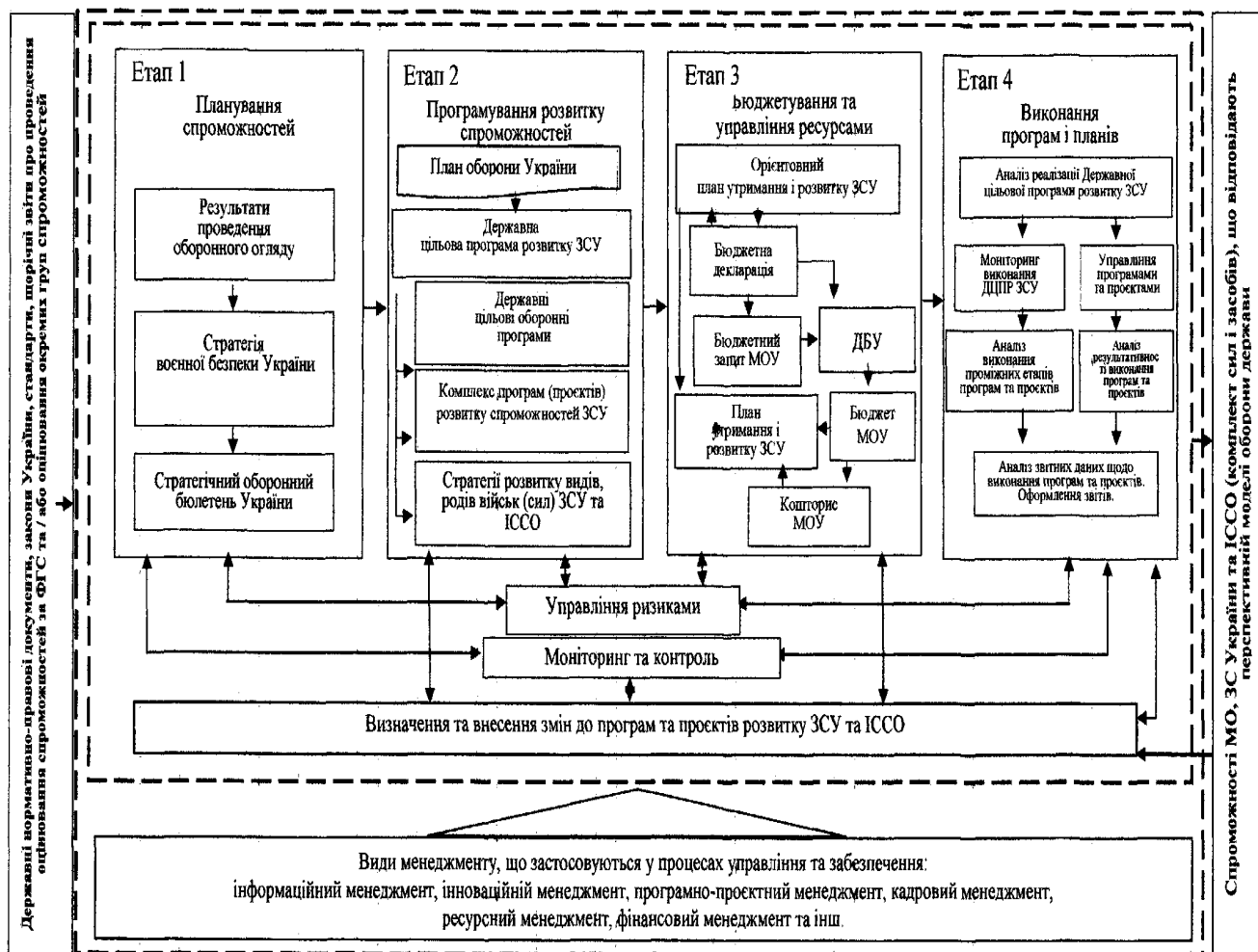

Рисунок 1. Модель оборонного менеджменту в МО України, ЗС України та інших складових сил оборони

Мета етапу планування спроможностей полягає у визначенні основних напрямів реалізації воєнної політики України, стратегічних цілей розвитку та очікуваних результатів їх досягнення з урахуванням воєнно-політичних загроз і викликів. Він передбачає, за результатами проведення оборонного огляду, розроблення на основі Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегічного оборонного бюлетеня України, Об'єднаної оперативної концепції; концепцій, стратегій видів, окремих родів військ (сил) ЗС

України та інших складових сил оборони.

Крім цього, відповідно до Об'єднаної оперативної концепції, для виконання завдань (згідно з Переліком типових завдань ЗС України та інших складових сил оборони за сценаріями) у майбутніх безпекових ситуаціях визначаються необхідні спроможності (Єдиний перелік (Каталог) спроможностей МО України, ЗС України та інших складових сил оборони) і формується Каталог типових носіїв спроможностей ЗС України, інших складових сил оборони (нових, існуючих і надлишкових) на довгострокову перспективу.

На етапі *програмування розвитку спроможностей* здійснюватиметься розроблення:

державної цільової програми розвитку ЗС України;

проектів державних цільових програм, спрямованих на розв'язання проблем забезпечення оборони держави, зокрема оснащення сучасним озброєнням і військовою технікою, створення необхідних запасів матеріально-технічних засобів, реалізацію інших заходів з посилення обороноздатності держави;

комплексу програм (проектів) розвитку спроможностей ЗС України, який поєднує програми, підпрограми і проекти щодо створення нових, модернізації існуючих та позбавлення від застарілих спроможностей МО України, ЗС України та використовується як основний інструмент реалізації державної цільової програми розвитку ЗС України.

Етап *бюджетування та управління ресурсами* передбачає:

розроблення орієнтовного плану та плану утримання і розвитку ЗС України з визначенням заходів і видатків для утримання існуючих спроможностей та окремо програм і проектів для створення нових, модернізації існуючих та позбавлення від застарілих спроможностей МО і ЗС України;

підготовку бюджетних запитів та формування кошторисів МО України;

розроблення основних показників державного оборонного замовлення.

На етапі *реалізації програм і планів*:

передбачається безпосереднє виконання програм розвитку спроможностей ЗС України шляхом управління програмами, підпрограмами і проектами;

супроводження виконання спланованих заходів;

за необхідності, внесення до них змін та здійснення перерозподілу оборонних ресурсів для забезпечення досягнення визначених цілей і ефективного використання бюджетних коштів.

У подальшому планується урахування ступеню досягнення спроможностей ЗС України, інших складових сил оборони у Стратегічному замислі застосування ЗС України, інших складових сил оборони та в Плані оборони держави; застосування їх під час операцій (участі в операціях з підтримання миру та спільних навчаннях).

За результатами оцінювань окремих спроможностей (функціональних груп спроможностей), ініційованих на всіх рівнях військового управління, щороку передбачається надавати Уряду пропозиції щодо уточнення Державної цільової програми розвитку ЗС України (державних цільових оборонних програм), визначати доцільність продовження, припинення або започаткування нових проектів.

На всіх етапах оборонного менеджменту передбачається використання

інструментів *програмно-проектного менеджменту*, а також залучення всіх видів оборонного менеджменту МО та ЗС України у здійсненні заходів оборонного планування для ефективного використання оборонних ресурсів.

Висновки

Таким чином, у доповіді розглянуті підходи розроблення системи оборонного менеджменту, а також формування його моделі. Це дасть змогу поєднати в єдиному безперервному процесі оборонне планування на основі спроможностей з плануванням та управлінням оборонними ресурсами, а також формування та виконання оборонного бюджету.

При цьому в основу оборонного менеджменту як складової державного менеджменту, закладаються теоретичний та практичний досвід реформування системи державного управління, принципи і підходи, прийняті в державах-членах НАТО, а також сучасні бізнес-практики, адаптовані для програмно-проектного управління розвитком складових сил оборони.

Розроблена модель оборонного менеджменту в МО України, ЗС України та інших складових сил оборони є удосконаленою логічною послідовністю виконання його процедур та елементів, зав'язків між ними і враховує сучасні принципи та підходи, які характерні для оборонного менеджменту у державах-членах НАТО.

Список літератури

1. Петренко А.Г. Щодо впровадження оборонного менеджменту та управління змінами в Міністерстві оборони України // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С.3-8.
2. Указ Президента України № 240/2016 від 6 червня 2016 року “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року “Про стратегічний оборонний бюлетень України”.
3. Закон України “Про національну безпеку України” № 2469-VIII від 21 червня 2018 року // Відомості Верховної Ради України.
4. Указ Президента України “Питання європейської та євроатлантичної інтеграції” № 155/2019 від 20 квітня 2019 р.
5. Руснак І.С., Денежкін М.М., Крикун П.М. Проблеми проведення комплексного огляду сектора безпеки та оборони України: погляди на його організацію та вирішення завдань // Наука і оборона. – 2014. – № 4. – С. 3-10.
6. Павліковський А.К., Фролов В.С., Саганюк Ф.В., Павленко В.І. та ін. Оборонна реформа: системний підхід до оборонного менеджменту: монографія / [Заг. ред. д. військ. н. А.М. Сиротенко]. – Київ: НУОУ, 2020. – 306 с.
7. Рекомендації щодо удосконалення оборонного планування на основі спроможностей в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України (силах оборони) [Текст]: звіт про НДР “Модель-ОП” (остаточний) / [керівн. А.Д. Наливайко; викон. А.І. Поляєв, П.М. Крикун та ін.]. – К.: НУОУ, 2018. – 266 с.
8. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: затв. Постановою КМ України № 471 від 12.06.2020 року.
9. Наказ Міністерства оборони України № 283 від 14.08.2020 “Про організацію виконання окремих заходів оборонної реформи на середньострокову перспективу”.

Шляхи удосконалення науково-методичного забезпечення оборонного огляду

Олександр Сафронів, доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7420-0062>

Андрій Романюк, ад'юнкт Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/ORCID:0000-0002-4268-0601>

Іван Криворучко, ад'юнкт Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/ORCID:0000-0003-1038-3175>

Анотація. У доповіді розглянуто результати аналізу стану і визначено шляхи удосконалення науково-методичного забезпечення організації та проведення оборонного огляду.

Ключові слова: комплексний огляд, оборонний огляд, нормативно-правова база, науково-методичне забезпечення.

Вступ

Вимоги об'єктивності та наукової обґрунтованості віднесені Постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 року № 941 до основних принципів, на яких ґрунтується проведення оборонного огляду. Тобто, удосконалення науково-методичного забезпечення організації та проведення оборонного огляду з метою підвищення достовірності його результатів залишається актуальною науковою та прикладною проблемою.

Постановка проблеми. Результати проведення оборонного огляду є основною інформаційною платформою, на базі якої розробляються документи стратегічного та оборонного планування, важливі державні програми розвитку Збройних Сил України, програми розвитку оборонно-промислового комплексу, програми розвитку інших складових воєнної організації держави.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Удосконаленню науково-методичного забезпечення організації та проведення оборонного огляду присвячені публікації [1 – 3].

У праці [1], в якій аналізуються вимоги нормативно-правових актів щодо організації та проведення оборонного огляду Міністерством оборони України, відмічено: “Аналіз цих нормативно-правових актів показує, що у них ефективних підходів, методик та необхідних форм документів для проведення чергового оборонного огляду, особливо інших складових сил оборони, саме Міністерством оборони, немає. Недостатньо розроблені теоретичні, методичні та правові основи комплексного і оборонного оглядів”.

У праці [2], на підставі аналізу нормативно-правових актів щодо проведення оборонного огляду, вказано “...що викладені у них положення конкретних шляхів, механізмів і методик та необхідних форм документів із проведення

оборонного огляду не містять”.

Саме відсутністю процедури оцінювання ефективності планування та виконання програм і планів автори праці [3] пояснюють те, що “...жодна з державних програм розвитку Збройних Сил не була виконана...”.

Мета доповіді – доведення результатів аналізу стану і визначення шляхів удосконалення науково-методичного забезпечення організації та проведення оборонного огляду.

Виклад основного матеріалу

Виклад матеріалу почнемо з аналізу вимог основних законодавчих актів і документів щодо науково-методичного забезпечення організації та проведення оборонного огляду.

Нормою статті 27 Закону України “Про національну безпеку України” визначено: “Комплексний огляд сектору безпеки і оборони включає проведення: оборонного огляду, огляду громадської безпеки та цивільного захисту, огляду оборонно-промислового комплексу, огляду розвідувальних органів України, огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури”. Тобто, оборонний огляд є складовою комплексного огляду сектору безпеки і оборони. Нормою цієї статті також визначено: “Науково-методичне забезпечення проведення комплексного огляду сектору безпеки і оборони здійснює Національний інститут стратегічних досліджень”.

З наведеного слідує, що на законодавчому рівні визначено: оборонний огляд є складовою комплексного огляду сектору безпеки і оборони, науково-методичне забезпечення проведення якого здійснює Національний інститут стратегічних досліджень.

Оскільки Кабінет Міністрів України забезпечує проведення оборонного огляду, здійснює загальне керівництво проведенням оборонного огляду, організовує, контролює та попередньо схвалює результати проведення оборонного огляду, тому розглянемо вимоги нормативних документів Кабінету Міністрів України щодо науково-методичного забезпечення проведення оборонного огляду.

Пунктом 14 “Порядку проведення оборонного огляду Міністерством оборони”, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 р. № 941, визначено: “У ході організаційно-підготовчого етапу оборонного огляду Міжвідомча робоча група здійснює науково-методичне забезпечення проведення оборонного огляду”.

Але пунктом 18 цього Порядку визначено інше, а, саме: науково-методичне забезпечення проведення оборонного огляду здійснюють науково-дослідні установи Міноборони, Збройних Сил та інших складових сил оборони і наукові підрозділи вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

З аналізу вимог розглянутих вище нормативно-правових актів необхідно зауважити наступне.

Завдання Міжвідомчої робочої групи щодо “здійснення науково-методичного

забезпечення оборонного огляду” викликає сумнів з наступних причин:

по-перше, розробка та узгодження науково-методичного забезпечення оборонного огляду може бути здійснено протягом часу, який значно перевищує час проведення організаційно-підготовчого етапу оборонного огляду; визначеного пунктом 14 Постанови Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 р. № 941;

по-друге, Міжвідомча робоча група є позаштатним тимчасовим допоміжним органом Міністерства оборони України і при здійсненні науково-методичного забезпечення оборонного огляду не завжди може забезпечити виконання принципу наукової обґрунтованості, визначеного п.6 Постанови Кабінету Міністрів України № 941 від 31 жовтня 2018 р.;

по-третє, Міжвідомча робоча група не може бути одночасно і автором науково-методичного забезпечення проведення оборонного огляду, і експертом оборонного огляду.

Крім того, розглянутими нормативно-правовими актами не визначено, хто є відповідальним за науково-методичне забезпечення оборонного огляду:

- Національний інститут стратегічних досліджень, який, згідно норми статті 27 Закону України “Про національну безпеку України” здійснює науково-методичне забезпечення проведення комплексного огляду сектору безпеки і оборони, складовою якого є оборонний огляд?

- Міжвідомча робоча групи з питань проведення оборонного огляду, яка є позаштатним тимчасовим допоміжним органом Міністерства оборони України?

- науково-дослідні установи Міністерства оборони України, Збройних Сил та інших складових сил оборони і наукові підрозділи вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти?

Існуючими нормативно-правовими актами не визначені і умови взаємодії цих структур щодо здійснення науково-методичного забезпечення проведення оборонного огляду.

Проблемним питанням залишається і те, що існуючими нормативно-правовими актами не визначені ні зміст науково-методичного забезпечення організації і проведення оборонного огляду, ні форма звітності про результати науково-методичного забезпечення. Як пропонують автори праці [1], методологія проведення оборонного огляду повинна визначати: “систему підходів, принципів, методів, способів та показників”.

Оскільки оборонний огляд є складовою комплексного огляду сектору безпеки і оборони та може проводитися в ході комплексного огляду, науково-методичне забезпечення якого здійснює Національний інститут стратегічних досліджень, тому науково-методичне забезпечення проведення оборонного огляду та інших оглядів повинно базуватися на науково-методичних рекомендаціях, які розроблені цим інститутом.

Цей висновок можна підтвердити і вимогами Указу Президента України № 225/2019 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України” від 16 травня 2019 року “Про організацію планування в секторі безпеки і оборони України”.

У цьому документі визначено: “Національному інституту стратегічних досліджень організувати опрацювання до 30 вересня 2019 року методики проведення комплексного огляду сектору безпеки і оборони та надання

відповідальним за проведення оглядів державним органам науково-методичної допомоги в проведенні таких оглядів”.

Удосконалення науково-методичного забезпечення проведення оборонного огляду, з метою реалізації розглянутих вище норм Закону України “Про національну безпеку України” та вимог Указу Президента України № 225/2019 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України” від 16 травня 2019 року “Про організацію планування в секторі безпеки і оборони України”, може бути здійснено наступними шляхами:

- використання Методики проведення комплексного огляду сектору безпеки і оборони, розробленої Національним інститутом стратегічних досліджень, під час розроблення (удосконалення) науково-дослідними установами Рекомендацій щодо науково-методичного забезпечення проведення оборонного огляду або окремих процедур оборонного огляду;

- використання науково-методичної допомоги Національного інституту стратегічних досліджень під час розроблення (удосконалення) науково-дослідними установами Рекомендацій щодо науково-методичного забезпечення проведення оборонного огляду або окремих процедур оборонного огляду;

- узгодження Рекомендацій, розроблених науково-дослідними установами, з Національним інститутом стратегічних досліджень.

Оборонний огляд є складовою комплексного огляду і тому науково-методичне забезпечення проведення оборонного огляду повинно визначатися науково-дослідними установами державного рівня, наприклад, Національним інститутом стратегічних досліджень, як це визначено статтею 27 Закону України “Про національну безпеку України”.

Причому, науково-методичне забезпечення оборонного огляду повинно бути розроблено завчасно, тобто, до проведення оборонного огляду, науково-дослідними установами, визначеними відповідальними за цей вид забезпечення оборонного огляду.

Висновок

У доповіді розглянуто стан та запропоновані деякі шляхи удосконалення науково-методичного забезпечення проведення оборонного огляду МО України.

Список літератури

1. Оборонний огляд: український вимір 2014-2018 рр. Монографія / Ф.В. Саганюк, П.В. Щипанський, А.К. Павліковський, В.І. Павленко та ін. [за заг. ред. доктора військ. наук, проф. І.С. Руснака]. – Київ: МО та ГШ ЗС України, НУОУ, 2019. – 196 с.

2. В.С. Фролов, Ф.В. Саганюк, В.І. Павленко, Ю.М. Мудрак. Правові та організаційні засади оборонного огляду сил оборони, підвищення їх бойової потужності через посилення спроможності // Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. – 2018. – № 3. – С.6-11.

3. І.С. Романченко, В.Ю. Богданович, М.М. Денежкін, П.М. Крикун. Стан і перспективи розвитку системи оборонного планування в Збройних Силах України // Наука і оборона. – 2017. – № 1. – С.25-30.

Наукове супроводження прийняття стратегічних рішень щодо розвитку спроможностей Збройних Сил України на довгострокову перспективу

Олег Сурков, кандидат військових наук, докторант Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8189-0484>

Анотація. За результатами дослідження проблем стратегічного планування розвитку Збройних Сил виявлено прагматичну проблему, яка полягає у низькому рівні об'єктивності та результативності стратегічних рішень із визначення стратегії розвитку спроможностей Збройних Сил України. Виявлена прагматична проблема потребує вирішення за допомогою наукових досліджень.

Наукова проблема полягає у необхідності розроблення багатокритеріального математичного методу стратегічного аналізу розвитку Збройних Сил, який базуватиметься на статистичних даних результатів оборонної реформи та оборонного огляду і мінімізуватиме використання суджень експертів.

Реалізація концептуального підходу, в якому поєднані обрані етапи вибору пріоритетних напрямів розвитку спроможностей Збройних Сил України та рекурсивний спосіб організації обчислювального процесу, дозволить сформулювати методичні основи стратегічного аналізу розвитку Збройних Сил України.

Ключові слова: наукове супроводження, стратегічні рішення, спроможності, Збройні Сили України.

Вступ

Постановка проблеми. Зміна безпекового середовища та швидкі темпи розвитку озброєння і військової техніки у світі, вимагають від Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України приділяти увагу прийняттю стратегічних рішень у процесі управління Збройними Силами.

Прийняття стратегічних рішень із визначення стратегії розвитку Збройних Сил України в умовах часткової невизначеності та ризиків, є однією із актуальних прагматичних проблем стратегічного планування розвитку Збройних Сил України на основі спроможностей. Невірні стратегічні рішення в майбутньому можуть негативно вплинути на стан готовності і здатності Збройних Сил України до оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, а також використання бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У навчальному посібнику [1] запропоновано метод обґрунтування варіантів стратегічних рішень у сфері забезпечення національної безпеки, який не є специфічним тільки для сфери забезпечення національної безпеки. Генерування варіантів рішень (від трьох до дев'яти) прийнято здійснювати із використанням широкого кола експертів на базі методів типу “мозкової атаки”, методів Цвіккі, методів аналогів.

У статті [2] розглянуто існуючі методологічні та методичні підходи до

визначення стратегічних цілей розвитку військ (сил) для формування Стратегічного оборонного бюлетеня за результатами оборонного огляду. Зазначено, що стратегічні цілі мають відповідати певним вимогам щодо: виміру (цілі повинні мати кількісне вираження); ясності, необхідності і достатності; досяжності; часових параметрів; узгодженості з ієрархією управління. Також навели послідовність визначення стратегічних цілей у загальному вигляді згори донизу. Разом з тим, не наведено показники, критерії та цільові функції, за якими прийнято визначати стратегічні цілі розвитку військ (сил).

У праці [3] розроблено практичні рекомендації щодо застосування методів прийняття стратегічних управлінських рішень (стратегічного аналізу), які об'єднано у сім груп залежно від об'єктів дослідження. Зазначено, що прийняття стратегічних управлінських рішень неможна уявити без проведення стратегічного аналізу, який розглядався як виконання відповідної функції управління, орієнтованої на перспективу і такої, що має високий рівень невизначеності. Водночас дослідники не надали практичні рекомендації щодо застосування існуючих методів для інших управлінських операцій і процедур прийняття стратегічних управлінських рішень (виявлення можливих способів вирішення проблеми, оцінювання варіантів і вибір варіанта).

Проведений аналіз наведених та інших літературних даних дозволяє стверджувати, що доцільним є проведення дослідження, присвяченого розробленню багатокритеріального математичного методу стратегічного аналізу розвитку Збройних Сил України із використанням рекурсивного способу організації обчислювального процесу.

Мета доповіді полягає у висвітленні результатів дослідження проблем наукового супроводження прийняття стратегічних рішень щодо розвитку спроможностей Збройних Сил України на довгострокову перспективу.

Виклад основного матеріалу

Під науковим супроводженням прийнято розуміти – прикладні наукові дослідження, спрямовані на впровадження результатів наукової роботи. Основним змістом наукового супроводження є обґрунтування та проведення заходів цілеспрямованого своєчасного коригування дій споживачів наукової (науково-технічної) продукції та освоєння нововведень у воєнній сфері [4 – 6].

Вироблення об'єктивних та результативних стратегічних рішень із визначення стратегії розвитку спроможностей Збройних Сил України на довго-, середньо- та короткострокову перспективу неможливо здійснити без використання математичних методів та інструментів стратегічного аналізу.

Стратегічний аналіз розвитку Збройних Сил України – це один із видів стратегічного аналізу, а також комплексне дослідження існуючого стану та стратегії розвитку спроможностей Збройних Сил за параметрами, які визначають їх майбутній стан. Стратегічний аналіз розвитку Збройних Сил України доцільно проводити у ході оборонного огляду та під час інших процедур стратегічного планування.

Стратегічні рішення щодо розвитку спроможностей Збройних Сил України на довгострокову перспективу надзвичайно важливі та складні, включають різні

ступені невизначеності та ризику, а отже потребують всебічного забезпечення та наукового супроводження.

Наукова проблема полягає у відсутності спеціального математичного методу стратегічного аналізу розвитку Збройних Сил України, який на відміну від експертних методів, має використовувати статистичні дані результатів оборонного огляду для прийняття стратегічних рішень.

Загальна модель прийняття стратегічних рішень в ході стратегічного планування розвитку Збройних Сил України наведена на рисунку 1.

Рисунок 1. Модель прийняття стратегічних рішень в ході стратегічного планування розвитку Збройних Сил України

Процес формування, вибору, оцінювання та прийняття конкретного стратегічного рішення залежить від достовірності необхідної вхідної інформації, яка характеризує, наприклад, досягнення цілей, виконання завдань та заходів оборонної реформи.

Як інструментарій розуміється науково-методичний апарат (методи, методики, підходи), який застосовують для підтримки прийняття рішення.

Як вихідні дані отримують оцінку варіантів стратегії розвитку Збройних Сил України та обґрунтовані рекомендації для прийняття остаточного рішення.

Стратегічними рішеннями щодо розвитку спроможностей Збройних Сил України на довгострокову перспективу доцільно вважати такі рішення, що приймаються суб'єктами на стратегічному рівні управління, спрямованими на визначення (корегування) стратегії їх розвитку для забезпечення належного стану та готовності до виконання завдань у сфері оборони. Вони повинні бути всебічно зваженими та результативними.

Своєчасність та раціональність прийняття стратегічного рішення у сфері будівництва Збройних Сил України тісно пов'язано з оперативністю управління, оскільки запізніле рішення гірше рішення посереднього, але прийнятого своєчасно. Разом із тим посереднє рішення (необґрунтоване) може призвести до значних збитків у майбутньому та неефективного використання фінансових та інших ресурсів.

За результатами попередніх досліджень розроблений концептуальний підхід до вибору пріоритетних напрямів розвитку спроможностей Збройних Сил України та інших складових сил оборони [7]. Новизна концептуального підходу (рисунок 1) полягає у використанні рекурсивного способу організації обчислювального процесу за визначеними етапами, які упорядковані за ступенем деталізації та взаємозв'язком необхідної вхідної та вихідної інформації.

Стратегічний аналіз розвитку Збройних Сил України для вироблення об'єктивних та результативних стратегічних рішень із визначення стратегії розвитку спроможностей Збройних Сил, передбачає виконання взаємозалежних та визначених раніше етапів [7]:

- визначення (уточнення) стратегічних цілей із розвитку спроможностей Збройних Сил України;
- визначення необхідних спроможностей Збройних Сил України на довгострокову перспективу з метою досягнення необхідного результату (ефекту);
- визначення необхідних ресурсів (людських, технологічних, матеріальних, фінансових) для формування оборонного бюджету;
- визначення перспективної моделі (структури) сил оборони, що відповідає прийнятним ризикам і збалансована за необхідними спроможностями та ресурсами (організаційним складом, чисельністю тощо);
- визначення пріоритетних напрямів розвитку спроможностей сил оборони та перспектив їх досягнення;
- формування найбільш імовірних варіантів стратегії розвитку спроможностей Збройних Сил України на основі отриманого ефекту для прийняття остаточного стратегічного рішення.

Аналіз структурної схеми концептуального підходу до вибору пріоритетних напрямів розвитку спроможностей Збройних Сил України [7] показав, що на його основі можна розробити спеціальний математичний метод стратегічного аналізу розвитку Збройних Сил України. Цей метод на відміну від експертних методів, має використовувати статистичні дані результатів оборонного огляду для прийняття раціональних стратегічних рішень.

У той же час, відповідно до загальних підходів до стратегічного аналізу певних об'єктів, потрібен опис компонентів, підсистем та елементів, а також урахування взаємозв'язків між ними.

Висновки

За результатами дослідження проблем наукового супроводження прийняття стратегічних рішень, виявлено протиріччя між потребою та відсутністю багатокритеріального математичного методу стратегічного аналізу розвитку Збройних Сил України із використанням рекурсивного способу.

Для вирішення виявленого протиріччя поставлені такі часткові завдання:

- побудувати математичну модель синтезу результатів стратегічного аналізу розвитку Збройних Сил України на основі структурної схеми концептуального підходу;
- вибрати показники та критерії оцінювання результативності варіантів стратегічних рішень;

– спрогнозувати можливі фактори часткової невизначеності та пов’язані із цим ризики, які впливають на вибір та прийняття раціональних стратегічних рішень;

– розробити рекурсивні алгоритми і визначити фіксовані значення результативних (індикативних) показників набуття Збройними Силами України необхідних спроможностей.

На основі розробленого методу стратегічного аналізу розвитку Збройних Сил України у подальшому передбачається розробити комплексну методіку визначення стратегічних цілей та пріоритетних напрямів розвитку спроможностей Збройних Сил України.

Список літератури

1. Богданович В.Ю., Семенченко А.І., Єжеєв М.Ф. Методи державного управління забезпеченням національної безпеки у її визначальних сферах: навч. посіб. – К.: НАДУ, 2008. – 136 с.

2. Саганюк Ф.В., Наливайко А.Д., Пушняков А.С., Мудрак Ю.М. Підходи до визначення стратегічних цілей розвитку військ (сил) для формування Стратегічного оборонного бюлетеня України // Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. – 2019 – № 3 (67). – С. 6-8.

3. Бойчук, В.А., Проскурович, О.В. Методи прийняття стратегічних управлінських рішень // Інноваційна економіка. – 2013 – № 8 (46). – С. 224–228. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: doi: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_8_49.

4. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII (зі змінами).

5. Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності у Збройних Силах України. Затверджено наказом Міністерства оборони України № 385 від 27.07.2016 (зі змінами).

6. Порядок організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони. Затверджено наказом Міністерства оборони України № 484 від 22.12.2020.

7. Сурков О.О. Концептуальний підхід до вибору пріоритетних напрямів розвитку спроможностей Збройних Сил України та інших складових сил оборони // Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. – 2018 – № 2 (63). – С. 39–45.

Інформаційна операція Збройних Сил України як інтегруюча форма воєнних дій в інформаційному просторі. Зміст, пріоритети та перспективи

Петро Сніцаренко, доктор технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/000-0002-6525-7064>

Анотація. У доповіді показано доцільність застосування в теорії і практиці діяльності сил оборони держави, зокрема Збройних Сил України, терміну “інформаційна операція Збройних Сил України” як базового, а також його єдиного розуміння, оскільки ця операція є масштабною формою воєнних дій і має інтегрувати у собі дії сил оборони держави та інформаційної спільноти України як у кіберпросторі, так і поза його межами, охоплювати широкий спектр інформаційно-технічних та інформаційно-психологічних заходів з метою створення сприятливих умов застосування власних військ (сил) або досягнення певної політичної цілі у ході воєнного конфлікту.

Ключові слова: інформаційна операція, психологічна операція, кібероперація, інформаційна операція Збройних Сил України.

Вступ

Постановка проблеми. В сучасних умовах загроз воєнного характеру для України, зокрема гібридного спектру, коли особливо загострюється інформаційне протиборство, головна роль відводиться силам оборони, у тому числі їх діям в інформаційному просторі, однією із форм яких є інформаційна операція. Зважаючи на цю особливість, висвітлення теми щодо інформаційної операції у воєнній сфері набуває високого рівня актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід визнати, що у відомих дослідженнях [1 – 8] сталого наукового судження щодо сутності інформаційної операції та її особливостей не спостерігається, що призвело до значної розпорошеності розуміння цього поняття: в публікаціях зустрічаються різні варіації наближених термінів щодо такої операції – інформаційна, психологічна, інформаційно-психологічна, спеціальна інформаційна, спеціальна психологічна, інформаційно-технічна, кібернетична (або кібероперація), причому іноді з їх поділом на стратегічну, оперативного рівня і тактичну, а також на оборонну та наступальну. Такий багатовимірний стан у підходах призводить до хаосу в теорії та викривлень у нормативній базі та практичних діях, що особливо небажано у воєнній сфері.

Аналіз нормативних документів, які введені в дію в державі в Міністерстві оборони України (МО України) та Збройних Силах України (ЗС України) упродовж останніх років [9 – 11], свідчить про різний зміст визначення поняття інформаційної операції. Тому сьогодні важливо на основі системного підходу

розібратися із сутністю інформаційної операції, зокрема в інтересах застосування ЗС України, загалом сил оборони держави. Це завдання, як сталося, виглядає не надто простим. Спробуємо його розв'язати шляхом наступного логічного розкладу.

Мета доповіді – обґрунтування підходу та визначення інформаційної операції ЗС України як інтегруючої форми воєнних дій в інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу

На сьогодні у воєнній науці існує два підходи до розуміння сутності воєнної операції як форми воєнних дій. Так, радянська школа воєнної науки [12] визначає таку операцію як дію, що проводиться військами (силами) на рівні не нижче оперативно-тактичного, а школа воєнної науки НАТО, у першу чергу США [13], поряд із такого ж рівня операціями (бойові операції повного спектру), передбачає також різноманітні операції на тактичному рівні.

Для України, яка визначила курс вступу до Північноатлантичного союзу та перехід ЗС України на стандарти НАТО, виникає необхідність наближення до положень воєнної науки НАТО та введення у національну воєнну теорію і практику, зокрема, понять та сутностей *операцій на тактичному рівні*. Формально це означає потребу називати практично будь-яку інформаційну дію на тактичному рівні інформаційною операцією. Але така потреба не може бути логічною з позиції системного підходу, оскільки тоді неможливо уявити роль та місце таких дій як інформаційна акція, інформаційна атака чи навіть менш значний окремий інформаційний акт, а також розуміти, у чому полягає їх відмінність від інформаційної операції та взаємозалежність між ними. Між тим, щойно зазначені інформаційні заходи легко віднести до розділу тактичних дій, адже складно уявити, наприклад, застосування в теорії і практиці таких термінів як “стратегічна інформаційна акція” або “стратегічна інформаційна атака”, в той час як термін “стратегічна інформаційна операція” сприймається як цілком несуперечливий. Тому можна зробити висновок: *інформаційна операція не може характеризуватися як дія тактичного рівня*, а пов’язує (інтегрує) у собі заходи, що у сукупності мають мету та значимість більш високого рівня ніж рівень тактичний. Це означає, що інформаційна операція, зокрема у воєнній сфері, загалом є масштабною дією, а визначення її поняття має бути здійснене за аналогією з поняттям бойової операції повного спектру, яке, зокрема, практично не відрізняється від редакції поняття операції в радянській школі воєнної науки.

Крім зазначеного, для системного розуміння сутності інформаційної операції слід врахувати інші аргументи.

По-перше, відповідно до військового стандарту [10], *інформаційний простір* – інформаційне середовище, в якому відбуваються інформаційні процеси та інформаційні відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації, інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів. При цьому зауважимо, що робочий об’єм *власного* інформаційного простору та потужність перелічених функціональних дій (можливості) забезпечуються елементами *власної* інформаційної інфраструктури – корпоративної, відомчої, загальнодержавної тощо. Тому *інформаційна операція може використовувати в якості заходів усі перелічені функціональні можливості*

власного інформаційного простору. Отже, врахування цього чинника при визначенні поняття інформаційної операції є необхідною умовою.

По-друге, проведення інформаційної операції, поряд із *корисними діями* у власному інформаційному просторі, передбачає вторгнення в функціонально аналогічний інформаційний простір суперника (конкурента, противника) з метою отримання *власної інформаційної користі* як на фізичному (технічному) рівні, так і на рівні когнітивному (соціальної свідомості). Тому у визначенні поняття інформаційної операції ця особливість також має бути врахована.

По-третє, визначення сутності інформаційної операції, зокрема у військовому стандарті, настільки узагальнене (універсальне), що не дозволяє розуміти конкретику наслідкової практичної діяльності, а спроба означити конкретику практичної діяльності у випадку визначення узагальненого (знеособленого) терміна “інформаційна операція”, як це допущено в нормативних документах МО України та ЗС України, взагалі є методологічною помилкою, що принципово не дозволяє користуватися таким визначенням в інших сферах. Це означає, що вводячи в теорію та практику певної сфери діяльності термін “інформаційна операція”, необхідно передбачити його ознакове розширення, відповідно до специфіки цієї сфери. Розглядаючи воєнну сферу України з урахуванням того, що операції проводяться лише в умовах воєнного конфлікту, необхідно вживати терміни “інформаційна операція Збройних Сил України” або “інформаційна операція сил оборони України”.

По-четверте, у визначенні поняття інформаційної операції важливо означити концептуальну місію інформаційної операції у ході воєнного конфлікту. Тут слід підкреслити, що у цьому випадку проведення інформаційної операції не є самоціллю, а підпорядковане досягненню певної воєнної, загалом політичної мети. Цілком очевидно, що у ході воєнного конфлікту воєнна та політична мета досягається переважно діями військ (сил). Тому *концептуальна місія інформаційної операції у ході воєнного конфлікту полягає в забезпеченні, тобто створенні сприятливих умов застосування військ (сил), для досягнення політичної мети у протистоянні з противником*, що у визначенні також має бути враховане.

По-п'яте, зважаючи на особливості та умови України, прагнучи надати реалістичності наслідкам застосування визначення поняття “інформаційна операція ЗС України” (“інформаційна операція сил оборони України”), необхідно врахувати, що обсяг наявних можливостей, як у ЗС України, так і в інших складових сил оборони держави, для проведення повноцінної (масштабної) інформаційної операції є недостатнім. Зокрема, бракує можливостей інформаційно-інфраструктурних, особливо щодо поширення інформації на масову аудиторію. Це означає *необхідність залучення до проведення такої операції інформаційних можливостей держави* та потребує врахування і цього чинника у визначенні поняття цього терміну.

Приймаючи до уваги зазначене, з урахуванням того, що ЗС України є головною складовою сил оборони держави, де, зокрема, мають концентруватися і усі зусилля з підготовки та проведення інформаційної операції у ході воєнного конфлікту, а також для однозначності застосування терміна як базового, пропонується таке удосконалене визначення.

Інформаційна операція Збройних Сил України – сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за завданнями, об'єктами, місцем та часом одночасних і

послідовних заходів, що проводяться за єдиним замислом та планом визначеними силами і засобами ЗС України та інших суб'єктів сил оборони із залученням можливостей інформаційної інфраструктури держави з метою створення сприятливих умов застосування власних військ (сил) або досягнення певної політичної цілі у ході воєнного конфлікту шляхом отримання інформації про противника, здійснення на нього інформаційного та іншого впливу з наслідками зниження рівня його морально-психологічного стану, порушення (зриву) процесів функціонування ворожої інформаційної інфраструктури, використання противником інформаційних ресурсів та прийняття ним рішень на здійснення управління військами (силами) і зброєю при одночасному захисті власної інформаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів.

Це визначення відображає специфіку окремої сфери державної діяльності в Україні, вказує на суб'єктність реалізації процесу (головний суб'єкт – ЗС України), а також відповідає масштабній сутності бойової операції повного спектру, що не суперечить підходам НАТО до визначення бойових операцій, отже є позитивним аргументом у діючому процесі трансформації ЗС України.

Наведене визначення поняття інформаційної операції ЗС України як бойової операції повного спектру свідчить про умову її проведення лише у випадку воєнного конфлікту та надає уяву про основні складові, тобто базовий **зміст** такої операції:

розвідка (моніторинг) противника в межах можливостей власного інформаційного простору;

здійснення інформаційного впливу (у різний спосіб) як на цільові аудиторії, так і на технічні елементи інформаційної інфраструктури та інформаційні ресурси противника;

здійснення іншого впливу (вогневого, механічного) на технічні елементи інформаційної інфраструктури противника (пункти управління, вузли та лінії зв'язку, радіотехнічні об'єкти розвідки, навігації, радіоелектронної боротьби, телерадіомовлення тощо);

всебічний захист власної інформаційної інфраструктури (пункти управління, вузли та лінії зв'язку, радіотехнічні об'єкти розвідки, навігації, радіоелектронної боротьби, телерадіомовлення тощо), а також наявних інформаційних ресурсів – електронних, неелектронних, когнітивних (соціальної свідомості особового складу).

Зважаючи на сутність визначення та зміст інформаційної операції ЗС України, окреслимо ряд важливих наслідків.

Наслідок 1. У наведеному визначенні зосереджена думка про можливість вогневого (механічного) ураження об'єктів ворожої інформаційної інфраструктури. Це означає, що інформаційна операція ЗС України не може бути складовою стратегічних комунікацій. Очевидно, навпаки – інформаційна операція ЗС України може включати елементи державних комунікацій (стратегічних, урядових, кризових), в основі яких заходи комунікації, тобто спілкування, отже заходи виключно інформаційного впливу на визначені цільові аудиторії.

Тому можна стверджувати наступне.

Пріоритет 1: інформаційна операція ЗС України домінує над будь-якими державними комунікаціями (стратегічними, урядовими, кризовими) – вони можуть

інтегруватися в межах такої інформаційної операції і ніяк не навпаки.

Перспектива 1: а) відповідно до пріоритету 1 має бути організована та проводитися необхідна діяльність, зокрема в МО України та ЗС України, з головним акцентом на те, що *інформаційна операція ЗС України не може розглядатися як складова стратегічних комунікацій*, що сьогодні необґрунтовано передбачено чинною нормативною базою МО України та ЗС України;

б) поняття стратегічних комунікацій має бути скориговане.

Наслідок 2. Застосування психотропних речовин, як засобу впливу на психічний стан людини, в широких масштабах неможливе. Тому термін “психологічна операція” та визначення його поняття стосовно ЗС України, що закріплено чинною нормативною базою, є нелогічними, а тому недоцільними до застосування, оскільки “...вплив на емоційний стан, мотивацію, раціональне мислення визначених цільових аудиторій...” в нині унормованому понятті психологічної операції здійснюється *виключно інформаційними заходами*.

Пріоритет 2: інформаційна операція ЗС України домінує над будь-якими інформаційними акціями психологічного спрямування на цільові аудиторії – вони можуть інтегруватися в межах такої інформаційної операції.

Перспектива 2: відповідно до пріоритету 2 має бути організована та проводитися необхідна діяльність, зокрема в МО України та ЗС України, з головним акцентом на те, що *психологічна операція не може розглядатися як форма воєнних дій ЗС України*.

Наслідок 3. Кіберпростір є невід’ємною частиною загального інформаційного простору, складовою, яка є підпростором електронних інформаційних ресурсів як статичних (електронні архіви, бібліотеки, бази і банки даних та знань), так і динамічних (від систем спостереження, навігації, зв’язку, телерадіотрансляції). Тому нелогічно і недоцільно вводити в теорію та практику термін і поняття “кібероперація” як сутність та дії окремо від сутності та дій в понятті “інформаційна операція”, а розуміти, що значна частина заходів інформаційної операції ЗС України, може бути реалізована у кіберпросторі.

Пріоритет 3: інформаційна операція ЗС України домінує над будь-якими інформаційними акціями у кіберпросторі – вони можуть інтегруватися в межах такої інформаційної операції.

Перспектива 3: відповідно до пріоритету 3 має бути організована та проводитися необхідна діяльність, зокрема в МО України та ЗС України, з головним акцентом на те, що *кібероперація не може розглядатися як форма воєнних дій ЗС України*.

Висновки

1. В теорії і практиці діяльності ЗС України доцільно застосовувати термін “інформаційна операція ЗС України” як базовий, а також його єдине поняття (розуміння) як бойової операції повного спектру. Ця операція є масштабною формою воєнних дій і має інтегрувати у собі дії сил оборони держави та інформаційної спільноти України як у кіберпросторі, так і поза його межами, охоплювати широкий спектр інформаційно-технічних, інформаційно-психологічних, а за необхідності вогневих заходів з метою створення сприятливих

умов застосування власних військ (сил) або досягнення певної політичної цілі у ході воєнного конфлікту.

2. Знеособлений термін “інформаційна операція”, а також терміни “психологічна операція” та “кібероперація” і їх поняття вилучити з теорії і практики діяльності МО України та ЗС України як обтяжливі, оскільки вони розмивають засади застосування сил оборони держави, зокрема ЗС України, не дозволяючи в умовах воєнного конфлікту організовувати інформаційні дії з єдиного центру та під єдиним керівництвом і координацією.

3. Інформаційна операція ЗС України не може бути складовою будь-яких державних комунікацій (стратегічних, урядових, кризових), в основі яких заходи комунікації (спілкування) з цільовими аудиторіями.

Список літератури

1. Почепцов Г.Г. Информационные войны. – М.: “Рефл-бук”; К.: “Ваклер”, 2000. – 576 с.
2. Литвиненко О.В. Інформаційні впливи та операції: монографія. – К.: НІСД, 2003. – 240 с.
3. Горбулін В.П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. – К.: “Інтертехнологія”, 2009. – 164 с.
4. Панченко В.М. Інформаційні операції в асиметричній війні Росії проти України: підходи до моделювання // Інформація і право.– 2014.– № 3(12).–С.13-16.
5. Верголяс О.О. Інформаційно-правове забезпечення спеціальних інформаційних операцій // Інформація і право. – 2018. – № 4 (27). – С. 126-133.
6. Заруба О.Г. Планування спеціальних інформаційних операцій // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави.– 2017.– № 1(21).–С.140-154.
7. Попова Т.В., Ліпкан В.А. Стратегічні комунікації: словник / [за заг. ред. В.А. Ліпкана]. – К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2016. – 416 с.
8. Баровська А.В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 1 (34). – С. 147-152.
9. Воєнна доктрина України. Затверджена Указом Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua>.
10. Військовий стандарт. Інформаційна безпека держави у воєнній сфері. Терміни та визначення: ВСТ 01.004.004 – 2014 (01). – [Чинний від 2014 – 02 – 28]. – К.: МОУ, 2014. – 24 с.
11. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України. Затверджена наказом Міністерства оборони України № 612 від 22.11.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf.
12. Военный энциклопедический словарь. – М.: Эксмо, 2007. – 1024 с.
13. FM 3-0. Operations. Headquarters Department of the Army Washington, DC, 6 December 2017. – 309 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fas.org/irp/doddir/army/fm3-0.pdf>.

Сутність організаційно-управлінського забезпечення як виду інформаційного забезпечення в системі державного управління у воєнній сфері

Юрій Саричев, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-1380-4959>

Володимир Ткаченко, кандидат військових наук, заступник начальника управління – начальник відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-9625-2434>

Віктор Зубков, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-1616-2795>

Віталій Грицюк, ад'юнкт Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-3146-1956>

Анотація. Метою доповіді, що пропонується, визначено проведення аналізу сутності організаційно-управлінського забезпечення як виду інформаційного забезпечення в системі державного управління у воєнній сфері, а також визначення його ролі та місця в загальній системі.

Ключові слова: система державного управління у воєнній сфері, види інформаційного забезпечення, організаційно-управлінське забезпечення.

Вступ

Постановка проблеми. Термін “організаційно-управлінське забезпечення” знайшов своє використання в різних галузях діяльності. Об’єктними сферами, де застосовується організаційно-управлінське забезпечення в процесі інформаційного забезпечення, є: державне управління, місцеве самоврядування, воєнна сфера, економіка, банківська сфера, фондовий ринок, охорона довкілля, соціологія тощо. Загальний аналіз показує, що організаційно-управлінське забезпечення в складному процесі інформаційного забезпечення системи державного управління у воєнній сфері займає досить значне місце. Загалом організаційно-управлінська діяльність покликана створити умови для прийняття адекватних управлінських рішень на підставі своєчасного планування.

Незважаючи на наукові опрацювання окремих аспектів інформаційного забезпечення державного управління, зокрема у воєнній сфері, на сьогодні все ще немає єдиного розуміння визначення інформаційної сутності організаційно-

управлінського забезпечення у цьому процесі, в різних публікаціях воно має суперечливе трактування. Як наслідок – існує проблема теоретичного та практичного характеру, яка не дозволяє системно розглядати інформаційну складову процесу державного військового управління, що не дозволяє більш чітко обґрунтувати його сутність і важливість в загальному процесі інформаційного забезпечення. Звідси впливає актуальність та проблемність питання точного визначення поняття організаційно-управлінського забезпечення в інформаційному забезпеченні системи державного управління у воєнній сфері, і відповідно, воно потребує свого вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на важливість функцій організаційно-управлінського забезпечення в процесі інформаційного забезпечення у воєнній сфері, має місце плутанина сутності зазначеного поняття з іншими взаємопов'язаними (спорідненими) з ним поняттями. Про причину такого стану було вказано авторами сучасної “Енциклопедії державного управління” [1]: “однією з особливостей структури системи державного управління є її лише певна умовність у поділі суб'єктів за функціональною спрямованістю. Це пояснюється тим, що всі суб'єкти системи державного управління як законодавчо визначені державні інституції мають багато функцій, наявність яких у кожного із суб'єктів цієї системи не дає можливості строго ідентифікувати їх за функціональними ознаками”. Можна погодитися з авторами енциклопедії, – але постає питання: де закінчується одна функція державного управління і починається наступна? Готової відповіді на це питання, на жаль, немає. При цьому слід розуміти, що будь-який окремих вид інформаційного забезпечення в системі державного управління (що також має складний характер) може включати до свого складу певні універсальні інформаційні підфункції. До того ж, як було зазначено вище, також слід врахувати, що всі суб'єкти системи державного управління мають багато функцій, – а це ще більше вносить плутанину в розуміння загального поняття інформаційного забезпечення.

Аналіз показує, що, незважаючи на численні використання цього терміна в наукових публікаціях з державного управління, досі немає чіткого визначення “організаційно-управлінське забезпечення”.

Метою доповіді є більш коректне визначення сутності організаційно-управлінського забезпечення в загальній системі державного управління, для чого розглянемо детальніше ці важливі підфункції і відповідні поняття.

Виклад основного матеріалу

На сьогодні серед фахівців утвердилася концепція розгляду управлінського процесу як циклу, що складається з послідовності таких функцій управління, як планування (в тому числі прогнозування, програмування і проектування), організація (в тому числі прив'язка функцій до певних структур, тобто надання змісту певної організаційної форми, субординація та координація, а також управління персоналом), мотивація (в тому числі стимулювання), контроль (у тому числі попередній, проміжний, підсумковий, фінансовий, адміністративний, функціональний), що пов'язані в кожному циклі процесами прийняття рішень та комунікації [2]. Здебільшого в практиці державного управління йдеться про рішення

з планування (цілепокладання, розробку стратегій розвитку, концепцій, програм, планів і проектів), організаційні, мотиваційні рішення, рішення з контролю та комунікацій. Досить часто в науковій літературі процес прийняття рішень ототожнюється з відповідною функцією управління (або управлінською функцією).

Взагалі, прийняття рішень у державному управлінні є центральним пунктом теорії державного управління, оскільки має характер об'єднаної, зв'язуючої функції відносно інших функцій державного управління. За висловом відомих американських вчених Г. Гордона та А. Хайда [3], прийняття рішень є основою основ державного управління, як і всієї організованої людської поведінки.

Прийняття рішень у державному управлінні на сьогодні стає одним з основних об'єктів удосконалення систем управління, оскільки якість рішень є визначальним фактором управління. Для визначення важливості прийняття рішень у державному управлінні автори енциклопедії державного управління [1] пропонують звернутися до загального процесу державного управління, який можна відобразити такою моделлю. Ця модель безпосередньо пов'язує систему управлінських впливів на суспільство з прийняттям відповідних управлінських рішень, які, безумовно, мають бути ситуативно адекватними розв'язанню проблем, що постали перед державним управлінням. Джерело [1] стверджує, у сучасних умовах відбувається трансформація "поняття" прийняття управлінських рішень, що ґрунтується на більш чіткому визначенні місця таких рішень в управлінській діяльності. За класичним уявленням, що склалося в науці управління, прийняття рішень ототожнювалося з вибором альтернативи. Відповідно, прийняття управлінських рішень розглядається як вибір альтернативи при здійсненні управлінської діяльності. При цьому у сучасному управлінні прийняття управлінських рішень, зокрема й у воєнній сфері, розглядається як суттєва частина управлінського процесу з послідовними етапами виявлення та діагностування проблемних ситуацій, розробкою альтернатив та вибором однієї з них, що найбільше відповідає виходу із ситуації, що склалася.

Разом з тим, зміст існуючих підходів до визначення сутності організаційно-управлінського забезпечення свідчить про неоднакове розуміння його суті, що й спричиняє методичну помилку, яка полягає у спробі делегування окремих складових споріднених функцій інших взаємопов'язаних підпроцесів загального кібернетичного процесу державного управління. З метою усунення зазначених системних помилок у роботах [4 – 6] запропоновано методичний підхід, у якому наголошується, зокрема, на необхідності точного дотримання фундаментального правила щодо реалізації за кібернетичним принципом управління та чіткого визначення організаційних форм реалізації інформаційного забезпечення на підставі створення належної класифікації його видів. Користуючись цим підходом, можна найбільш чітко зрозуміти місце та визначити роль кожної із функцій усього кібернетичного циклу управління. Звідси знов постає питання необхідності класифікації усіх видів інформаційного забезпечення у воєнній сфері, яка б на системному рівні враховувала особливості та специфіку кожного виду інформаційного забезпечення при виконанні всього переліку завдань державного управління за кібернетичним принципом.

У такій класифікації одним із основних видів у загальному процесі інформаційного забезпечення і повинна бути окрема складова – організаційно-

управлінське забезпечення, результатом якого мають бути реалізація прийнятих ефективних державних управлінських рішень. При цьому зазначимо, що за результатами діяльності щодо організаційно-управлінського забезпечення реалізується інформаційний вплив (організуючий, регулюючий та контролюючий).

Відповідно до кібернетичного принципу управління до функцій організаційно-управлінського забезпечення, що реалізуються виключно інформаційним шляхом, слід віднести такі практичні функції як: планування, організація, мотивація та контроль.

Планування – визначення цілей та шляхів їх досягнення; наукове передбачення майбутнього розвитку, його результатів, соціальних та інших наслідків.

Підфункції планування: прогнозування, моделювання (розроблення та аналіз альтернатив), програмування (розроблення планів дій). Результати планування: плани і система планованих показників.

Організація – формування та координація системи діяльності та управління у часі і просторі для досягнення основних цілей управління.

Підфункції організації: організаційне проєктування, департаменталізація (розподіл та групування робіт і ресурсів за певною ознакою – функціональною, продуктовою, географічною, ринковою); раціональне з'єднання та часова і просторова координація виробничих факторів; делегування повноважень (визначення ступеня централізації-децентралізації, системи підпорядкування); визначення діапазону контролю; координація.

Результати організації: створення структури (форми діяльності); забезпечення вертикальної та горизонтальної узгодженості діяльності у просторі та часі шляхом створення формальних і неформальних механізмів.

Мотивація – забезпечення внутрішнього спонукання виконавця до дій для досягнення цілей організації; цілеспрямовані процеси, що забезпечують ефективне вирішення завдань розвитку організації інших об'єктів управління на основі визначених форм і методів впливу.

Підфункції мотивації: визначення комплексу потреб та інтересів, мотивів і стимулів до діяльності, критеріїв задоволеності / незадоволеності учасників діяльності, факторів послаблення / посилення мотивації.

Результати мотивації: формування моделі поведінкового процесу (цінності – потреби – інтереси – відносини – думки – дії).

Контроль – виявлення відповідності діяльності та її результатів встановленим орієнтирам; забезпечення суб'єктів управління інформацією про процеси розвитку організації інших об'єктів управління (на основі системи організованих спостережень, вимірів, стандартів тощо), що створює підстави для втручання у перебіг зазначеного процесу з метою зміни окремих напрямів діяльності.

Підфункції контролю: облік (вимірювання результатів); перевірка (за даними моніторингу процесів); поточний аналіз (порівняння того, що досягнуто, з тим, що очікувалося).

Результати контролю: виявлення відхилень від плану; перегляд та коригування діяльності (за необхідністю).

Отже, в загальному циклі державного управління необхідно чітко розрізняти окремі функції з їх внутрішніми складовими, що мають конкретне цільове

призначення. Враховуючи вищенаведене, загальна кібернетична модель функціонування системи державного управління у воєнній сфері може бути деталізована за наступною структурно-логічною схемою (рисунок 1), у якій орган моніторингу як окремий структурний елемент загальної системи, що забезпечує зворотній зв'язок, визначений окремо від органу управління і надає інформацію йому та виконавчим органам для формування усіх видів інформаційного впливу (організуючого, регулюючого та контролюючого).

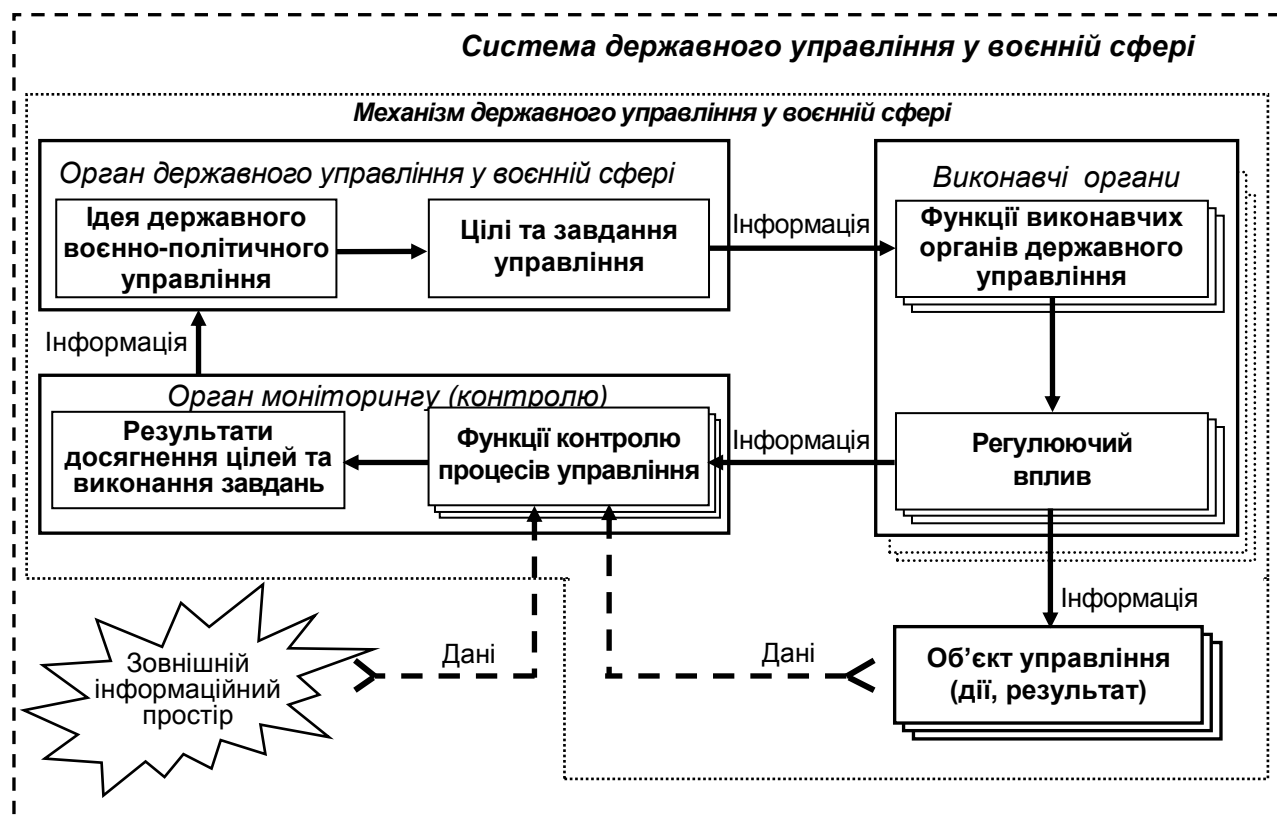

Рисунок 1. Структурно-логічна схема інформаційного забезпечення системи державного управління у воєнній сфері

Тому пропонується наступне визначення, яке відображає інформаційну сутність: *організаційно-управлінське забезпечення (системи державного управління у воєнній сфері) – комплекс організаційно-розпорядчих заходів, які реалізуються органами державного та військового управління, командирами (начальниками) шляхом документообігу з метою формування (обґрунтування) і прийняття рішень, доведення їх до підлеглих, організації виконання та контролю.*

Висновки

Запропоноване визначення організаційно-управлінського забезпечення як виду інформаційного забезпечення в системі державного управління у воєнній сфері відповідає суто конкретній функції у загальному контурі управління, і тому дозволяє більш системно розуміти його сутність. При цьому роль організаційно-управлінського забезпечення полягає в обґрунтуванні і прийнятті управлінських рішень, доведення їх до підлеглих, організації виконання та контролю (на підставі

своєчасно отриманих, достовірних та достатніх інформаційних ресурсів), а його місце визначається характером завдання щодо впливу на об'єкт (процес) державного управління у війсьній сфері.

Список літератури

1. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. – Т.2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. – 2011. – 692 с.

2. Державне управління: підручник: у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К.; Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. – Т.1. – 564 с.

3. Классики теории государственного управления: американская школа / [под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда]. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 800 с.

4. Теоретичні підходи до визначення сутності інформаційного забезпечення в системі державного управління // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. – № 1-2 (9-10). – К.: НАДУ, 2016. – С.7-19.

5. Саричев Ю.О. Аналіз підходів щодо визначення сучасної ролі та місця інформаційного забезпечення в системі державного управління // Вісник НАДУ при Президентові України (Серія “Державне управління”) [за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка]. – 2016. – Вип.3 (82). – С. 138-143.

6. Саричев Ю.О. Теоретичний підхід до інформаційного забезпечення в системі державного управління у війсьній сфері // Вісник НАДУ при Президентові України (Серія “Державне управління”) [за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка]. – 2016. – № 4 (83). – С.153-160.

Методичний підхід щодо визначення вимог до спроможностей РВіА ЗС України з виконання завдань з дальнього вогневого ураження

Олександр Хімченко, ад'юнкт Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-4227-0514>

Анотація. У доповіді запропоновано методичний підхід до визначення вимог до спроможностей ракетних військ і артилерії з дальнього вогневого ураження.

Ключові слова: вимоги до спроможностей, обґрунтування, імітаційне моделювання, системний підхід, вогневе ураження.

Вступ

Постановка проблеми. Аналіз збройних конфліктів кінця ХХ початку ХХІ століть дає змогу стверджувати, що мета збройного конфлікту може бути досягнута за рахунок нанесення повітряно-космічних ударів з метою підриву економіки, порушення системи державного і військового управління, шляхом знищення важливих об'єктів державного та військового управління, економіки, військової та цивільної інфраструктури.

Необхідно визнати, що у осяжній перспективі Збройним Силам України доведеться вирішувати завдання протиповітряної (ППО) та протиракетної оборони (ПРО) в умовах значної переваги сил повітряного (повітряно-космічного) нападу потенціального противника (ПКНП) над можливостями існуючої (тієї що створюється) системи ППО (ПРО) держави.

За поглядами військових фахівців провідних країн світу ефективна протидія функціонуванню силам і засобам ПКНП здійснюється системою, яка в своєму складі має не тільки “класичні” (систему ППО та ПРО), але й інші елементи – системи, які здатні здійснювати вогневе ураження критично важливих (вразливих) об'єктів угруповання військ (сил) (УВ(с)) противника на великій відстані [1, 2].

Вирішення завдань вогневого ураження критично важливих об'єктів (КВО) системи ПКНП можливо за рахунок набуття відповідних спроможностей ракетними військами і артилерією (РВіА) Збройних Сил України (ЗСУ).

В той же час, згідно [3], виявлено недосконалість методичного забезпечення щодо виконання окремих завдань оборонного огляду, в тому числі і планування сил. Отже, удосконалення науково-методичного апарату щодо визначення (обґрунтування) вимог до спроможностей є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій [4 – 11] свідчить, що основу збройних конфліктів майбутнього складатиме дальнє вогневе ураження, тобто здатність одночасного впливу на противника у повітряно-космічному просторі, на суші і на морі, а також інформаційній сфері на всю глибину його території (оперативного шиккування сил) і з різноманітних напрямів.

Основною тенденцією майбутніх операцій майбутнього чітко проглядається відносно зниження ролі традиційних угруповань військ (сил) і вихід на перший план видів збройних сил, які на озброєнні мають високоточну зброю (ВТЗ) або зброю на нових фізичних принципах.

Опис безпекового середовища свідчить, що загроза збройної агресії проти країни на перспективу до 2030 року зберігається. При цьому, означений противник по відношенню до нашої держави матиме беззаперечну перевагу у політичному, економічному, військовому та інших потенціалах. Основною метою його гібридних дій залишатиметься зміна воєнно-політичного керівництва держави, а існуючі спроможності ЗС дозволяють створити необхідне угруповання для проведення швидкоплинної вогневої (повітряної) операції з головною метою – суттєвого зниження (знищення) бойового потенціалу ЗСУ.

Вищезазначене спонукає до пошуку асиметричних дій у протистоянні з противником, а саме – набуття здатності до нанесення високоточних вогневих ударів по уразливих місцях угруповання військ (сил) противника, пошуку способів досягнення необхідного результату при обмежених ресурсах що у підсумку змусить противника відмовитись від своїх агресивних намірів [12 – 15].

Ефективне протистояння системі ПКНП можливе шляхом ураження критичної сукупності об'єктів даної системи, сумісний вихід зі строю яких призведе до переходу системи у критичний стан з послідувочою втратою своїх системних якостей: цілісності, керованості, здатності до ефективного функціонування [7, 12 – 15].

Таким чином, в умовах актуальних воєнних загроз для України основним завданням у сфері воєнної безпеки є створення та підтримання необхідного потенціалу стримування збройної агресії, яке може бути виконано за рахунок створення спроможностей з дальнього вогневого ураження противника.

Одним з ключових питань щодо створення (розвитку) спроможностей є визначення вимог до них [16].

Метою доповіді є розкриття сутності визначення вимог до спроможностей ракетних військ і артилерії з дальнього вогневого ураження за допомогою методу імітаційного моделювання.

Виклад основного матеріалу

У загальному розумінні вимоги до спроможностей (оперативних, бойових, спеціальних) – це сукупність показників та критеріїв виконання завдань, що містяться в ситуаціях за сценаріями, а також перелік умов (військових, фізичних, технічних тощо) щодо їх виконання [16].

Під визначенням (обґрунтуванням) вимог до спроможностей з дальнього вогневого ураження слід розуміти процес аргументованого визначення їх властивостей, виходячи з їх функцій, завдань та умов, в яких вони мають виконуватися (рисунок 1).

Обґрунтування вимог до спроможностей РВіА ЗСУ з дальнього вогневого ураження передбачає з одного боку визначення завдань дальнього вогневого ураження, показників (критеріїв) та умов їх виконання, а з іншого – визначення вимог (властивостей) до носіїв спроможностей щодо виконання визначених завдань.

Основою методичного підходу щодо визначення вимог до спроможностей з дальнього вогневого ураження запропоновано проведення дослідження системи ПКНП як складної системи військового призначення.

Рисунок 1. Загальний вигляд процесу визначення вимог до спроможностей з вогневого ураження (варіант).

Відповідно до публікацій [17, 18], функціонування будь-яких систем підпорядковується системним законам та закономірностям, які мають універсальний та загальносистемний характер.

Серед них, в інтересах визначення асиметричних відповідей у збройному протиборстві, можливо виділити закономірність “найбільш слабких місць та закономірність “переведення системи з одного якісного стану в інше мінімальною дією в критичній точці фазового переходу.

Вищезазначене спонукає до створення концептуальної та адекватної імітаційної моделі системи противника, здійснення доказу її адекватності та проведення аналізу чутливості імітаційної моделі щодо зовнішніх впливів.

В подальшому, за результатами проведення вирахованого експерименту, можливе наукове обґрунтування вибору переліку критичної сукупності об’єктів системи противника, визначення завдань та показників (критеріїв) ефективності їх виконання.

Незалежно від типів моделей (безперервні або дискретні) процес створення

і використання імітаційних моделей складається з декількох основних етапів та за своєю суттю є складним ітеративним процесом (рисунок 2).

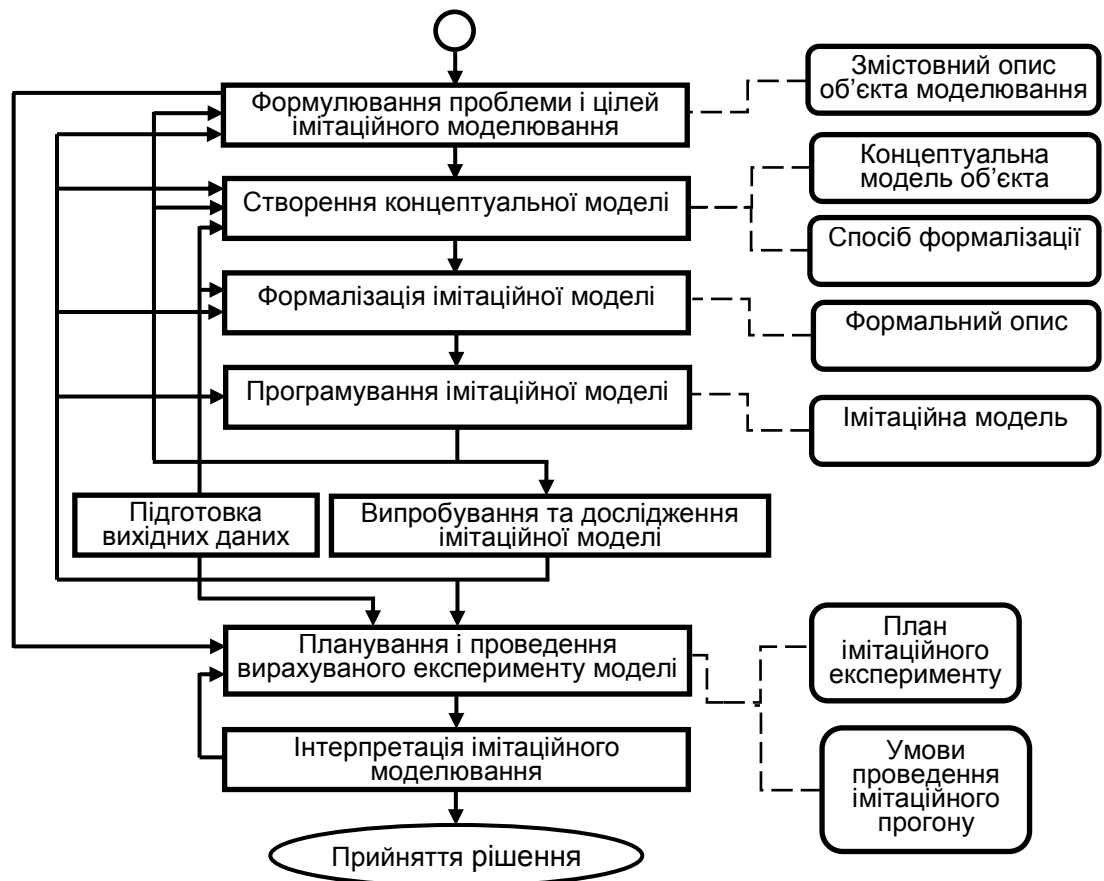

Рисунок 2. Технологічні етапи імітаційного моделювання.

Таким чином, вихідним пунктом реалізації пропонуємого методичного підходу є визначення складу угруповання військ (сил) (УВ (сил)) повітряного нападу противника та сценарію (порядку проведення) повітряної операції.

Відповідно до [18] функціонування УВ (сил) противника направлено на досягнення визначеної цілі. З урахуванням [17, 18] вказану систему (S) можливо формально відобразити у вигляді кортежа: $S = \langle a, St, U, Y, T \rangle$, де a – мета функціонування системи, St – структура системи, U – процеси (дії), які здійснюються в системі (системою) під час функціонування, Y – умови досягнення мети, T – час, необхідний для досягнення мети.

Структура системи (St) організована таким чином, щоб сприяти досягненню мети, а її структурними елементами є відповідні підсистеми (O), зв'язки (C) та відношення (R).

Слід зазначити, що при аналізі УВ (сил) противника як складної системи, такий підхід може бути використаний тільки для заданих, відомих умов застосування. При здійсненні прогнозування майбутніх операцій на довгострокову перспективу необхідно враховувати вплив достатньо великої кількості факторів невизначеного характеру, які не дають змогу достатньо точно описати множину a, St, U, Y, T .

Таким чином, під час дослідження систем військового призначення виникає необхідність розглядати деяку множину потенційно можливих варіантів застосування УВ (сил) повітряного нападу противника $\bar{S} = \{S_1, S_2, \dots, S_i, \dots, S_I\}$.

Наступним кроком методичного підходу, що пропонується є визначення показників та критеріїв ефективності функціонування складної системи противника.

Ефективність функціонування будь-якої системи залежить від ефективності функціонування її складових підсистем [17, 18], тобто

$$E_{en} = f(E_{en(1)}, \dots, E_{en(i)}, \dots, E_{en(n)}), \quad (1)$$

де E_{en} – ефективність функціонування системи, що складається з n підсистем, тобто $i=(1, n)$;

$E_{en(i)}$ – ефективність функціонування кожної з її складових підсистем.

Зменшення ефективності функціонування системи E_{en} до рівня менше значення критичної ефективності її застосування $E_{en(want)}$ можливе через зниження ефективності функціонування однієї або декількох її підсистем $E_{en(i)}$.

В свою чергу ефективність функціонування i -ої підсистеми є функцією від ефективності функціонування її елементів, тобто

$$E_{en(i)} = f(e_{en(1)}, \dots, e_{en(j)}, \dots, e_{en(m)}), \quad (2)$$

де $e_{en(j)}$ – ефективність функціонування j -го елемента, $j=(1, m)$;

$E_{en(i)}$ – ефективність функціонування i -ої підсистеми.

Визначення показників ефективності функціонування складної системи противника повинно ґрунтуватись на наступних міркуваннях:

яким чином припинення функціонування того або іншого об'єкту (розірвання зв'язків) вплине на ефективність функціонування всієї системи;

як довго буде тривати відновлення об'єкту (зв'язків) і відповідно відновлення системи;

скільки потрібно ресурсів для відновлення об'єкту (зв'язків) і чи є вони в наявності;

скільки потрібно наших ресурсів для ураження визначеного об'єкту (розірвання зв'язків).

Слід зазначити, що за поглядами військових фахівців найбільш доцільним напрямом зниження ефективності функціонування системи противника є розірвання зв'язків між підсистемами на певний проміжок часу шляхом вогневого ураження елементів, що мають зв'язки з елементами інших підсистем.

Наступним кроком методичного підходу є створення концептуальної та імітаційної моделі функціонування системи ПКНП та проведення її аналізу на чутливість до впливу зовнішнього середовища.

Чутливість моделі визначає оцінку впливу коливань значень вхідних

параметрів на вихідні параметри (відгук) моделі. Аналіз чутливості визначає як змінюється вихідна змінна Y при невеликих змінах різноманітних параметрів моделі або її входів X .

Аналіз чутливості моделі повинен дати відповідь на питання: які об'єкти (зв'язки) системи є найбільш критичними для ефективності її функціонування у часі [18].

Висновки

Застосування методів імітаційного моделювання є найбільш дієвим методом, за допомогою якого можливо здійснити дослідження складної системи. Для створення імітаційної моделі необхідно відтворення реальної системи (процесів), як сукупності взаємодіючих елементів, алгоритмічно описати функціонування окремих елементів, описати процес взаємодії різних об'єктів між собою і з зовнішнім середовищем.

Напрямами подальших досліджень є безпосереднє визначення та обґрунтування показників та критеріїв, за якими здійснюється оцінювання ефективності функціонування системи ПКНП, створення концептуальної та імітаційної моделі функціонування системи ПКНП.

Список літератури

1. А.В. Глебов, О.Ю. Михеев, Б.М. Олейник. От воздушной обороны – к системе комплексной борьбы с воздушно-космическим противником // Военно-научный журнал “Вестник Академии военных наук”. – 2016. – № 4 (57). – С.54-61.
2. Б.Д. Казахов, Д.М. Попов. Методический подход к организации комплексного противодействия системе воздушно-космического нападения противника // Военно-научный журнал “Вестник Академии военных наук”. – 2019. – № 1 (66). – С.29-35.
3. Звіт про результати проведення оборонного огляду Міністерства оборони України. Схвалено Указом Президента України № 106/2020 від 24.03.2020.
4. Report to Congress on Conventional Prompt Global Strike and Long-Range Ballistic Missilesn February 17, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.usni.org/2020/02/17/report-to-congress-on-conventional-prompt-global-strike-and-long-range-ballistic-missiles-2>.
5. New Reports Examine Russian Strategies for Escalation Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cna.org/centers/cna/sppp/rsp/escalation-management>.
6. Joint Fire Support [Text] / Ministry of Defense. – 10 April 2019. – 126 p.
7. Макаренко С.И., Иванов М.С. Сетецентрическая война – принципы, технологии, примеры и перспективы. Монография. – С-Пб.: Научное издательство, 2018. – 898 с.
8. Дятлов В.В. Проблемные аспекты военной конфликтологии. Роль ракетных войск и артиллерии в военных конфликтах // Военная мысль. – 2013. – № 8. – С. 43-49.
9. Кураленко С.В. Тенденции изменения характера вооруженной борьбы в военных конфликтах первой половины XXI века // Военная мысль. – 2012. – № 11.

– С. 40-46.

10. Литвиненко В.И., Русанов И.П. Основные тенденции огневого поражения в современных операциях (боевых действиях) // Военная мысль. – 2014. – № 10. – С. 20-25.

11. Выпасняк В.И. О реализации сетецентрических принципов управления силами и средствами вооруженной борьбы в операциях (боевых действиях) // Военная мысль. – 2009. – № 12. – С. 23-30.

12. Методологічні засади обґрунтування складу угруповання військ (сил) для відбиття агресії: воєнно-теоретична праця / В.М. Телелим, О.М. Загорка, В.П. Стрижевський та інші. – К.: НУОУ, 2013. – 368 с.

13. Русанов И.П., Тиханычев О.В., Яковлев С.В. Критические уязвимости группировок войск (сил) // Военная мысль. – 2015. – № 1. – С. 52-56.

14. Дульнев П.А., Ковалев В.Г., Ильин Л.Н. Ассиметричное противодействие в сетецентрической войне // Военная мысль. – 2011. – № 10. – С.3-8.

15. Барвиненко В.П. Выход один – в концентрации усилий // Воздушно-космическая оборона. – 2015. – № 6. – С. 23-30.

16. Рекомендації з оборонного планування на основі спроможностей в - Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. Затверджені Міністром оборони України 12 червня 2017 р. // Сайт МО України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/other/Recommendationson_CBPR_120617.pdf.

17. Прангишвили И.В. Энтропийные и другие системные закономерности: Вопросы управления сложными системами // Ин-т проблем управления им. В.А.Трапезникова. – М.: Наука, 2003. – 428 с.

18. Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности // Серия “Системы и проблемы управления”. – М.: СИНТЕГ, 2000. – 528 с.

Державна морська політика: формування, напрямки, розвиток

Микола Попельський, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2425-756X>

Віктор Гудим, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-9540-8524>

Анотація. Доповідь “Державна морська політика: формування, напрямки, розвиток” присвячена аналізу стану державної морської політики з урахуванням ведення російсько-української війни, забезпечення суверенітету та недоторканості морських та суходільних рубежів нашої держави. Використано аналіз нормативно-правових документів України з метою формування напрямків розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України для захисту суверенітету держави, пропозиції щодо належного виконання завдань щодо підвищення обороноздатності держави, проведення оборонної реформи та реалізацію курсу України на вступ до НАТО.

Ключові слова: державна морська політика, НАТО, політика у сфері оборони.

Вступ

Постановка проблеми. Політика у сфері оборони України розроблялася на підставі вимог нормативно-правової бази України, а саме: Конституції України [1] та законів України “Про оборону України” [2], “Про Збройні Сили України” [3], Указу Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017 “Державна програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року” [4], Постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108 “Морська доктрина України” та інших нормативно-правових актів, наказів відповідних Міністерств.

Прийняття “Морська доктрина України” дозволяє забезпечити: захист державного суверенітету, територіальної цілісності, національних інтересів держави на акваторіях Світового океану.

Повна та ефективна реалізація положень Морської доктрини сприятиме досягненню високої ефективності державної морської політики України, сталому розвитку держави, захисту національних інтересів та безпеки України в Азово-Чорноморському басейні і Світовому океані, зміцненню міжнародного авторитету України.

Події останніх п’яти років суспільного та політичного життя української держави суттєво змістили акценти внутрішньої та зовнішньої політики, зробили першорядними проблеми повернення суходільних та морських територій, здійснення прав України як прибережної держави у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі, загострили проблеми

оновлення Військово-Морських Сил Збройних Сил України, і з особливою актуальністю поставили на порядок денний забезпечення свободи користування Керченською протокою, розмежування в Азовському та Чорному морі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі правові дослідження [5 – 9] програмних документів морської галузі України присвячуються загальній генезі їх формування та трансформації (Є.В. Белашов, Б.В. Буркинський, О.М. Котлубай, С.В. Ківалов, К.М. Михайличенко, В.М. Русан, В.В. Серафимов, О.В.Собкевич, В.М. Степанов, К.В. Степанова, А.В. Шевченко), аналізові окремих положень (Т.В. Аверочкіна, Н.М. Андрєєва, С.Г. Нездоймінов, Т.М. Плачкова), проте характеристика та аналіз Морської доктрини України на період до 2035 року у працях зазначених дослідників, на жаль, відсутні. Методологічний базис дослідження сформувавши діалектичний, історичний, формально-юридичний, синергетичний та прогностичний методи, що дозволили комплексно вивчити основні характерні риси оновленої Морської доктрини України на період до 2035 року та означити напрями реформування правового забезпечення морської діяльності та організаційного механізму реалізації прийнятих норм. Метою доповіді є аналіз положень та загальна характеристика оновленої Морської доктрини України на період до 2035 р.

Мета доповіді – проаналізувати напрями розвитку та відновлення боєздатності Військово-Морських Сил Збройних Сил України з урахуванням вимог державної морської політики України під час продовження російсько-української війни за повернення тимчасово зайнятих територій в Донецької та Луганської областях та Кримського півострова.

Виклад основного матеріалу

В умовах тимчасової окупації Російською Федерацією території України, її агресії та спроби перерозподілу сфер контролю над акваторією Азовського та Чорного морів потребує оновлення напрямків розвитку України як морської держави. Події останніх років суспільного та політичного існування української держави внесли суттєві зміни у внутрішню та зовнішню її політику, поставив на одне з важливіших місць питання повернення суходільної та морських територій, здійснення прав України як держави, яка має вихід до Чорного та Азовського морів, на використання їх територій у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі, знову загострили проблему відновлення Військово-Морських Сил України та забезпечення вільного користування Керченською протокою та розмежування в Азовському та Чорному морях.

Державна морська політика – система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, спрямованих на реалізацію національних інтересів на морі.

Правовою основою морської діяльності в Україні є Конституція України, Закони України “Про основи національної безпеки України”, “Про оборону України”, “Кодекс торговельного мореплавства України”, доручення Президента України від 01.10.2005 року № 1-1/1032, Указ Президента України від 16.05.2008 року № 463/2008 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави”, міжнародні

Конвенції та Угоди з морського права, а також видані на їх підставі нормативно-правові акти.

Постановою Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307 зі змінами, затверджена Морська доктрина України на період до 2035 року, де визначені зміст державної морської політики, її мета, принципи та пріоритетні національні інтереси України на морі [10].

Реалізація національних інтересів України на Азовському і Чорному морях, Керченської протоки, відновлення та захист суверенітету і територіальної цілісності держави відповідно до Конституції України покладаються на Збройні Сили України, а саме у морській зоні на Військово-Морські Сили України.

Крім того, визначені напрямки розвитку військово-морського потенціалу України, а саме: відродження та розвиток морської авіації, берегових ракетних військ і морської піхоти, військових частин родів військ і забезпечення Військово-Морських Сил Збройних Сил шляхом приведення їх структури та чисельності у відповідності із покладеними на них завданнями та рівнем загроз, будівництва сучасних кораблів (катерів), літальних апаратів морської авіації, високотехнологічної протикорабельної ударної зброї морського, повітряного та берегового базування, іншого озброєння і військової техніки та створення необхідних запасів морських засобів ураження, боєприпасів і матеріально-технічних засобів; підтримання військово-морського потенціалу України на рівні, достатньому для забезпечення стримування та відбиття зовнішньої агресії з моря, гарантованого захисту національних інтересів в окремих районах Світового океану. Все це спонукає державні органи влади місцевого самоврядування по новому дивитися на проблему співпраці з Збройними Силами України з питань налагодження тісної взаємодії з Військово-Морськими Силами України, надання їм всебічної допомоги та співпраці.

Виконання Державної морської політики буде можливо в умовах наявності сил і засобів, які будуть забезпечувати її виконання, а саме стану готовності та набуття спроможностей Військово-Морськими Силами Збройних Сил України, захисту державного суверенітету у внутрішніх морських водах, територіальному морі, повітряному просторі над ними, на морському дні та надрах у їх межах; забезпечення інтересів безпеки судноплавства в акваторії Чорного та Азовського морів.

29 листопада 2018 року відбулася презентація Стратегії Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035, де визначені основні напрямки розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України, враховуючи існуючі виклики та загрози з морського напрямку та своєчасного реагування на них у майбутньому. Стратегії Військово-Морських Сил Збройних Сил України розраховані на поетапне виконання завдань щодо покращення спроможностей усіх родів Військово-Морських Сил України, її військових частин.

Військово-Морські Сили Збройних Сил України мають максимально використати всі можливості міжнародного партнерства для свого відновлення та підтримати партнерів шляхом власного внеску в багатонаціональні морські операції (включаючи гуманітарні місії) як у Чорноморському регіоні (включаючи річки), так і за його межами.

Україна бачить членство в НАТО і Європейському Союзі пріоритетом свого життя на майбутнє.

На кожному етапі, враховуючи виклики та завдання, визначено конкретні пріоритети спроможностей усіх родів Військово-Морських Сил: надводних сил, морської піхоти, морської авіації, за умов підтримки інших видів Збройних Сил, правоохоронних органів та інших державних структур України. Етапи, у свою чергу, обрано з урахуванням вимог законодавства щодо проведення оборонного огляду та необхідності корегування викликів, які відповідатимуть часу.

Шляхами та напрямками виконання державної морської політики є:

по-перше: забезпечення сучасними зразками озброєнням та військовою технікою військових частин Військово-Морських Сил Збройних Сил України, виконання державних замовлень та забезпечення сучасними зразками озброєння та військової техніки. Переозброєння морської піхоти на сучасні зразки озброєння та військової техніки, враховуючі специфічність виконання завдань її підрозділами на окремих напрямках, великих відстанях та в короткострокові терміни;

по-друге: будівництво та відновлення інфраструктури розміщення військово-морських баз, військових частин морської піхоти, протикорабельних морських комплексів, спроможних нанести поразку кораблям противника на дальніх підступах; засобам Протиповітряної оборони, обладнання та підготовку узбережжя у протидесантному відношенні,

по-третє: покращення умов розміщення та проживання особового складу підрозділів, військових частин Військово-Морських Сил Збройних Сил України, її інфраструктури, яка на даний час не відповідає визначеним критеріям розміщення та погіршує морально-психологічний стан особового складу Військово-Морських Сил Збройних Сил України;

по-четверте: забезпечення належних умов проходження військової служби військовослужбовцями Військово-Морських Сил Збройних Сил України; відновлення системи підготовки кадрів, переорієнтація військового та військово-технічного співробітництва її східного вектору (Російська Федерація) на західний (НАТО і Європейський Союз).

по-п'яте: надання шефської допомоги військовим частинам Військово-Морських Сил Збройних Сил України з питань надання житла військовослужбовцям органами державної влади, місцевого самоврядування;

по-шосте: створення сприятливих умов проходження служби в складі Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Відродження професіоналізму офіцерського складу, сержантів Військово-Морських Сил Збройних Сил України;

по-сьоме: подальший розвиток військових частин морської піхоти, досягнення їх оперативної сумісності з військово-морськими силами держав-членів НАТО. Враховуючи специфічність виконання бойових завдань, їх напругою та відповідальністю розробити додаткові джерела стимулювання особового складу морської піхоти.

Постійний, цивільний, дієвий контроль з боку органів державної влади, військового керівництва держави за виконанням вимог законодавства, керівних документів щодо покращення стану справ у Військово-Морських Силах Збройних

Сил України дасть змогу в короткі терміни, планово відновити стан боєздатності її родів військ, спроможних здійснити захист державного суверенітету та підняти авторитет нашої держави на морі.

Висновки

Державна морська політика України з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 року № 1307 зі змінами, Стратегія Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035 дозволяє забезпечити, зокрема, захист державного суверенітету, територіальної цілісності, національних інтересів держави на акваторіях Світового океану; розвиток торговельного мореплавання; розвиток портової діяльності; розвиток суднобудування і судноремонту; розвиток морського рибного господарства; комплексне використання біологічних ресурсів моря; розвиток морської культури; комплексне освоєння мінерально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів моря; розвиток приморської рекреаційної діяльності; формування цілісного комплексу гарантування безпеки в системі морської господарської діяльності. Реалізацію деяких із цих напрямів уже розпочато, деякі – ще очікують великих нормотворчих та організаційних робіт, проте цей розвиток, на жаль, неможливо назвати послідовним та таким, що ґрунтується на комплексному підході. Здебільшого він є ситуативним, як, власне, і затвердження в Україні програмних документів морської сфери, до кола яких належить і досліджувана Доктрина. При цьому ж вона має стати системоутворюючим фактором для галузевого законодавства [11], а для ефективного її впровадження необхідною є розроблення плану заходів з реалізації її положень, який би повною мірою враховував поточне геополітичне положення України та відображав стратегічне бачення шляхів та способів захисту національних інтересів, зокрема через ефективне міжнародне співробітництво України в морській сфері.

Можна зробити висновок, що повна та ефективна реалізація положень Морської доктрини сприятиме досягненню високої ефективності державної морської політики України, сталому розвитку держави, захисту національних інтересів та безпеки України в Азово-Чорноморському басейні і Світовому океані, зміцненню міжнародного авторитету України [12].

Список літератури

1. Конституція України: станом на 1 вересня 2016 р.: відповідає офіц. тексту. – Харків: Право, 2016. – 82 с.
2. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р № 1932-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
3. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р № 1934-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.
4. Державна програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року: Указ Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/732017-21498>.

5. Буркинський Б., Котлубай О., Степанов В. Формування морської доктрини України // Вісник НАН України. – 2008. – № 9. – С.6-12.
6. Кузнецов С.С. Оновлена Морська доктрина України: відповідь на загрози сучасній Українській державності. Lex Portus № 6 (20)'2019. – С.40-50.
7. Ківалов С.В. Трансформація Морської доктрини України: концептуальні засади. Lex Portus, 5, 2018. – С.7-26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.5.2018.1>.
8. Ситник Г.П. Система державного управління національною безпекою: аналіз чинників // Управління сучасним містом. – 2003. – № 7 (9). – С. 8–14.
9. Яровой Т.С. Суб'єкти державної політики у сфері національної безпеки України як опосередковані об'єкти лобістського впливу // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2019. – Вип. 4 (43). – С.31-36.
10. Морська доктрина України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108).
11. Аверочкина Т.В. Морская доктрина Украины на период до 2035 года – основа административной юрисдикции государства в морских пространствах // Академический юридический журнал. – 2014. – №2. – С.44-52.
12. Данелія Т.С. Загальна характеристика морської доктрини України // Науковий вісник публічного та приватного права, господарське право, господарсько-процесуальне право. – 2020. – випуск 2. – С. 83-87.

Оборона держави з морських напрямків: формування політики, інституційна модель та особливості оборонного менеджменту

Степан Яким'як, кандидат військових наук, доцент, начальник кафедри Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-1530-271X>

Анотація. Аналіз діяльності щодо формування та реалізації політики оборони держави з морських напрямків та ведення цієї оборони у ході триваючої збройної агресії РФ проти України засвідчив, що існують певні проблеми у використанні існуючих механізмів та практичній діяльності у даній галузі. Це у свою чергу обумовлює необхідність удосконалення підходів та визначення шляхів вирішення зазначених проблем з урахуванням набутого досвіду відсічі агресії, а також вітчизняного та закордонного досвіду створення і використання інституційних новітніх моделей оборони держави. У роботі запропоновано шляхи вирішення існуючих проблем, зокрема запропоновано розроблення Національної стратегії морської безпеки та інші заходи, що дозволять підвищити ефективність організації оборони держави з морських напрямків.

Ключові слова: оборона держави з морських напрямків, гібридний вплив, формування та реалізація політики у сфері оборони, морська доктрина, національна стратегія морської безпеки, інституційна модель оборони з морських напрямків.

Вступ

Постановка проблеми. В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України противник продовжує здійснення негативного впливу веденням гібридних дій, зокрема на морі [1 – 3]. Водночас, аналіз досвіду формування та реалізації політики оборони держави з морських напрямків та ведення цієї оборони у 2014 – 2020 роках засвідчує, що існуючі механізми та практична діяльність у даній галузі не забезпечують необхідний рівень ефективності протидії гібридному впливу противника на морі.

Вирішення зазначеної проблеми передбачено рішеннями керівництва держави щодо забезпечення національної безпеки, які відображені у новій редакції Стратегії національної безпеки України. Так, у п. 55 Стратегії визначено, що Україна буде “...захищати свободу судноплавства, сприяти ефективному використанню ресурсів Чорного та Азовського морів, річок Дніпро і Дунай...” [4]. Для вирішення даної проблеми проводяться відповідні наукові дослідження та здійснюється апробація їх результатів [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Напрямки та завдання політики у сфері оборони держави з морських напрямків достатньо докладно визначені у ході формулювання пріоритетів державної морської політики [5]. У публікації [6], на підставі попередньо проведеної у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського науково-дослідної роботи, шифр “Бриз-БС”, визначено основні підходи до формування і захисту національних

інтересів на морі, а також загальні засади ведення оборони держави з морських напрямків з урахуванням відповідних положень стандартів НАТО, зокрема [7, 8]. У працях [2, 3] наведено аналіз та певні рекомендації щодо вирішення проблемних питань оборони держави з морських напрямків в умовах гібридних дій противника на морі. Водночас, слід зазначити, що у наведених публікаціях не наведено комплексного огляду існуючих проблем у сфері оборони держави на морі та, відповідно, не запропоновано узагальнених підходів до їх вирішення з урахуванням подібного закордонного досвіду, зокрема провідних морських держав-членів НАТО.

Метою доповіді є визначення проблемних питань у формуванні і реалізації політики оборони України з морських напрямків у сучасних умовах та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу

В теперішній час існує низка проблемних питань та водночас позитивних досягнень у даній галузі. До позитивних прикладів слід віднести у першу чергу такі:

розроблення і введення в дію нових нормативно-правових актів у сфері політики оборони з морських напрямків, зокрема положення Указу Президента України від 12 жовтня 2018 року №320/2018 [9] та Морської доктрини України на період до 2035 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1108 [5];

розроблення і введення в дію доктринальних документів сил оборони з питань ведення оборони держави з морських напрямків, зокрема Доктрина застосування сил оборони України [10], Доктрина “Військово-Морські Сили Збройних Сил України” [6];

розроблення оборонно-промисловим комплексом, надання з національної економіки та прийняття на озброєння нових зразків озброєння і військової техніки до складу ВМС ЗС України, зокрема: завершення державних випробувань і прийняття на озброєння ракетного комплексу РК-360МЦ “Нептун”, добудова серії малих броньованих артилерійських катерів проєкту 58155, передача пошуково-рятувального судна “Олександр Охрименко”;

часткове вирішення питання щодо розміщення військово-морської бази “Схід” у Бердянському порту та надання причального фронту у портах Бердянськ та Маріуполь для пунктів базування Військово-Морських Сил.

Водночас, існує низка проблем, які знижують ефективність формування і реалізації політики оборони з морських напрямків. До основних проблемних питань у сфері оборони України з морських напрямків слід віднести у першу чергу такі:

нереалізація (неповне виконання) рішень та заходів з питань забезпечення обороноздатності України з морських напрямків, зокрема щодо формування необхідних спроможностей та ін.);

відмова від виконання вимог постанови Кабінету Міністрів України № 1108 від 18.12.2018 щодо розробки та введення в дію Плану заходів з реалізації вимог Морської доктрини України на період до 2035 року, у т.ч. в частині, що

стосується заходів відбиття агресії з морського напрямку та розвитку військово-морських спроможностей [11];

неузгодженість та невикористання потенціалу національної економіки щодо надання морських транспортних засобів, потрібної інфраструктури (причального фронту для пунктів базування, приміщень для стаціонарного розміщення Командування Військово-Морських Сил Збройних Сил України, Інституту Військово-Морських Сил Національного університету “Одеська морська академія” та ін.);

значна інерційність, повільність та затримки у прийнятті рішень і реалізації заходів щодо розвитку спроможностей і забезпечення дій з оборони держави в умовах гібридних дій противника на морі та ін.

Окрім того, аналіз досвіду відсічі збройній агресії РФ та досвіду підготовки сил оборони у 2016–2019 рр. засвідчують про наявність таких проблем в організації оборони держави з морських напрямків:

невідповідність покладання повноважень за підготовку і ведення дій у фізичних сферах призначенню видів Збройних Сил та родів сил (військ), зокрема щодо покладання відповідальності за оборону суші (у т.ч. морського узбережжя), оборону на морі (з морських напрямків), зокрема покладання виконання завдання щодо оборони морського узбережжя на Військово-Морські Сили (Командування морської піхоти), що не відповідає їх призначенню та спроможностям;

невідповідність оперативної побудови військ (сил) та органів управління, що створюються для міжвидомчих (міжвидових) угруповань, власне міжвидовому характеру застосування сил, зокрема відсутність завчасно створених і постійно діючих штатних міжвидових (міжвидомчих) органів управління, необхідних для ведення оборони на різних напрямках;

невідповідність призначення створених органів військового управління Військово-Морських Сил (Морського командування, Командування морської піхоти) досвіду побудови міжвидових угруповань військ (сил), зокрема відсутність відокремлених органів управління для управління угрупованнями різнорідних сил на Азовському морі, в Чорному морі, на річках Дунай та Дніпро;

невідповідність підготовки і планування застосування сил характеру дій на морі (гібридним діям на морі).

Водночас, аналіз закордонного досвіду формування моделей оборони засвідчує про те, що підходи та методи діяльності у даній галузі постійно розвиваються та оновлюються. Так, у міністерстві оборони Великобританії розглядається нова операційна модель оборони. У документі “Як працює оборона” (How Defence Works. Version 6.0. UK Ministry of Defence, September 2020) наведено структуру та порядок функціонування операційної моделі оборони Великобританії (Defence Operating Model). Аналіз зазначеної моделі свідчить, що у ній відображено зміст діяльності міністерства оборони, зокрема щодо формування та реалізації оборонної політики (Defence Policy), військових спроможностей (Military Capability) та військових операцій (Military Operations).

Аналіз операційної моделі оборони Великобританії засвідчує, що в ній існують певні особливості у визначенні завдань оборони та забезпеченні їх взаємозв'язку із цілями національної безпеки: Так, у даній моделі завдання

оборони (Defence Tasks) визначено чітко у відповідності до цілей національної безпеки (National Security Objectives), зокрема: цілі 1 – “захист нашого народу” (‘protect our people’); цілі 2 – “проєктування нашого глобального впливу” (‘project our global influence’); цілі 3 – “сприяння нашому процвітання” (‘promote our prosperity’). Також в операційній моделі оборони Великобританії визначено роль існуючих органів військового управління та сил (військ) різних видів збройних сил, зокрема й військово-морських сил Великобританії. Окрім того, *порядок формування і реалізації оборони держави з морських напрямків докладно висвітлено у Національній стратегії морської безпеки Великобританії (The UK National Strategy for Maritime Security, 2014 p.)* [11].

За підсумками проведеного аналізу бачиться доцільним використання іноземного досвіду та відповідних методологічних підходів у практичній діяльності з формування і реалізації інституційної моделі оборони України в сучасних умовах.

На підставі проведених досліджень визначено шляхи вирішення зазначених вище проблемних питань та запропоновано такі основні заходи, спрямовані на підвищення ефективності організації оборони держави з морських напрямків:

удосконалення нормативно-правової бази з питань оборони держави з морських напрямків, зокрема розроблення та введення в дію Національної стратегії забезпечення безпеки на морі (Національної стратегії морської безпеки) з включенням її до переліку стратегій, наведеного у Законі України “Про національну безпеку”;

створення національного, постійно діючого координаційного органу при Президенті України (Морської колегії або комісії, ради) та забезпечення її функціонування;

забезпечення участі провідних фахівців у сфері забезпечення національної безпеки на морі до складу експертних робочих груп щодо розроблення Плану оборони держави;

розроблення та введення в дію Плану заходів з реалізації вимог Морської доктрини України на період до 2035 року;

всебічне забезпечення розвитку спроможностей національної економіки та сил оборони в інтересах забезпечення обороноздатності України з морських напрямків.

Висновки

За підсумками проведеного дослідження запропоновано підходи до вирішення проблеми, яка полягає у необхідності удосконалення існуючих механізмів та практичної діяльності щодо формування і реалізації політики у сфері оборони держави з морських напрямків в умовах триваючого гібридного впливу РФ на Україну на морі. Наведені підходи сформовані з урахуванням набутого досвіду, зокрема закордонного, та новітніх розробок зі створення і використання інституційних моделей оборони держави, у тому числі на морі, що визначає відповідну новизну проведеного дослідження, наукове і практичне значення отриманих результатів. Окремо слід зазначити, що вперше у даній праці визначено необхідність розроблення і реалізації в Україні Національної стратегії

морської безпеки. Опрацювання такого документу, окрім іншого, опирається на досвід НАТО, ЄС, провідних та сусідніх морських держав (Великобританії, Польщі), в яких існують та реалізуються подібні стратегії.

Перспективами подальших досліджень за даним напрямком передбачається докладне опрацювання та обґрунтування структури зазначеної стратегії та удосконалення (створення нових) механізмів формування політики у сфері оборони держави з морських напрямків, що обумовлено практичною проблемою із забезпечення національної безпеки в умовах триваючої збройної агресії РФ на морі.

Список літератури

1. Rusnak, I.S., Bydnyy, V.A., Segeda, S.P., Yakymiak, S.V. and etc. (2017), [The White Book of the Anti-terrorist Operation in the East of Ukraine in 2014-2016], MOD of Ukraine, National Defence University of Ukraine, Kyiv, 162 p. – URL: https://nuou.org.ua/assets/journals/bila_knyga/white-book-ato.pdf.

2. Богданович В.Ю., Сиротенко А.М., Щипанський П.В., Яким'як С.В. та ін. Воєнні аспекти протидії “гібридній” агресії: досвід України. Монографія. – Київ, НУОУ, 2020. - 176 с.

3. Щипанський П.В., Яким'як С.В., Риженко А.О., Ставров Р.І. та ін. Протидія гібридній війні на морі: уроки та висновки: матеріали круглого столу 25 лютого 2020 року. – Київ, НУОУ, 2020. – 52 с.

4. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України №392/2020 від 14 вересня 2020 року.

5. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108.

6. Доктрина “Військово-Морські Сили Збройних Сил України”, затверджена Головнокомандувачем ЗС України 19 січня 2021 року.

7. Alliance Maritime Strategy. – Brussels, Belgium: NATO, 2011.

8. Allied Joint Doctrine for Maritime Operations (AJP-3.1, Edition A Version 1). – Brussels (Belgium): NATO Standardization office (NSO), 2016.

9. Указ Президента України №320/2018 від 12 жовтня 2018 року “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 жовтня 2018 року “Про невідкладні заходи щодо захисту національних інтересів на Півдні та Сході України, у Чорному та Азовському морях і Керченській протоці””.

10. Доктрина застосування сил оборони держави, затверджена наказом Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 17 серпня 2018 року.

11. Постанова Кабінету Міністрів України №1023 від 28 жовтня 2020 р. “Про внесення змін до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 та визнання таким, що втратив чинність, пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108”.

12. How Defence Works. Version 6.0. (2020), UK Ministry of Defence.

13. The UK National Strategy for Maritime Security (2014), UK Ministry of Defence.

Результати стратегічної командно-штабної воєнної гри у новій організаційній структурі

Олександр Устименко, кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0003-0790>

Анотація. В квітні минулого року було проведено стратегічну командно-штабну воєнну гру зі структурними підрозділами Генерального штабу Збройних Сил України із залученням визначених органів військового управління Збройних Сил та органів управління інших складових сил оборони України (далі – СКШВГ) у новій організаційній структурі. В ході проведення заходу були відпрацьовані питання щодо вироблення проєкту Основних показників планування оборони держави та перевірки реальності поведених розрахунків щодо визначення потреб необхідних для виконання завдань Збройними Силами та визначеними складовими сил оборони в ході підготовки і відсічі збройної агресії.

Ключові слова: стратегічна командно-штабна воєнна гра, розрахунок потреб, структурні підрозділи, збройна агресія, оборона держави, інші складові сил оборони, Генеральний штаб.

Вступ

Постановка проблеми. Головною метою СКШВГ було набуття спроможностей оперативного складу Генерального штабу, інших органів військового управління Збройних Сил щодо вироблення (визначення) розрахункових показників потреб для забезпечення сил оборони на особливий період. В ході проведення СКШВГ відпрацьовувались питання:

вироблення проєкту Основних показників планування оборони держави;
відпрацювання алгоритмів взаємодії між структурними підрозділами Генерального штабу та іншими органами військового управління Збройних Сил України щодо надання пропозицій (обміну необхідною інформацією) з питань планування оборони держави;

опрацювання обраних методик із розрахунку потреб, їх достовірності і доцільності для визначення Основних показників планування оборони держави;

перевірка реальності проведення розрахунків щодо визначення потреб необхідних для виконання завдань Збройними Силами та визначеними складовими сил оборони в ході підготовки і відсічі збройної агресії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Всі питання відпрацьовувались на єдиному для всіх органів військового управління оперативно-стратегічному рівні.

Мета застосування Збройних Сил, інших складових сил оборони – стримування збройної агресії, а у разі проведення противником стратегічної наступальної операції – її відсіч для недопущення окупації території та відновлення територіальної цілісності і суверенітету. Застосування Збройних Сил та інших складових сил оборони здійснюється в умовах правового режиму воєнного стану, введеного на всій території

шляхом проведення стратегічного розгортання сил оборони. Також вводяться елементи територіальної оборони та зорганізується рух опору та операції сил оборони.

Мета доповіді – аналіз визначення потреб, необхідних для виконання завдань Збройними Силами та іншими складовими сил оборони в ході підготовки і відсічі збройній агресії, а також вироблення проєкту Основних показників планування оборони держави та перевірки реальності поведених розрахунків.

Виклад основного матеріалу

При підготовці та в ході СКШВГ Головним оперативним управлінням ГШ (J-3) використовувався комплекс математичних моделей операцій, що розроблено ЦНДІ ЗС.

Робоча версія комплексу математичних моделей (КММ) операцій, як комплект інструментальних засобів, забезпечує проведення в автоматизованому режимі до 80% основних оперативних розрахунків, які передбачені Настановою з оперативної роботи органів військового управління.

Основна ідея розроблення КММ полягає в створенні єдиного інформаційно-розрахункового середовища для інструментальної підтримки роботи штабу під час оперативного планування.

Основою КММ та інформаційно-розрахункових задач (ІРЗ) є інформаційна платформа, яка поєднує системоутворюючі елементи – єдину базу даних, геоінформаційну систему та засоби ведення оперативної обстановки. Єдина база даних містить різноманітну інформацію (від окремого боєприпаса до ЗС суміжних держав), яку використовують усі інші елементи КММ та ІРЗ, у структурованому та впорядкованому вигляді. Геоінформаційна система власної розробки забезпечує координатну прив'язку будь-яких об'єктів, що описані в єдиній базі даних. Наявність загальної інформаційної платформи дозволяє оперативно отримувати різноманітні довідкові дані, в єдиному середовищі (в локальній та мережевій версіях), шляхом використання інформаційних задач. Тобто реалізована технологія використання інформації без використання паперу.

Окремим елементом КММ та ІРЗ є інформаційна система “Оперативне обладнання території”. Система дозволяє оперативно отримувати довідкові дані щодо об'єктів в будь-який момент проведення оперативних розрахунків або моделювання операцій. Інформаційна система використовується в Головному оперативному управлінні ГШ ЗС під час розробки стратегічного Замислу застосування ЗС.

Комплекс ІРЗ “*Оперативне розгортання*” дозволяє проводити послідовні розрахунки щодо створення угруповань на основі прогнозу нарощування (створення) противником угруповання військ (сил) у визначеній операційній зоні з урахуванням часових показників виконання основних заходів оперативного розгортання.

Комплекс ІРЗ “*Оцінка обстановки*” дозволяє проводити в автоматизованому режимі основні оперативні розрахунки щодо бойового потенціалу військових формувань з урахуванням усіх видів ресурсів, співвідношення сил сторін, обчислення бойового та чисельного складу угруповань і бойових можливостей військових формувань (вогневих, маневрених та з ударної сили).

Під час організації оперативного планування, проводяться розрахунки – співвідношення сил і засобів своїх військ і противника в операційній зоні та за районами дій військ. З використанням бази даних визначається бойовий склад угруповань (з автоматичним завантаженням даних щодо ОВТ). Результати розрахунку співвідношення сил та засобів своїх військ і військ противника відображається у вигляді діаграми із загальним бойовим потенціалом угруповань або підсумкової таблиці.

Окремі ІРЗ дозволяють проводити розрахунки щодо реального бойового потенціалу військових формувань з урахуванням наявності основних видів ресурсів. Аналіз діаграм дозволяє виявити критичні ресурси (чинники), які знижують бойовий потенціал військового формування, визначати обсяг потреби та планувати заходи щодо відновлення боєздатності.

В окремій ІРЗ реалізована Єдина загальновійськова методика оперативно-тактичних розрахунків у ході планування вогневого ураження противника, яка дає можливість визначати потрібний та досяжний ступені вогневого ураження противника, потребу в ракетах (боєприпасах) та здійснювати їх розподіл по завданням та військам.

В ІРЗ *“Розрахунок втрат особового складу на воєнний час”* реалізована Методика, яка дає можливість прогнозувати втрати та планувати заходи щодо доукомплектування військових формувань. Методика має досить високу точність.

В ІРЗ *“Розрахунок безповоротних втрат, виходу у ремонт озброєння й військової техніки, витрат інших матеріально-технічних засобів в операціях Збройних Сил”* реалізована Методика, яка дає можливість визначати орієнтовні потреби в озброєнні та військовій техніці і забезпеченні матеріально-технічними засобами на операцію та планувати заходи щодо відновлення боєздатності військових формувань.

Штабна версія математичної моделі операції дозволяє, після визначення варіантів замислу дій сторін та їх комбінацій оперативно, вводити основні вихідні дані щодо бойового та чисельного складу угруповань військ сторін, їх оперативної побудови – бойових порядків, напрямків, рубежів, на яких зосереджуються основні зусилля, залежно від характеру операції, поетапні плани порядок дій військових формувань з визначеною деталізацією. Шляхом моделювання можливого перебігу воєнних дій оперативно визначаються основні прогнозовані показники ефективності застосування угруповань військ сторін, а саме: співвідношення сил сторін (початкове та на кінець операції); прогнозовані втрати угруповань військ сторін (втрати бойового потенціалу військ, озброєння та військової техніки й особового складу) за кожне військове формування та за угруповання в цілому. Основним призначенням штабної версії аналітичної моделі операції (воєнних дій) є інструментальна підтримка обґрунтування й вибору раціонального варіанта способу ведення операції.

Слід відмітити, що за умов заповненої (актуальної) бази даних комплексу час на уточнення (коригування) даних за всіма представленими задачами та моделями складає одиниці хвилин, а час на розрахунки (моделювання) – одиниці секунд.

Висновки

Встановлено, що:

потребує принципового уточнення структура розрахункових потреб для підготовки та виконання завдань з відсічі збройній агресії;

потреби інших центральних органів виконавчої влади, при врахуванні та формуванні в документах Плану оборони держави, не визначені під час планування відсічі збройній агресії;

ускладнені питання визначення спроможності національної економіки щодо задоволення потреб Збройних Сил, інших складових сил оборони (спроможність держави своєчасно випустити необхідну продукцію ВПК, наявність необхідної сировини, освоєння коштів). Зважаючи на зазначені фактори потребує законодавчого врегулювання функціонування фінансової системи в особливий період;

діяльність структурних підрозділів Генерального штабу, органів військового управління Збройних Сил України та інших складових сил оборони не дуже регламентована в частині визначення послідовності заходів (дій);

епізодично здійснюється обмін інформацією з питань планування оборони держави між структурними підрозділами Генерального штабу та органами військового управління;

форми надання звітних матеріалів та терміни завчасно не відпрацьовуються;

аналіз існуючих методик, які можуть бути використані для визначення розрахункових потреб керівниками органів військового управління не проводився, організаційні документи щодо порядку використання методик в ході воєнної гри за напрямками діяльності не розроблялися;

керівництвом СКШВГ завчасно не розроблено та не затверджено реєстр методик, їх розподіл між структурними підрозділами Генерального штабу Збройних Сил України, органами військового управління та інших складових сил оборони;

напередодні воєнної гри розроблені методики апробацію не проходили. Їх доведення до органів військового управління не здійснювалось, більшість методик не були затверджені керівниками органів військового управління.

Список літератури

1. Посібник з комплектування ЗС України особовим складом. Введено в дію наказом Генерального штабу ЗС України № 138 від 04.04.2019.

2. Інструкції про порядок визначення потреби у військовослужбовцях рядового, сержантського, старшинського складу для доукомплектування ЗС України. Введено в дію наказом Генерального штабу ЗС України № 450 від 21.12.2017.

3. “Про затвердження Інструкції щодо забезпечення пальним заходів підготовки Збройних Сил України”. Введено в дію наказом Генерального штабу ЗС України № 267 від 17.07.2018.

4. Курс стрільб зі стрілецької зброї і бойових машини. Затверджений наказом Генерального штабу ЗС України № 160 від 17.04.2018.

Задоволення потреб оборони держави через використання оборонного сектору національної економіки

Олександр Гріненко, кандидат військових наук, доцент, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1986-5106>

Анотація. В матеріалах доповіді надається аналіз переведення національної економіки на функціонування в умовах особливого періоду, який підтвердив незадовільний стан справ у цієї сфері. Пропонуються шляхи підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів в інтересах оборони, з урахуванням можливостей не тільки національного ВПК, а і всього оборонного сектору економіки України.

Ключові слова: національна економіка, оборонний сектор, потреби оборони держави.

Вступ

Постановка проблеми. В повсякденній роботі фахівці Міністерства оборони України (далі – МО України), Генерального штабу Збройних Сил України (далі – ГШ ЗС України), розглядаючи питання забезпечення озброєнням і військовою технікою (далі – ОВТ) застосовують номенклатури ОВТ, переліки зброї, що визначає боездатність. При цьому, наприклад, складаючи замовлення на покриття бойових втрат і витрат ОВТ, які прогнозуються, інших матеріальних засобів, не завжди задають собі питання про те які зразки озброєння потрібні в першу чергу, коли можна очікувати їх надходження, в якій кількості тощо.

Автори пропонують розглянути можливі шляхи вирішення зазначеного питання через інструментарій економічних спроможностей галузей економіки. Саме цьому питанню і присвячена данна публікація.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У існуючих публікаціях [1 – 3] висвітлюється досвід провідних країн світу щодо організації системи виробництва озброєння і військової техніки, інших матеріально-технічних засобів (далі – ОВТ та МТЗ), які орієнтовані на використання мобілізаційних спроможностей оборонних підприємств як державного сектору економіки, так і інших форм власності.

У вітчизняних публікаціях [2, 4] за цим напрямом практично відсутня інформація щодо задоволення потреб оборони держави через використання оборонного сектору національної економіки.

Метою доповіді є аналіз взаємозв'язків під час виробництва оборонної продукції, впливу певних факторів на організацію виробництва, формування понятійного апарату та надання рекомендацій до змісту потрібних спроможностей ОПК.

Виклад основного матеріалу

“Оборонний сектор національної економіки” (ОСНЕ) – специфічна частина економіки держави, до якої належать охоплені єдиним керівництвом сукупність

центральных органів виконавчої влади, інших державних та недержавного органів управління, органів місцевого самоврядування, науково-дослідних, дослідно-конструкторських закладів, підприємств галузей національної економіки різних форм власності на яких задіяні трудові ресурси відповідної кваліфікації, та які вирішують завдання розроблення, виробництва, модернізації і утилізації продукції військового призначення, матеріального забезпечення та надання послуг в інтересах оборони, забезпечують функціонування економіки в цілому та життєдіяльність населення.

Тоді спроможності ОСНЕ можна визначити як властивості специфічної частини економіки держави, які забезпечують розгортання військового (мобілізаційного) виробництва в визначених потребах, зміну економічних пропорцій в інтересах всебічного збільшення виробництва військової продукції, перебудову роботи певної кількості органів управління державою та виробництвом, переведення роботи інформаційного простору, трудових ресурсів, промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, будівництва, сільського господарства, системи медичного, ветеринарного, санітарно-епідемічного забезпечення, видобутку природних ресурсів, формування системи життєзабезпечення населення в інтересах задоволення потреб особливого періоду, забезпечення живучості і стійкості господарчого механізму держави, зміни діяльності наукових і дослідно-конструкторських закладів з метою задоволення потреб оборони тощо.

Мобілізаційна підготовка ОСНЕ – комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту (далі – ЗС України, інші військові формування), сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Незважаючи на гучні заяви про певні досягнення, національна економіка не спроможна задовольняти потреби Збройних Сил України, інших військових формувань як засобами збройної боротьби (бойовими літаками, кораблями, танками, артилерією, засобами розвідки та РЕБ, ракетами та боеприпасами), так і продукцією загального користування (автомобілями, інженерними машинами, спеціальним спорядженням, нафтопродуктами тощо). Зазначені гострі проблеми не враховуються, або враховуються лише частково, під час складання державних програм економічного і соціального розвитку країни.

Досвід переведення національної економіки на функціонування в умовах особливого періоду підтвердив незадовільний стан справ у цієї сфері. Жодне з підприємств галузей національної економіки навіть не приступало до виконання покладених мобілізаційних завдань (замовлень). Більшість мобілізаційних завдань

для підприємств формулювалися ще в часи колишнього СРСР. Проте підприємства або припинили існування, або змінили профіль роботи, або розбронювали мобілізаційний резерв, мають застаріли технології, втратили кваліфіковані кадри, досвід виробництва продукції в мирний час.

Динаміка змін національної економіки та її перехід на ринкові відносини була такою, що процес визначення (уточнення) мобілізаційних завдань (замовлень) підприємствам оборонно-промислового комплексу виявився надто повільним, та таким що не забезпечив ефективне задоволення потреб ЗС України. Планування заходів всебічного забезпечення ЗС України ОВТ та МТЗ з боку держави відбувається в системі планування розвитку Сектору безпеки і оборони держави. Воно реалізується за двома напрямками: через механізми державного оборонного замовлення, через систему мобілізаційної підготовки національної економіки.

Державні замовники за допомогою довгострокового та середньострокового оборонного планування розробляють орієнтовні показники обсягів оборонного замовлення з урахуванням орієнтовних обсягів фінансових ресурсів, необхідних для здійснення заходів, виконання завдань та досягнення показників, визначених державними цільовими програмами, іншими основоположними документами оборонного планування.

За умовами короткострокового оборонного планування державні замовники готують і подають пропозиції до проекту основних показників оборонного замовлення. Вони включають пропозиції на наступний бюджетний період з урахуванням видатків, передбачених для потреб забезпечення національної безпеки і оборони у проекті закону про Державний бюджет України на наступний бюджетний період. Пропозиції на другий наступний бюджетний період подаються з урахуванням орієнтовних показників обсягів оборонного замовлення, визначених для такого періоду.

Вже тривалий час не працюють підприємства реального сектору економіки танкобудування, літакобудування, суднобудування тощо. Хоча продукція зазначених підприємств вкрай необхідна державі. Наприклад, танкобудівельний завод ім. Малишева при певних умовах виробляв сотні танків на рік, за останні роки сучасні бойові машини у достатньої кількості не виробляє. Автозавод “КРАЗ”, основний постачальник у війська (сили) автомобільної техніки – банкрут у зв’язку з недостатнім завантаженням замовленнями та скрутним фінансовим становищем. І такі приклади можна продовжувати. Імпортозаміщення майже не проводиться, робочі міста в потрібній кількості не створюються, дефіцитних фахівців готують недостатньо.

Проблеми, що виникли, це більшою мірою наслідки відсутності необхідних фінансових ресурсів в державі (таблиця 1). Показники витрат на оборону, що встановлені, не сприяють завантаженню в потрібних обсягах промисловість України в рамках державного оборонного замовлення. Держави, які за показниками валового внутрішнього продукту за оцінкою Міжнародного валютного фонду розташовані поруч з Україною взагалі не мають ВПК, мобілізаційних потужностей для забезпечення потреб оборони.

Виходячи з обмеженості фінансових ресурсів, критичності позицій для поступового ресурсного забезпечення вирішення завдань оборони Генеральному

штабу ЗС України пропонується визначати потребу невідкладного задоволення, першочергову, другочергову і таке інше.

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт деяких держав світу за 2018 рік, дані МВФ [7]

Держава	Показник ВВП (млрд. дол. США)
Ефіопія	80.3
Марокко	118.3
Еквадор	107.5
Україна	124.6
Угорщина	155.7
Казахстан	170.5
Катар	192.5

Можна і потрібно поступово при відповідній політичній волі та економічній доцільності створити можливості щодо спочатку задоволення невідкладних потреб, потім, поступово, першочергових тощо. На сьогодні, протягом 29-ті років Генштаб, виконуючи законодавчу норму, визначає і через МО України подає Кабінету Міністрів України потребу ЗС України за найскладнішим варіантом розвитку подій.

Найбільш ефективно задоволення потреб оборони держави необхідно вирішувати з початку через державне оборонне замовлення продукцією оборонного та подвійного призначення у мирний час. Це створює умови для завчасної підготовки виробництва, пошуку співвиконавців по кооперації, постачальників вузлів, агрегатів, вирішення питань з безперебійним отриманням сировини в потрібних обсягах та необхідної якості, підготовки трудових ресурсів. Повинні бути пов'язані проекти показників державного оборонного замовлення, Державна програма розвитку озброєння і військової техніки та Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України. Позитивом є і то, що замовник продукції та виробник працюють без посередників (Мінекономіки). Бюджетні кошти від замовника (господаря грошей) рухаються після виконання замовлення (в більшості випадків) виконавцю на умовах складених договорів.

Тому доцільно покладання мобілізаційних завдань (замовлень) шляхом укладання договорів на підприємство-виконавця державного оборонного замовлення на ідентичну оборонну продукцію та послуги буде сприяти поступовому створенню резервів необхідних потужностей.

Тому пропонується: роботу системи державного оборонного замовлення, мобілізаційну підготовку підприємств організовувати центральним органом виконавчої влади в інтересах якого будуть працювати зазначені підприємства: МО України, Міністерства внутрішніх справ України тощо. Міністерство повинно мати повноваження:

- на пошук виконавців завдань та проведення тендерів;
- підготовку проектів Постанов Кабінету Міністрів України щодо визначення мобілізаційних завдань (замовлень) центральним і місцевим органам виконавчої влади, іншим державним органам, підприємствам на особливий період;

підготовку проектів Постанов Кабінету Міністрів України щодо створення мобілізаційних потужностей;

розробку проекту Схеми мобілізаційного розгортання виробництва оборонної продукції, виконання робіт, надання послуг в особливий період з визначенням підприємств-виконавців оборонного замовлення, мобілізаційних завдань (замовлень), номенклатури продукції та її кількості, строків початку виробництва та виходу на повну потужність, перелік смежників та постачальників сировини;

підготовку проекту Мобілізаційного плану за підприємства, які виробляють оборонну продукцію, виконують роботу та надають послуги в інтересах міністерства;

доведення мобілізаційних завдань (замовлень) до центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, підприємств на особливий період;

контроль мобілізаційної готовності виконавців мобілізаційних завдань (замовлень).

Центральний орган виконавчої влади повинен укласти договори (контракти) на виконання підприємствами, установами і організаціями державного оборонного замовлення, мобілізаційних завдань (замовлень), фінансувати заходи мобілізації підприємства, контролювати ефективність витрачання ресурсів.

Фінансування заходів дослідно-конструкторських робіт, створення виробництва, виробництво продукції в рамках державного оборонного замовлення, створення резервів потужностей (мобілізаційних можливостей) здійснюється за рахунок кошторису міністерства.

Висновки

Необхідно прийняття більш виважених рішень в визначенні номенклатури продукції та послуг, які будуть готуватися до виробництва та придбатися в умовах обмежених ресурсів.

Потрібно підвищити відповідальності посадових осіб за підготовку відповідних рішень, підготовку та захист позицій бюджетного запиту, витрати бюджетних коштів.

Доцільно гарантовано забезпечити впровадження життєвого циклу озброєння та військової техніки: науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи, серійне виробництво, експлуатація у військах (силах), ремонт, модернізація, утилізація.

Вкрай актуально забезпечити підвищення ефективності витрат бюджетних коштів.

Зазначене можна забезпечити через покращення управління підготовкою оборонного сектору економіки до задоволення потреб оборони держави.

Список літератури:

1. Варнавский В. Партнерство государств и частного сектора. – М: Наука, 2005.

2. Кутовий О.П. Шляхи оснащення Збройних Сил України озброєнням, військовою технікою та матеріально-технічними засобами в особливий період // Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. – 2015. – № 1 (53). – С.81-87.

3. Петренко А.М. Рекомендації з оборонного планування на основі спроможностей в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. – К.: МО України, 2017. – С.12.

4. Гріненко О.І., Кутовий О.П., Устименко О.В. Роль стратегічних рішень керівництва держави у формуванні завдань мобілізаційної підготовки національної економіки // Наука і оборона. – 2016. – № 3. – С.10-16.

Деякі проблемні питання моніторингу зон воєнних конфліктів в місіях ООН

Віталій Федорієнко, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0921-3390>

Анотація. Доповідь “Деякі проблемні питання моніторингу зон воєнних конфліктів в місіях ООН” присвячена дефінітивному аналізу місця “моніторингу зон воєнних конфліктів” в нормативно-правових документах та організаційній структурі Організації Об’єднаних Націй (ООН). Також, наводиться сучасний стан моніторингу зон конфліктів персоналом ООН з точки зору наявних програмно-технічних систем. Пропонується дослідити загальні проблемні питання процесу моніторингу в зоні відповідальності миротворчих місій, що включає збір, обробку та аналіз сповіщення про наявні інциденти порушення безпеки. В основу роботи покладений практичний досвід моніторингу в місіях ООН, який може бути корисним для роботи Спільного центру контролю та координації питань припинення вогню в зоні проведення Операції об’єднаних сил на Південному Сході України [1].

Ключові слова: моніторинг зон воєнних конфліктів, місія ООН, збір та аналіз попереджень, сповіщення про наявні інциденти.

Вступ

Постановка проблеми. На даний час у світі існує значна кількість конфліктів, які вимагають втручання міжнародних безпекових організацій, зокрема, Організації Об’єднаних Націй, ООН (United Nations, UN), Організація з безпеки і співробітництва в Європі, ОБСЄ (Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE) та інші.

Конфлікти у зоні відповідальності миротворчих місій у світі можуть бути спричинені різними факторами. Зокрема, у зоні відповідальності стабілізаційної місії ООН у Демократичній Республіці (ДР) Конго (United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of Congo, MONUSCO) спостерігається протиправна діяльність елементів різних протиборчих сил в регіоні. У більшості випадків ними можуть виступати, як армійські групи бандформувань, з одного боку, так і підрозділи національних збройних сил чи місцевої поліції з іншого. Взагалі, на місії ООН також покладається обов’язок не лише швидко реагувати там, де триває насилля та фіксувати його наслідки, але і запобігати насильству проти цивільного населення.

Для визначення ступеню напруженості у такій зоні міжнародні миротворчі організації використовують різноманітні способи отримання інформації задіявши різні сили та засоби. Одним із них є *моніторинг зони конфлікту* силами національного персоналу ООН – військових спостерігачів.

На сьогоднішній день більшість існуючих систем моніторингу для збору та

аналізу інформації про інциденти не відповідають сучасним вимогам обігу інформації через їх розосередженість. Наприклад, Місії ООН у Південному Судані (UN Missions in South Sudan, UNMISS) та ДР Конго працюють над удосконаленням своїх процесів управління даними, але досі не мають належних систем для збору та зберігання даних про загрози з усіх розділів для створення інтегрованого аналізу загроз, інформування про планування та впливу на рішення [2].

За відсутності систематичного використання даних, миротворчі місії не можуть враховувати у аналізі стійке, тривале насильство, яке, наприклад, при використанні простого способу аналізу чисельності, завдає більшої шкоди, ніж дуже помітні масові вбивства [2]. Це свідчить про те, що об'єм інформації раннього попередження – далеко не єдиний фактор, який визначає наскільки активно місія реагує на загрози захисту.

Тому питання дослідження проблемних питань систем моніторингу зон конфлікту є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З точки зору моніторингу зон конфлікту, у нормативно-правових та звітних документах ООН [2 – 4], досить чітко відображена важливість задачі такого моніторингу та передбачені можливості щодо ІТ оснащення миротворців [2, 5, 6]. Але питання щодо висвітлення слабких місць організації та програмно-технічного забезпечення для моніторингу зон воєнних конфліктів різних рівнів висвітлені в [2 – 6] вибірково.

Мета доповіді – визначення підходів до моніторингу зон воєнних конфліктів в місіях ООН.

Виклад основного матеріалу

Моніторинг та нагляд є критично важливими функціями для виконання мандатів місії. Наприклад, вони необхідні для: перевірки дотримання режиму припинення вогню та мирних угод; захисту цивільного населення та регіонів; контролю виборів; підтримки права людини; підтримки санкцій; безпечних кордонів; та зменшення нелегальної торгівлі експлуатованих ресурсів. Коли небезпечні збройні угруповання та порушники мирних процесів знаходяться в активній фазі, життєво важливо знати їхній рух та рівень підготовки, особливо для досягнення раннього попередження та вжиття запобіжних заходів.

Тактичний рівень. Моніторинг та оцінка конфліктів з точки зору їх ситуативності та нестійкості є сферою практики роботи в полі, яка постійно розвивається [4]. Тому, для ефективної та достовірної роботи проти порушень прав людини офіцери спостерігачі повинні вміти збирати та оцінювати відповідні факти. Ситуації з озброєними конфліктами можуть перешкоджати роботі з моніторингу і тим самим погіршувати здатність офіцерів реагувати на порушення прав людини в періоди збройних конфліктів. Особливо, коли її мандат вказує на те, що польова діяльність з прав людини повинна проводитися шляхом моніторингу активності збройних опозиційних груп [3].

На *оперативному рівні* надзвичайно важливо, щоб керівники місій використовували та організовували цикл інформації для врахування загроз у своїх системах стратегічного та оперативного планування, а персонал вживав рішучих та активних дій на основі інформації про раннє попередження. Коли цикл

інформації, який включає збір, зберігання, аналіз, планування та прийняття рішень функціонує добре, миротворці можуть визначити проблеми захисту, зосередити сили та засоби на найбільш загрозливих ділянках, запобігти насильству або відреагувати на нього. Якщо цикл функціонує не вдало, елементи місії вражаються атаками незаконних збройних формувань і неефективно захищають цивільне населення. Функції раннього попередження можуть бути реалізовані з урахуванням аналітичної складової, яка є характерною для оперативного рівня.

Стратегічний рівень. Департамент операцій з підтримання миру (DPKO) у Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй, Департамент польової підтримки (DFS) та польові місії мають окремі потреби в моніторингу, що базується на даних, і аналітиці: DPKO потребує наскрізних та інтегрованих звітів щодо сукупності прогресу мандату зі стратегічної точки зору, включаючи важко вимірювані показники, такі як динаміка конфліктів. DFS, у свою чергу, потребує інтегровані стратегічні та оперативні дані, характерні для його основної функціональності. Місіям потрібні не лише наскрізні повноваження та бізнес-аналітика, але також дані оперативного та тактичного рівня на більш детальному рівні та більш швидкими темпами, щоб забезпечити оперативну та цілеспрямовану реакцію на місцях.

У MONUSCO обмін інформацією та інтегрований аналіз на рівні польових офісів, є найслабшими через відсутність координаційного персоналу. “У нас немає жодного механізму, який би дозволяв нам проводити інтегрований аналіз”, – зазначив представник MONUSCO в польовому офісі [5].

У той же час, з доповіді Групи експертів ООН з технологій та інновацій в миротворчій діяльності ООН лунає, що окремі миротворці – військові, поліцейські та цивільні – можуть бути оснащені технологіями та підключені до телекомунікаційних мереж. У цій доповіді згадується опис “цифрового миротворця” [2], який базується на концепції “Цифрового миротворця” запропонованою Звітом групи експертів з питань технологій та інновацій у миротворчій діяльності ООН. Ідейно цей звіт також запозичує різні національні програми, зокрема США ‘Future Force Warrior, Великобританія Future Integrated Soldier Technology, французький Fantassin à équipements et liaisons intégrés та німецький Infanterist der Zukunft).

Існує ряд підходів до збору даних моніторингу. Миротворчі операції традиційно покладаються на інформацію з відкритих джерел та інформацію, зібрану безпосередньо особами, які розгортаються в оперативній зоні шляхом спостереження та взаємодії з іншими зацікавленими сторонами. Зовсім недавно миротворчі операції почали використовувати обладнання з використанням розвідувальної сигналізації, що включає перехоплення радіозв'язку, а також геопросторової розвідки – включаючи інформацію з безпілотованих літальних апаратів, супутників, аерофотозйомки, з повітряних куль (аеростата) та інших картографічних даних.

Миротворчі місії вимагають інформації та розвідувальних даних для належного розуміння загроз цивільному населенню та забезпечення безпеки персоналу. “Нам потрібна краща інтеграція, краще управління інформацією та кращий обмін інформацією” повідомив в інтерв'ю CIVIC службовець MONUSCO [5].

На даний час ООН потрібні сучасні структури для збору та обміну інформацією [2]. Для цього Місія повинна мати достатню кількість персоналу та інституційні структури для збору, перевірки, обробки, аналізу та розповсюдження даних. Командири повинні вказати свої пріоритетні інформаційні вимоги, щоб забезпечити прийняття рішень, що базуються на фактичних даних та керуються інформацією. У сучасних операціях важливу інформацію потрібно збирати не лише від місцевого населення, а й вибірково ділитись з місцевим населенням. При цьому відсутність процесів і технологій для зберігання, оцінки та аналізу інформації про загрози підриває ситуаційну обізнаність.

Коли в травні 2018 року Центр захисту цивільного населення проводив свої дослідження в Південному Судані, у своєму звіті вони повідомили, що офіційними особами UNMISS не використовувалася універсальна база даних для відстеження інцидентів порушення безпеки. А деякі співробітники з власної ініціативи вели електронні таблиці інформації про інциденти та повідомляли про погрози. Це свідчить про відсутність цілісної системи моніторингу зони конфлікту та слабку організацію інформаційного циклу.

У Південному Судані у 2016 році був проведений внутрішній аналіз можливих та найгірших сценаріїв насильства. Місія ООН у Південному Судані (UNMISS) виявилася не готовою через неналежну підготовку даних та перевантаженість системи.

У навчальному посібнику з прав людини [4] можна знайти таке твердження: “ООН повинна запровадити настроювану інформаційну систему управління та контролю, що підтримує геоінформаційні системи, для забезпечення більш узгодженої оперативної взаємодії від патруля до сектору місії та вищого штабу, що підтримується постійною та надійною передачею голосу, даних та відео”.

Незважаючи на різницю в навичках персоналу та їх підходів щодо аналізу ризиків, керівники обох місій UNMISS і MONUSCO, значною мірою покладаються на карти раннього попередження та карти активних дій (гарячих точок) для прийняття рішень. Ці документи базуються на інформації, повідомленій Центру аналізу спільних місій (Joint Mission Analysis Centres, JMAC) через їхні мережі, та визначають зони, де насильство чи напруга зростають.

Миротворчі місії стикаються із серйозними проблемами щодо створення інтегрованого аналізу загроз на кожному етапі інформаційного циклу, включаючи забезпечення того, щоб керівники місій ефективно використовували розвідку для встановлення пріоритетів місій та прийняття рішень. Вони також намагаються забезпечити, щоб інформація з усіх підрозділів місій входила в загальну оперативну картину та інформувала про прийняття рішень. Наприклад, хоча місії мають багато потоків інформації про загрози цивільному населенню та деякі інструменти для аналізу цих загроз, інформація часто не збирається разом і не зберігається в одному місці.

Висновки

У даній доповіді були висвітлені в узагальненому виді потреби до моніторингу зон воєнних конфліктів та наведені проблемні питання у підходах до системи збору, зберігання та аналізу ранніх попереджень щодо загроз безпеки в

Місіях ООН. Даний аналіз може бути використаний для врахування під час організації системи моніторингу наслідків обстрілу спостерігачами СЦКК в Операції об'єднаних сил на Південному Сході України.

Список літератури

1. Тимошенко Р.І., Федорієнко В.А., Прокопенко О.С. Аспекти практичної реалізації макету інформаційно-аналітичної системи фіксації обстрілів для Української сторони СЦКК // Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. – 2017. – № 3. – С. 84-88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrcvds_2017_3_17.
2. Dorn A.W. Smart Peacekeeping: Toward Tech-Enabled UN Operations // New York International Peace Institute. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2893246.
3. Weissbrodt V. The Role of International Organizations in the Implementation of Human Rights and Humanitarian Law in Situations of Armed Conflict // Vanderbilt Journal of Transnational Law. – 1988. – № 21. – P.313.
4. Chapter XVI. Monitoring During Periods of Armed Conflict. // Training Manual on Human Rights Monitoring / 2018. – (OHCHR). – PP.327–362. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training7part1618en.pdf>.
5. Data-Driven Protection. Linking Threat Analysis to Planning in UN Peacekeeping Operations // Center for Civilians in Conflict. – 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2018/11/CIVIC_PeaceKeeping_PRINT_Digital.pdf.
6. Final Report: Expert Panel on Technology and Innovation in UN Peacekeeping // United Nations Peacekeeping. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/performance-peacekeeping_expert-panel-on-technology-and-innovation_report_2015.pdf.

Аналіз підходів до формування політики у сфері оборони в країнах-членах НАТО

Віктор Павленко, кандидат військових наук, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1963-0913>

Анотація. Доповідь присвячена дефінітивному аналізу політики у сфері оборони в нормативно-правових документах в оборонній сфері Канади, Німеччини, Румунії та Франції.

Ключові слова: політика у сфері оборони, оборонна політика, формування політики у сфері оборони.

Вступ

Постановка проблеми. В Україні діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави, що пов'язана із запобіганням воєнним конфліктам, організацією та здійсненням військового будівництва і підготовкою Збройних Сил України та інших військових формувань до збройного захисту національних інтересів, визначена воєнною політикою держави. Її правовою основою є Конституція України [1], Закон України “Про оборону України” [2], Воєнна доктрина [3] та інші законодавчі акти держави й відповідні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України.

Під час досліджень українських нормативно-правових документів стратегічно рівня досить складно зрозуміти термінологію, яка пов'язана із поняттям “воєнна політика”. У документах країн-членів НАТО використовуються визначення “політика у сфері оборони”, “оборонна політика”, але для України є важливим сам процес їх формування і використання відповідних методів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Доповідь базується переважно на аналізі нормативно-правових документів в оборонній сфері України [1 – 3] та країн-членів НАТО [4 – 7].

Мета доповіді. – проаналізувати досвід країн-членів НАТО у формуванні політики у сфері оборони для визначення політики у сфері оборони України, адаптованої до особливостей сучасних воєнних конфліктів.

Виклад основного матеріалу

Формування політики у сфері оборони країн-членів НАТО складається з ряду установ, принципів і рамок, які з'єднують теорію (політику національної безпеки) з практикою планування оборони, оборонний менеджмент і імплементація. Національна оборона – це ключовий елемент в системі національної безпеки країн-членів НАТО. Це означає, що ефективний оборонний сектор дуже важливий для національної безпеки і на оборону припадає велика частина державних витрат.

Політика у сфері оборони передбачає всі етапи процесу формування

політики, при цьому, особлива увага приділена етапам планування і виконання. Тут формуються зв'язки між цілями, пріоритетами і засобами їх досягнення. Політика у сфері оборони – це державна політика кожної країни-члена НАТО і є доступною широкому колу громадськості, а також іншим зацікавленим сторонам, щоб забезпечити прозорість і підзвітність. Країни-члени НАТО для формування політики у сфері оборони і відповідно підготовки пропозицій для прийняття державних (управлінських) рішень, широко використовують методики та інструменти стратегічного аналізу, а саме: стратегічний прогноз і планування (strategic forecasting and planning); метод експертних оцінок Дельфі (Delphi technique); методика комплексного аналізу (PEST analysis: political, economic, socio-cultural and technological); методика аналізу сильних та слабких сторін, можливостей та загроз (SWOT analysis: strengths, weaknesses, opportunities and threats); методика аналізу прогалів (Gap analysis); методика профілювання ризиків (Risk profiling).

Основним із принципів країн-членів НАТО, що визначає порядок формування політики у сфері оборони є прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням оборонного сектору та застосуванням сили. У більшості країн-членів НАТО (Канада, Німеччина, Румунія, Франція) реалізація цього принципу та основний зміст власної політики у сфері оборони і політики безпеки прописується у “Білих книгах” та інших документах планування.

Так, у Канаді [4] офіційні підходи на формування політики у сфері оборони в систематизованому вигляді викладені у наступних документах: “Біла книга” з питань оборони, Закон про національну оборону Канади. Зазначені документи накладають на державу обов'язки щодо забезпечення безпеки і соціального захисту її громадян. В основу розробки документів покладено стратегічний прогноз і планування зовнішньої та оборонної політики з використання інших методів стратегічного аналізу характерних для країн-членів НАТО.

У “Білій книзі” окреслено оборонні пріоритети Канади на найближчі 20 років, фінансування, необхідне для задоволення оборонних потреб на даний час і на перспективу. Викладено, як уряд Канади буде підтримувати і використовувати канадські збройні сили для захисту внутрішніх інтересів і вносити вклад для забезпечення безпеки у світі. Окреслена оборонна політика (Strong, Secure, Engaged) як нове бачення оборони, при якому Канада: сильна у своїй державі, її суверенітет добре захищений канадськими збройними силами, готовими прийняти участь під час стихійних лих, інших надзвичайних ситуацій, а також пошуково-рятувальних операцій; безпечна в Північній Америці, Канада бере активну участь в оновленому оборонному партнерстві з США; залучена в світове життя, і канадські збройні сили вносять свій внесок у міжнародну безпеку, у тому числі за допомогою операцій з підтримання миру.

Центральним в досягненні нового бачення оборони є здатність передбачати нові виклики і загрози, адаптуватися до мінливих обставин і діяти рішуче, володіючи ефективним військовим потенціалом. Для цього Канада повинна мати гнучкі, багатоцільові, боєздатні збройні сили, добре оснащені і мотивовані професійним персоналом. Виховання стійких, мотивованих і висококваліфікованих військовослужбовців за допомогою широкого спектра ініціатив та соціального

захисту (від прийому на службу до переходу на пенсію).

У Німеччині [5] офіційні погляди на формування політики у сфері оборони, а також способи забезпечення безпеки країни викладені у наступних документах: “Біла книга” з питань безпеки і оборони, директиви з питань оборонної політики, а також Концепції Бундесверу; Основному законі ФРН. Зазначені документи накладають на державу обов’язок забезпечити безпеку громадян і визначає конституційне призначення Бундесверу. Зазначені документи розробляються шляхом проведення стратегічного прогнозу і планування зовнішньої та оборонної політики з використанням методів стратегічного аналізу характерних для країн-членів НАТО. Так, у ході прогнозу середовища безпеки визначено наступні виклики і загрози, а саме: гібридна агресія; міжнародний тероризм; виклики в кібер- і інформаційному просторі; так звані слабкі уряди; поширення зброї масового ураження; зміна клімату; неконтрольовані потоки міграції.

Основне завдання Бундесверу бачиться в національній та федеральній обороні. Як заявлено в “Білій книзі”, економічна і політична вага Німеччини означає, що ця країна зобов’язана взяти на себе відповідальність за безпеку Європи “у співпраці з європейськими та трансатлантичними партнерами”. Ключова теза “Білої книги” – безпека Німеччини заснована на сильному і рішучому Північноатлантичному альянсі і єдиному Європейському Союзі.

У “Білій книзі” стверджується, що в політичному, економічному і військовому відношенні міжнародна система йде в напрямку багатопольярного порядку. Глобальний розподіл сил змінюється. Сила зміщується в рамках міжнародного співтовариства, а також між державами і недержавними суб’єктами. У “Білій книзі” прогнозується, що фрагментація на різні і потенційно конкуруючі регіональні системи призведе до ослаблення загальнообов’язкового характеру основ та інститутів нинішнього світового порядку. Такий розвиток подій буде мати далекосяжні наслідки для Німеччини як країни, яка залежить від вільного доступу до глобального трафіку інформації, маршрутами комунікації, постачання, транспорту і торгівлі. Дуже характерно, що автори німецької політики у сфері оборони вважають, що багатопольярність повинна бути відповідним чином відображено в системі Організації Об’єднаних Націй.

У Румунії [6] офіційні погляди і формування політики у сфері оборони в систематизованому вигляді викладені в наступних документах: Стратегія національної оборони на 2020-2024 роки, “Біла книга”, Керівні принципи НАТО, Оперативні плани використання збройних сил.

Румунія отримала військовий програмний документ під назвою “Настанови оборонного планування” з циклами військового програмування НАТО.

Формування зазначених документів здійснювалось на основі стратегічного прогнозу середовища безпеки та планування сил.

Питання оборони Румунії детально прописано у “Білій книзі 2020: оборона Румунії”, яка розроблена за результатом оборонного огляду і за його результатами у жовтні 2020 року затверджена Урядом. Документ складається із шести розділів, зокрема: оцінка середовища безпеки; цілі оборонної політики; місії та специфічні вимоги до румунських збройних сил; основні напрямки розвитку оборонних спроможностей; інтегроване управління оборонними ресурсами; фінансові ресурси.

У документі чітко прописуються цілі оборонної політики держави на 2020-2024 роки, зокрема: розбудова модерного оборонного потенціалу, в тому числі за допомогою сприяння підвищенню національної стійкості; зміцнення репутації Румунії, приділяючи особливу увагу позиції оборони і підтримки НАТО, а також вкладу в загальну політику безпеки і оборони; зміцнення стратегічного партнерства з США і розвиток співпраці зі стратегічними партнерами Румунії; зміцнення іміджу Румунії як постачальника безпеки в Чорноморському регіоні, розвиток як двостороннього, так і багатостороннього співробітництва.

У Франції [7] керівні установки, що визначають основний зміст оборонної політики, як і у більшості інших західноєвропейських держав, прописуються у “Білій книзі”. Відповідно до французької практики розробка цього документу здійснюється комісією, що створюється розпорядженням Президента країни, до складу якої входять представники президентської адміністрації, парламенту, зацікавлених міністерств і відомств, наукових установ, а також незалежні експерти і громадські організації.

Проведений і опублікований в жовтні 2017 року “Стратегічний огляд з питань оборони і національної безпеки” свідчить про те, що зовнішня політика Франції підтримує подальше посилення ролі НАТО в якості найважливішого елементу сучасної архітектури міжнародної безпеки при одночасному вибудовуванню самостійної європейської системи оборони. Виходячи з оцінок, зроблених в стратегічному звіті розроблено Закон “Про військове програмування на 2019-2025 роки”, який введено в дію у 2019 році.

Згідно з “Білою книгою”, основна увага надається місіям збройних сил. Так, вже до 2025 року у Франції з’являться можливості як для забезпечення допомоги, так і для проведення самостійних військових операцій. Передбачається посилення потенціалу розвідки і сил спецпризначення, які грають ключову роль в останніх військових операціях. У цьому контексті пріоритетними стратегічними інтересами Франції виступають: підтримка світу на Європейському континенті і в зонах, прилеглих до нього зі сходу і півдня; поступальний розвиток економіки країни, у тому числі за рахунок безперешкодного переміщення товарів і постачань енергоресурсів по морських комунікаціях.

Висновки

Оцінюючи досвід країн-членів НАТО (Канади, Німеччини, Румунії, Франції) доречно відмітити, що підходи до формування політики у сфері оборони різноманітні, але водночас можна виділити певні загальні риси. Формування політики у сфері оборони відбувався з урахуванням: оцінки середовища безпеки; поточних і прогнозованих загроз у сферах національної безпеки і оборони, характеру майбутніх воєнних конфліктів; цілі оборони, нового бачення оборони; пріоритетів політики у сфері оборони та шляхів їх реалізації; вимог до збройних сил щодо оборони держави, основних місій збройних сил, їх застосування; інвестицій для посилення збройних сил; фінансування на оборону та інновації.

Врахування досвіду країн-членів НАТО та національного досвіду дасть можливість визначити політику у сфері оборони України, адаптованої до особливостей сучасних воєнних конфліктів.

Список літератури

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. – Харків: Право, 2016. – 82 с.
2. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р № 1932-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”: Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/paran8#n8>.
4. Біла книга: Сильний, безпечний, залучений. Оборонна політика Канади. Strong Secure Engaged canada’s defence policy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dgraapp.forces.gc.ca/en/canada-defence-policy/docs/canada-defence-policy-report.pdf>.
5. Біла книга 2016: Федеральне Міністерство оборони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975292/736102/64781348c12e4a80948ab1bdf25cf057/weissbuch-zur-sicherheitspolitik-2016-download-bmvg>.
6. Біла книга 2020: оборона Румунії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sgg.gov.ro/new/wp-content/uploads/2020/10/CARTA-ALBA-A-APARARIИ.pdf>.
7. Біла книга 2013: оборонна політика і національна безпека Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/pdf/the_white_paper_defence_2013.pdf.

Деякі аспекти функціонування системи раннього запобігання кризам воєнного характеру та реагування на них в НАТО.

Олексій Шепіцен, старший науковий співробітник інституту державного військового управління Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8884-4010>

Анотація. Метою доповіді, що пропонується, визначено проаналізувати механізми раннього запобігання потенційним кризам воєнного характеру, що застосовуються в Північноатлантичному Альянсі, прогнозу вірогідного розвитку подій, а також алгоритмів прийняття рішення та реагування на випадок кризової ситуації.

Ключові слова: НАТО, система раннього запобігання, кризи воєнного характеру та реагування на них.

Вступ

Постановка проблеми. Протягом більш ніж 70 років свого існування НАТО сприяла збереженню миру і забезпечувала захист своїх громадян. Сьогодні у державах НАТО проживає майже мільярд осіб, а рішучість НАТО гарантувати їх безпеку є міцною, як ніколи. Кардинальний перегляд своєї оборонної позиції Північноатлантичний альянс почав у 2014 році з огляду на істотні зміни у середовищі безпеки – зміни, внаслідок яких ситуація у середовищі безпеки ускладнилася і стала вимогливішою. Незаконна анексія Криму, дестабілізація ситуації на сході України позначили початок нової ери процесам трансформації НАТО.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У світі цих змін на саміті у Варшаві в липні 2016 року держави-члени Альянсу ухвалили рішення забезпечити подальше зміцнення позиції НАТО у галузі стримування і оборони. Означені заходи мають на меті ліпше гарантувати захист громадян країн Альянсу, а також активізувати зусилля НАТО щодо поширення безпеки по сусідству. Вагомим елементом здатності Альянсу стримувати і гарантувати захист від будь-якої загрози є спроможність раннього виявлення та запобігання потенційної кризи.

Виклад основного матеріалу

В Альянсі усвідомлюють, що прийняття правильного рішення потребує якнайшвидшого отримання вичерпної інформації щодо поточної ситуації, і вироблення такого плану дій, який дасть можливість досягти найкращого результату.

Переваги раннього запобігання кризових ситуацій є очевидними. Це дає можливість підготуватися, проаналізувати ситуацію і розробити план реагування, а у разі безпосереднього втручання – значно збільшити вірогідність успішного вирішення проблеми. Раннє запобігання створює сприятливе підґрунтя для визначення цілей, вироблення можливих планів дій та їх порівняння, аналізу

можливого застосування обраного варіанту і реакції конфліктуючих сторін, а також розробки вірогідних сценаріїв розвитку ситуації. Враховуючи важливість раннього запобігання, в усіх заходах, спрямованих на врегулювання криз і запобігання конфліктам, велика увага в НАТО приділяється отриманню, оцінці та аналізу інформації на ранніх етапах.

Для забезпечення процесу раннього запобігання НАТО застосовує комплексні заходи. Вони включають, зокрема, засідання Північноатлантичної ради, Групи координації політики, Політичного і Військового комітетів, а також інших органів, під час яких члени Альянсу обмінюються розвідувальними даними та інформацією щодо кризових ситуацій та потенційних загроз. Окрім цього, засідання Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП) та наради комітетів в форматі РЄАП дають можливість країнам-партнерам та членам Альянсу обмінюватись інформацією, яка є важливою для раннього запобігання, та проводити консультації з приводу кризових ситуацій. Щороку або двічі на рік національні експерти проводять засідання регіональних робочих груп під егідою Політичного комітету, на які, як правило, запрошують представників країн-партнерів для обговорення поточних тенденцій в різних географічних регіонах.

Контакти з окремими країнами-партнерами дають можливість обговорювати ситуації, які, на їх думку, можуть викликати кризу. Така співпраця створює додаткове джерело надходження інформації, необхідної для запобігання потенційним кризам. Держави НАТО також обмінюються розвідувальною інформацією між собою та з країнами-партнерами в межах поточних операцій з врегулювання криз та в форматі програми “Партнерство заради миру”. Ситуаційний центр НАТО здійснює цілодобовий моніторинг відкритої інформації, що надходить до нього.

Відділ розвідки Міжнародного військового штабу отримує розвідувальні дані від держав Альянсу і здійснює постійний контроль над розвитком подій, головним чином, через Сектор поточної розвідки і запобігання.

Нова Розвідувальна система запобігання (РСЗ) забезпечує комплексний підхід до збору та аналізу інформації з урахуванням ризиків, які визначено в Стратегічній концепції Альянсу. Система спирається на фахові аналітичні висновки, які є необхідною умовою забезпечення нового підходу.

При цьому враховуються не тільки загрози, які стосуються безпосередньо НАТО, але й широкий спектр військових і невійськових показників, зокрема, нестабільність ситуації всередині та поза межами євроатлантичної зони, а також можливість регіональних криз на периферії території Альянсу. Більше того, нова система не тільки дає можливість забезпечити запобігання щодо розвитку будь яких ознак нестабільності, кризи, загрози, ризиків, що можуть вплинути на безпеку Альянсу, але й відстежувати “деескалацію” певної кризової ситуації.

Методологія РСЗ потребує попереднього визначення тих явищ, або критичних показників, які свідчать про необхідність прийняти рішення щодо певної проблеми. Такі явища мають бути настільки важливими, щоб їх наявність вказувала на суттєві зміни у розвитку подій, і тому це потребуватиме адекватної зміни в оцінці вірогідного завершення розвитку поточної ситуації.

Фахівці НАТО зосереджують увагу саме на цих критичних показниках, а не

на математичних, механічних та кількісних підходах до виявлення проблеми і запобігання. Це дає можливість забезпечити аналіз якісних показників, перспективне бачення і прогноз вірогідного розвитку чітко окресленої ситуації.

Критичні показники виконують свою функцію, якщо їх можна визначити на ранньому етапі розвитку кризи, тобто, щоб після їх виявлення залишилось достатньо часу для реагування. Вони також мають бути надійними, аби політики могли спиратися на них в процесі прийняття рішень.

РСЗ є надійним і ефективним інструментом, який дає можливість НАТО передбачати кризи і, якщо необхідно, запобігати розвитку кризових ситуацій і конфліктів. Водночас Альянс впроваджує політичні та військові механізми, які необхідні для подальших дій після запобігання, зокрема, підвищує рівень готовності збройних сил, вдосконалює систему швидкого розгортання штабів та військових формувань.

Процес планування алгоритмів реагування на випадок кризової ситуації в НАТО структурований за рівнем прийняття рішень (політичних, військових), та розподіляється за етапами (фазами) в часовому вимірі, а саме:

оцінка показників та попереджувальних ознак кризової ситуації та її усвідомлення;

стратегічне оцінювання (СО) кризової ситуації;

розроблення варіантів військового реагування та стратегічної концепції операції;

розроблення стратегічного плану операції;

виконання операції;

оцінка результатів операції.

Водночас, необхідно враховувати, що у сучасному складному середовищі безпеки кризи великою мірою змінились.

На такому мінливому тлі навчання з врегулювання криз знову стають потужним інструментом в руках тих, хто приймає рішення, і організацій, які допомагають поліпшити їхню здатність протистояти наступу руйнівних і часто неочікуваних подій.

Такі навчання дозволяють Альянсу репетирувати і випробовувати як свої внутрішні, так і спільні з партнерами процедури консультацій і прийняття рішень на стратегічному політико-військовому рівні.

Однією з важливих переваг, які такі організації, як НАТО, можуть отримати від навчань з врегулювання криз, особливо сьогодні, є зростання стратегічної культури, усвідомлення ризиків і готовності.

Попри те, що параметри реальної кризи завжди відрізняються від контрольованих навчань, вони ймовірно залишаться у майбутньому ключовим інструментом Альянсу при підготовці до ризиків складного середовища безпеки завтрашнього дня.

Висновки

Розвідувальна система запобігання, що застосовується в НАТО, забезпечує комплексний підхід до раннього запобігання потенційним кризам воєнного характеру та надає можливість підготуватися, проаналізувати ситуацію і розробити план реагування, а у разі безпосереднього втручання – значно збільшити вірогідність успішного вирішення проблеми.

Таку систему запобігання потенційним кризам воєнного характеру доцільно адаптувати до національних умов України, що значно підвищить спроможності складових сектору безпеки і оборони своєчасно і ефективно реагувати на потенційні загрози національній безпеці України.

Список літератури

1. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія / Ф. В. Саганюк, В. С. Фролов, В. І. Павленко та ін. [за ред. д. військ. н., проф. І. С. Руснака]. - К.: ЦЗМО та ГШ ЗС України, 2018. - 230 с.
2. Звіт про науково-дослідну роботу шифр “Cooperation” – К.: НУОУ, 2020. – С. 16 - 53. – Інв. № 9777.
3. Військовий стандарт ВСТ ВСТ 01.004.003-2019 (02) “Воєнна політика. Терміни та визначення” / Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації (від 01.11.2019 № 25) – К.: МОУ, 2019.
4. Про національну безпеку України Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року Про Стратегію національної безпеки України Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 року.
6. Про затвердження Військово-політичних вказівок щодо забезпечення формування та реалізації воєнної політики в системі Міністерства оборони України Наказ Міністерства оборони України № 20дск від 03.12.2020.
7. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України Наказ Міністерства оборони України № 612 від 22.11.2017.
8. Про затвердження Порядку визначення рівня воєнної загрози національній безпеці України Наказ Міністерства оборони України № 42дск від 30.10.2018.
9. НАТО, використання сценаріїв довгострокового планування оборони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plausiblefutures.com/55074>.
10. Єдиний перелік (каталог) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Затверджено Міністром оборони України 09.12.2019 р. – Київ: МОУ, 2019.
11. Порядок організації та здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України. Затверджено наказом Міністерства оборони України № 665 від 15.12.2017.
12. Звіт про науково-дослідну роботу “Впровадження оборонного планування на засадах спроможностей в діяльність Збройних Сил України”, шифр “DOTMLPFI”, інв № 9054.
13. Інформаційний бюлетень “Біла книга” Служби зовнішньої розвідки України, 2021 рік.
14. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору. Прийнята главами держав та урядів 19 листопада 2010 року.

Застосування архітектурних підходів держав-членів НАТО до створення інформаційно-комунікаційних систем у сфері оборони

Юрій Кірпічніков, кандидат технічних наук, начальник науково-дослідного відділу Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, Київ, Україна
<http://orcid.org/0000-0001-6893-3569>

Микола Петрушен, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, Київ, Україна
<http://orcid.org/0000-0002-7448-2765>

Станіслав Васюхно, начальник науково-дослідної лабораторії Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, Київ, Україна
<http://orcid.org/0000-0002-0884-0405>

Анотація. Доповідь присвячена аналізу архітектурних підходів, що використовуються в НАТО для побудови інформаційних систем управління оборонними ресурсами, систем бойового управління оперативного та оперативно-стратегічного рівня. Наведені основні стандарти НАТО, які застосовуються для досягнення сумісності інформаційно-комунікаційних систем воєнного призначення країн-членів НАТО.

Ключові слова: сервіс-орієнтована архітектура, інформаційна інфраструктура, інформаційно-комунікаційна система.

Вступ

Постановка проблеми. Активізація євроатлантичної інтеграції України та пов'язане з цим реформування сфери безпеки та оборони за європейськими стандартами належать до найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики України. Підтримання цих процесів на належному рівні неможливе без розвитку інформаційної інфраструктури Міністерства оборони (МО) України, що має забезпечувати здатність сил оборони зберігати та поновлювати оборонний потенціал держави. Однією з основних умов, що сьогодні висуваються до інформаційної інфраструктури МО України, є досягнення сумісності Збройних Сил (ЗС) України та їх спецпідрозділів з силами та засобами відповідних структур країн-членів НАТО.

Для вирішення цих проблем необхідно розвинути існуючу інформаційну інфраструктуру МО України та вивести її на сучасний рівень, з опорою на практики і стандарти НАТО країн-учасників Альянсу, що буде відповідати потребам ЗС України. Тому питання дослідження архітектурних підходів, що використовуються в НАТО для побудови інформаційних систем (ІС) управління

оборонними ресурсами, систем бойового управління оперативного та оперативно-стратегічного рівня є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аспекти застосування архітектурних підходів для військової сфери зазначені в джерелах [1 – 3]. Ретроспектива розвитку військових архітектурних підходів за останні тридцять років наведена у роботі [4]. Загальні принципи архітектури інформаційно-комунікаційних систем, що прийняті у НАТО, представлені в [5, 6]. У роботі [7] на основі аналізу сучасних світових підходів розкрито поняття архітектури інформаційної інфраструктури та визначене місце інформаційної інфраструктури МО України.

До теперішнього часу в МО України розробка та впровадження кожної ІС проводиться, як правило, на основі закупівлі окремих обчислювальних ресурсів та систем підтримки, що забезпечують автоматизацію специфічних функцій (автентифікація та авторизація, резервне копіювання та відновлення, тощо). Планування ресурсів в таких випадках проводиться під потужності, що будуть потрібні на протязі життєвого циклу (ЖЦ) системи. Такий підхід веде до закупівлі та розгортання надлишкових потужностей, що не використовуються протягом більшої частини ЖЦ. Крім того, це веде до “децентралізації” та збільшення кількості об’єктів, які потребують постійних витрат на обслуговування (адміністрування, безпека інформації) та забезпечення функціонування (електроживлення, охолодження тощо).

Як показав проведений аналіз, існуюча інформаційна інфраструктура МО України не готова до виконання нових завдань, як через нестачу ресурсів, їх недостатню надійність, відсутність єдиних систем та служб управління, підтримки працездатності та забезпечення кібербезпеки, так і з огляду на її фрагментарність, що виникла внаслідок “децентралізованого підходу” до її побудови та експлуатації.

Мета доповіді – надати узагальнену уяву в питанні застосування архітектурних підходів держав-членів НАТО до створення інформаційно-комунікаційних систем у сфері оборони.

Виклад основного матеріалу

Для забезпечення єдиних підходів до елементів оборонного та оперативного планування, організації матеріально-технічного забезпечення таким чином, щоб ЗС однієї держави-члена НАТО могли використовувати матеріальні засоби і матеріально-технічне забезпечення ЗС іншої, а також для створення основи для технічної взаємозамінності систем зв’язку та інформації при проведенні операцій Об’єднаних збройних сил НАТО, запроваджено систему угод зі стандартизації (STANAG). Шляхи досягнення результативності дій в зазначеному аспекті визначені в наступних документах НАТО:

NATO CALS Handbook – визначає концептуальні засади та методичні вказівки всім членам НАТО щодо будь-якого елементу національного та міжнаціонального логістичного планування [8], ключовим елементом якого є розробка плану інформаційного менеджменту протягом всього ЖЦ оборонного продукту;

NATO Logistics Handbook – вимоги щодо забезпечення логістичних зв'язків між партнерами НАТО завдяки логістичним ІС [9];

Allied Joint Doctrine for Communications and Information Systems (AJP-6/STANAG 2525) – вимоги щодо планування розвитку та імплементації системи технічного забезпечення та подальшого забезпечення інтегруєбельності із системами НАТО [10];

NATO C3 Classification Taxonomy – засади планування, розробки та імплементації окремих підсистем та засобів системи технічного забезпечення [11];

Allied Data Publication 34 NATO Interoperability Standards and Profiles (ADatP-34(I)) – принципи та стандарти щодо забезпечення інтегруєбельності між підсистемами та компонентами системи технічного забезпечення, а також забезпечення їх функціонування протягом їх ЖЦ [12].

Враховуючи, що обчислювальні ресурси та допоміжні системні компоненти є однаковими для майже усіх ІС, рішенням вказаних проблем є побудова центрів обробки даних (ЦОД), використання технологій віртуалізації та перехід до сервіс-орієнтованої архітектури організації інформаційної інфраструктури. Саме цей підхід сьогодні використовується NATO Communications and Information Agency (NCIA), що відповідає в НАТО за надання CIS-сервісів (Communication and Information System, CIS):

CIS-сервіси надаються на базі стандартизованого каталогу сервісів, який сформований на основі їх технічних залежностей;

управління сервісами та їх параметрами виконується у відповідності з процесами, що визначені IT Infrastructure Library (ITIL);

параметри CIS-сервісів визначаються угодами про рівень надання сервісів (Service Level Agreements, SLA), що дозволяє контролювати їх якість;

мінімізується час розгортання нових CIS або масштабування існуючих CIS-сервісів;

для надання CIS-сервіси використовується єдина стандартизована системна платформа під єдиним управлінням та моніторингом;

обчислювальні, комунікаційні та інші апаратні та системні ресурси системної платформи використовуються та розподіляються під фактичні системні потреби CIS-сервісів, що дозволяє забезпечити максимальну утилізацію встановленого обладнання, мінімізувати простоювання потужностей;

забезпечується плавне заміщення морально або фізично застарілих компонент без переривання функціонування систем та надання CIS-сервісів.

Базою такої трансформації є формування системної платформи (Communication Layer, Infrastructure and Core Services), яка забезпечує пули апаратних та системних ресурсів (Resource Pooling) для розгортання базових CIS-сервісів, якими користуються різні підрозділи та ІС (рисунок 1).

Core Services формують в єдиний ієрархічний рівень стандартних CIS-сервісів та процесів їх обслуговування.

В результаті такого підходу з'являється можливість перетворення набору програмно-технічних засобів, що належать різним підрозділам, в єдиний пул ресурсів, що динамічно розподіляється, та побудова на його основі системи надання CIS- та інформаційних сервісів під єдиним управлінням. Таке управління

забезпечує:

динамічне виділення ресурсів та сервісів під потреби користувачів (як індивідуальних, так і колективних для підрозділів);

єдність експлуатаційної підтримки та планування розвитку ІТ-спроможностей (IT capacity building);

ІТ-підтримку не тільки для постійних процесів, але й оперативне виділення ресурсів та формування ІТ-систем під конкретні завдання (Mission-Oriented Information Systems).

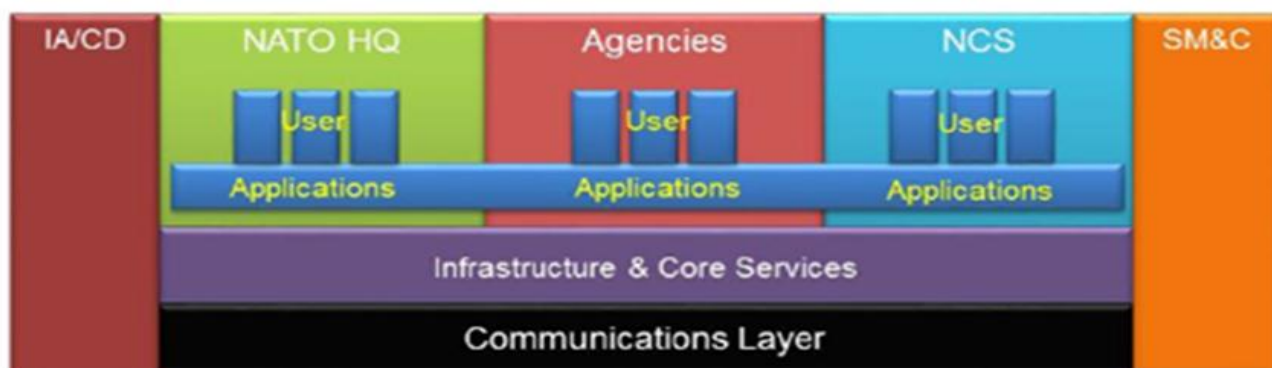

Рисунок 1 – Рівень базових CIS-сервісів (Core Services) та процесів їх обслуговування

З точки зору організації ІТ-систем така трансформація призводить до виникнення трьох ключових представлень (views):

1. представлення користувачів (user view). Користувачі є замовниками та споживачами сервісів – вони не обтяжені завданнями організації та обслуговування ІТ-інфраструктури та CIS;

2. представлення адміністрування (administrator view). ІТ-інфраструктура є єдиним ресурсним пулом, з якого адміністратори Центру управління (Ops Centre) виділяють ресурси та сервіси користувачам, контролюють виконання SLA та надають підтримку користувачам. В цьому представленні також знаходяться процеси управління сервісами та їх життєвим циклом. Адміністратори Центру управління є замовниками фізичних ресурсів, що необхідні для надання сервісів, вони не обтяжені завданнями технічного обслуговування фізичного обладнання;

3. фізичне представлення (physical view). До цього представлення відносять ЦОД та встановлене в них обладнання. Поточне обслуговування виконується власним персоналом, гарантійна та технічна підтримка – виробниками обладнання.

За даним підходом опублікований класифікатор NATO C3 Classification Taxonomy, що розкриває основи систематики і таксономії для досягнення системної відповідності.

Таксономія C3 (Consultation, Command and Control, C3) є ієрархічно класифікованим переліком сервісів інформаційно-комунікаційних систем і адаптованим до практичної імплементації базової архітектури NATO Architecture Framework (NAF) [10].

Визнано, що у НАТО слід використовувати зазначений класифікатор в якості керівництва для досягнення системної відповідності CIS. Він є

інструментом синхронізації всіх видів функціональних можливостей СЗ. Також він є ієрархічно класифікованим переліком сервісів інформаційно-комунікаційних систем, що адаптований до практичної імплементації архітектури NAF.

Основними документами, що визначають принципи побудови та інтеграції CIS для підтримки всього спектра військових операцій є Об'єднуюча доктрина для комунікацій та інформаційних систем AJP-6 (*Allied joint doctrine for communication and information systems*) [11] та стандарт НАТО – STANAG 2525. У зазначеній доктрині описані характеристики CIS, загальна структура, ролі і відповідальність при їх розгортанні й експлуатації.

Для концептуальної міжнаціональної сумісності CIS НАТО та країн-партнерів, розроблені стандартні підходи. Для систематики концепції застосовують принципи таксономії, що забезпечують єдність підходу, інтероперабельність при побудові і розвитку CIS. Таксономія вирішує наступні завдання:

- визначає технологічні залежності підсистем;
- пов'язує предметні (функціональні) області з технічними сервісами;
- спрощує планування, розгортання і модернізацію CIS;
- дає можливість “складання” елементів CIS з готових стандартних компонент.

CIS середовище, за стандартами НАТО, повинне застосовуватися як сервіс-орієнтована архітектура (*Service Oriented Architecture, SOA*), що організовує програмне забезпечення у формі незалежних функціонально-замінних сервісів.

Сервіси і їх взаємодія описані у каталозі СЗ Classification Taxonomy, при цьому, їх реалізація здатна забезпечити інтероперабельність з іншими сервісами і зовнішніми системами. Об'єднані CIS можуть мати сервісну модель, що “будується” у рамках зазначеної єдиної архітектури. Ця модель “інкапсулює” інформаційні сервіси з необхідним рівнем якості.

Інформаційні сервіси в рамках таксономії СЗ в себе включають:

- комунікаційні сервіси (забезпечують передачу інформації між користувачами, терміналами, інформаційними системами);
- інтеграційні сервіси (забезпечують загальну для всіх користувачів функціональність середовища: електронна пошта, зберігання даних, каталоги, ідентифікацію користувачів, друк, доступ до застосунків тощо);
- функціональні сервіси (забезпечують інформаційну підтримку виконання функціональних завдань користувачів: управління військами всіх рівнів, логістикою, персоналом, озброєнням тощо);
- комунікаційні та базові сервіси (платформа для функціональних сервісів).

В рамках сервіс-орієнтованої ІТ-інфраструктури розділені процеси надання сервісів та їх споживання кінцевими користувачами.

В рамках СЗ Taxonomy процес роботи кінцевих користувачів забезпечує *User-Facing Capabilities* (спроможності для користувачів), процес надання сервісів – *Back-End Capabilities*.

Разом з тим, СЗ Taxonomy сконцентрована на інфраструктурі надання сервісів, але не на їх споживанні. Реалізація сервіс-орієнтованої організації ІТ в НАТО знаходиться в зоні відповідальності NCIA. Агенція також відповідає за безпосереднє надання користувачам повного спектру необхідних для ефективної

роботи сервісів. В *NCIA Customer Services Catalogue* [13] представлено сервіси, що забезпечують як споживання сервісів (*Front-office*), так і їх надання (*Back-office*) (рисунок 2):

Specialized Community of Interest (SCOI) Services								
AirC2 Services	Missile Defence Services	Command & Control Services	JISR Services	Serv. Support & Business App. Services	Operational Analysis Services	Education & Training Services	Operation & Exercises Services	Special Applications
Standard Client Services (SCS)								
Workplace (Desktop, Laptop, Tablet, Smartphone, etc.) @ NS, NU/NR, MS								
Voice (Desktop, Mobile, integrated) @ NS, NU/NR, MS								
VTC (Studio, Desktop, integrated) @ NS, NU/NR, MS								
Print/Scan								
IPTV								
User Access Services (UAS)								
User Account Services (Directory Services, Certificate Services) @ NS, NU/NR, MS								
Enterprise Access Services (EAS)								
Ops-Centre Services								
Education & Training Services								
Cyber Security Services (NCIRC, PKI, EMSEC, Encryption Services, etc.)								
SMC Services								
IV&V								
Core Services (Data Centre, PIA, IEG, Collaboration Services, IKM Services, etc.)								
Network Services (Transmission, SATCOM, NCI, Central VTC, Central Voice)								

Рисунок 2 – Сервіси NCIA

Таким чином, технічні засоби ІТ-інфраструктури поділяються на дві основні групи.

Засоби Front-офісу. Клієнтські технічні та програмні засоби, за якими безпосередньо працюють користувачі та за допомогою яких вони отримують доступ до сервісів CIS. Ці засоби розміщено на робочих місцях в будівлях або рухомому складі.

Засоби Back-офісу. Серверні, технічні та програмні засоби, які надають користувачам CIS- та інформаційні сервіси – як User-Facing Capabilities, так і Back-End Capabilities. Ці засоби розміщуються в ЦОД.

Стандартами, що використовуються в НАТО згідно STANAG 4728 NATO System Life Cycle Model [14], встановлюються вимоги не тільки до систем, але й до процесів підтримки ЖЦ. Головне призначення цих підходів – забезпечити стаке підвищення рівня зрілості систем та підвищення якості процесів за умови змінності операційного оточення та розвитку технологічних можливостей.

Слід зауважити, що частиною стандарту STANAG 4728 є стандарти ISO 12207, ISO 15288, що діють в Україні. Вказані стандарти, зокрема, задають правила щодо розробки, придбання, впровадження програмних систем та

належного документування цих стадій.

Документ AAR-20 NATO Programme Management Framework (NATO Life Cycle Model) [15], що є частиною STANAG-4728, встановлює порядок побудови та документування програм підтримки ЖЦ систем.

Зазначені документи доцільно використовувати для побудови інформаційної інфраструктури МО України. Вона повинна мати ЖЦ, який відповідає STANAG 4728. Функціонування інформаційної інфраструктури та її складових має відбуватися з урахуванням особливостей поточної фази ЖЦ.

Побудова інформаційної інфраструктури згідно зазначених підходів має забезпечити МО України сучасною, сумісною з підходами НАТО, захищеною системною платформою з метою:

підвищення операційної ефективності, надійності, продуктивності та відмовостійкості інформаційної інфраструктури;

підвищення ефективності управління ЖЦ як інформаційної інфраструктури в цілому, так і її базової ІТ-інфраструктури, для оптимізації капітальних та операційних витрат за рахунок стандартизації системної архітектури та процесів обслуговування.

Висновки

У даній роботі, на основі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що перспективним напрямом побудови інформаційної інфраструктури МО України є використання сервіс-орієнтованої архітектури. Створення інформаційної інфраструктури на основі СЗ Тахопому дозволить впровадити стандарти НАТО для досягнення сумісності ЗС України із силами та засобами країн-членів НАТО та забезпечити сумісність інформаційних систем управління оборонними ресурсами, систем бойового управління оперативного та оперативно-стратегічного рівня.

Список літератури

1. DoD Architecture Framework Version 1.5. Volume I:Definitions and Guidelines //Chief Information Officer U.S. Department of Defense. – 2007. [Electronic Resource] – Mode of access: http://dodcio.defense.gov/Portals/0/Documents/DODAF/DoDAF_Volume_II.pdf.
2. The DoDAF Architecture Framework Version 2.02 // Chief Information Officer U.S. Department of Defense. – 2011. [Electronic Resource] – Mode of access: <http://cionii.defense.gov/sites/dodaf20/index.html>.
3. C4ISR Architecture Framework Version 2.0 // C4ISR Architecture Working Group U.S. Department of Defense. – 1997. [Electronic Resource] – Mode of access: <http://www.afcea.org/education/courses/archfwk2.pdf>.
4. Szlachta B. Nato Architecture Framework. NATO Operational View. Training Material / Bernard Szlachta // Noble Prog.– 2016. [Electronic Resource]. – Mode of access:[http://trainingcoursematerial.com/index.php?title=Nato_Architecture_Framework_\(NAF\)-3.3-NATO_Operational_Vew&printable=yes](http://trainingcoursematerial.com/index.php?title=Nato_Architecture_Framework_(NAF)-3.3-NATO_Operational_Vew&printable=yes).
5. D'hollande G. AGENCY TECHNICAL DIRECTIVE 00.01.02. NATO C4ISR System Design Principles / Georges D'hollande // NATO C3 Agency. – 2011.

[Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.pegasim.com/CITT/2_External_Reference_Documents/NC3A/ATD-00.01.02%20-%20NATO%20C4ISR%20System%20Design%20Principles%20-%20PUBLIC.pdf.

6. Bridging the Gap. European C4ISR Capabilities and Transatlantic Interoperability / G. Adams, G. Ben-Ari, J. M. Logsdon, R. A. Williamson // The George Washington University. – 2004. [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.files.ethz.ch/isn/140166/DTP%205%20C4ISR%20Gap.pdf>.

7. Теоретичні підходи щодо визначення місця інформаційної інфраструктури Міністерства оборони України у розумінні рамкових архітектурних методологій / М.Ю. Голобородько, В.А. Федорієнко, Ю. А. Кірпічников [та ін.] // Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. – 2016. – № 3(58). – С.136-141.

8. NATO CALS Handbook [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.194.9777&rep=rep1&type=pdf>.

9. NATO Logistics Handbook [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_03/20160303_2012-logistics_hndbk-en.pdf.

10. AJP-6. Allied Joint Doctrine For Communication And Information Systems [Electronic Resource]. – Mode of access: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/200016/20110401-ajp6_cis_secured.pdf.

11. NATO C3 Classification Taxonomy [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.yumpu.com/en/document/view/24003661/c3-classification-taxonomy-nci-agency-nato>.

12. Allied Data Publication 34 (ADatP-34(I)). NATO Interoperability Standards and Profiles [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://nhqc3s.hq.nato.int/Apps/Architecture/NISP/pdf/NISP-Vol3-v9-release.pdf>.

13. NCIA Customer Services Catalogue (2015) [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.ncia.nato.int/Documents/Agency%20publications/Customer%20Services%20Catalogue.pdf>.

14. STANAG 4728. System Life Cycle Management.

15. AAP-20. NATO Programme Management Framework (NATO Life Cycle Model).

Вплив розвитку інформаційних технологій та інформатизації в збройних силах на гібридизацію сучасних воєнних конфліктів

Галина Руденська, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4719-3765>

Анотація. Розглядаються питання взаємозв'язку розвитку та впровадження нових інформаційних технологій та результативних проєктів інформатизації в збройних силах на гібридизацію сучасних воєнних конфліктів. Обґрунтовується висновок, що нові інформаційні технології, впровадження проєктів інформатизації будуть все більш активно застосовуватися державами, збройними силами, проксі-силами, недержавними силами для досягнення політичних цілей у мирний і воєнний час. Відповідно, в умовах інформаційної революції гібридизація сучасних воєнних конфліктів буде тільки наростати.

Ключові слова: інформаційні технології, інформатизація, гібридизація сучасних воєнних конфліктів.

Вступ

Постановка проблеми. В умовах технологічного прориву, який відбувається в наші дні, впровадження нових інформаційних технологій (ІТ) і перспективних проєктів інформатизації є одними з важливих чинників формування нової військово-політичної реальності. На сучасному етапі сектор безпеки і оборони, збройні сили і окремі користувачі в своїй діяльності все більше залежать від ІТ та рівня інформатизації своєї діяльності [1].

Разом з тим, сучасні воєнні конфлікти з використанням сучасних ІТ залишаються важливим інструментом в боротьбі за домінування на світовій арені. Аналіз сучасних тенденцій трансформації воєнних конфліктів показує, що нові ІТ та проєкти інформатизації все більше застосовуються для досягнення політичних і воєнних цілей. Відповідно, необхідне дослідження цих процесів та встановлення зв'язку між розвитком і впровадженням ІТ та гібридизацією сучасних воєнних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам гібридної війни присвячена значна кількість досліджень провідних аналітичних центрів світу – RAND Corporation, SIPRI в Стокгольмі, IISS в Лондоні, Європейського центру ім. Дж. Маршалла та українських науковців – Горбуліна В.П., Сиротенка А.М., Телелима В.М. та інших. Разом з тим, не зважаючи на значну кількість наукових публікацій з цього питання, проблема взаємозв'язку ІТ із стратегією гібридної війни, протидією гібридній агресії, не достатньо теоретично обґрунтовані і потребують подальшого вивчення.

Мета доповіді – визначення залежності між впровадженням сучасних ІТ та результативних проєктів інформатизації та гібридизацією сучасних воєнних конфліктів.

Виклад основного матеріалу

З появою нових ІТ відбулася трансформація традиційних норм ведення війни. Воєнні аналітики згадують про сучасну “інформаційно-технологічну геополітику” (або геополітику епохи інформатизації), яка в умовах становлення інформаційного суспільства потребує її врахування в Стратегії воєнної безпеки та в Плані оборони України. Наприклад, одним із пріоритетних напрямів, направлених на підвищення ефективності оборонного планування та управління оборонними ресурсами є впровадження ІТ управління оборонними ресурсами [2], метою яких є забезпечення органів військового управління інформаційно-аналітичною підтримкою прийняття рішень у сфері управління оборонними ресурсами.

В даний час потужний потенціал цифрового середовища формує “суспільство ризику”, в якому зміна стабільного стану некерованим хаосом проходить значно швидше, ніж кілька десятиліть назад.

Одночасно в світовій політиці збільшується склад учасників, здатних застосовувати, в тому числі військові засоби, для досягнення своїх політичних цілей. Суб'єктами воєнної політики тепер є не тільки держави, а й недержавні приватні “актори поза суверенітетом”, які в своїй діяльності також активно користуються перевагами ІТ, зокрема, соціальними мережами. До основних груп недержавних учасників сучасного інформаційного протиборства відносяться терористичні і екстремістські організації, хакерські і хактивістські групи, спільноти журналістів-розслідувачів, громадських активістів, засоби масової інформації, блогери, неурядові організації, комерційні організації, окремі особи. У перспективі масштаби та інтенсивність залучення таких суб'єктів в механізм інформаційного протиборства буде тільки посилюватися.

Глобалізація і досягнення в галузі ІТ сприяють нарощуванню геополітичної конкуренції, коли забезпечення національної безпеки і захист територіальної цілісності стають все більш складною, взаємозалежною і багатоаспектною діяльністю. Як зазначає в цьому плані американський військовий, дипломат, бізнесмен і письменник Чез Фрімен (Charles W. Freeman Jr.): “Оскільки знання про суспільство і навколишній світ в значній мірі зосереджені в кіберпросторі, спроможності держави і недержавних акторів формувати громадську думку в інших країнах безпрецедентно зросли. При проведенні військових операцій здійснюється психологічний вплив через швидке поширення фальшивих електронних повідомлень, фейкових новин, компромату на політичних лідерів, в тому числі за допомогою соціальних мереж. В результаті таких дій порушується політична координація і процес прийняття рішень, спотворюється суспільне уявлення про ситуацію. Сучасні ІТ дозволяють здійснювати реальний вплив на соціальні маси в кіберпросторі. Подібне застосування наукових досягнень може привести до ерозії державного суверенітету” [3].

Таким чином, якщо в до-інформаційну епоху дилема забезпечення воєнної безпеки була пов'язана з воєнною силою і загрозою її застосування, то можливості ІТ та інформатизації кардинально змінили проблеми забезпечення воєнної безпеки, в тому числі на міжнародному рівні.

В умовах, коли набирає силу технологічна революція дієвим інструментом

стає “розмивання” кордонів воєнних конфліктів, використання гібридного підходу до ведення протиборства. ІТ дозволяють як посилювати тиск на країни-мішені і їх воєнно-політичне керівництво, так і одночасно “рекомендувати” стандарти для їхньої поведінки.

Автори міжнародного проекту з протидії гібридній війні [4] визначають гібридний конфлікт, як такий, що відбувається між політичними акторами, його учасники прагнуть утриматися нижче порога відкритого воєнного конфлікту при інтегрованому застосуванні інструментів і форм протиборства, використовуваних в рамках єдиної стратегії, яка охоплює дипломатію, військову справу, економічний та інформаційно-психологічний вплив на супротивника за допомогою нових ІТ і впровадження проєктів інформатизації. Суть гібридизації сучасних воєнних конфліктів полягає в залученні регулярних і іррегулярних силових елементів при домінуванні останніх з кінцевою метою підриву влади легітимного уряду зарубіжної країни. Метою такого протиборства є рішення стратегічних завдань.

З точки зору воєнних аналітиків США, найбільш ефективно гібридне протиборство застосовується на початкових (низької інтенсивності) стадіях конфлікту, не вдаючись до інструментів, які будуть задіяні на етапах середньої і високої інтенсивності протистояння. Сприятливі невизначеності можуть ІТ, які відпрацьовуються в ході планування операцій в “сірій зоні”. Дії в “сірій зоні” покликані змусити противника утриматися від ескалації напруженості до рівня, що вимагає міжнародної реакції, зокрема втручання ООН на підставі Резолюції 1974 року [5].

Британські аналітики вказують на високу ймовірність гібридизації сучасних воєнних конфліктів. Так, в доповіді міністерства оборони Великобританії “Глобальні стратегічні тренди: майбутнє починається сьогодні”, яка опублікована в кінці 2018 року, констатується, що в середньостроковій перспективі використання ІТ та інформатизація стане головною особливістю ведення гібридних воєн. Такі методи протиборства будуть, за оцінками англійців, все більш активно застосовуватися державами і їх коаліціями (в тому числі проксі-силами), а також недержавними акторами (приватними військовими компаніями, терористичними угрупованнями та ін.), чому посприяють відсутність фізичних кордонів в інформаційному просторі і недостатня міжнародно-правова регламентація процесів, які там протікають [6].

В цілому західні експерти єдині в думці, що в умовах майбутнього загострення геополітичної конкуренції учасники світової політики будуть, швидше за все, ще більш активно вдаватися до гібридного підходу ведення протиборства з використанням переваг нових ІТ і проєктів інформатизації з використанням цифрового і віртуального вимірювань. Крім того, на їхню думку, прогрес у впровадженні таких проєктів, як роботизація, зумовить широке застосування ІТ технологій в ході гібридних воєн, не охоплених міжнародним правом [7].

У доповіді американського Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS), який готує проєкти, в тому числі на замовлення Пентагону і Держдепартаменту США, вказується, що в прагненні трансформувати існуючу

систему міжнародних відносин деякі регіональні держави активно застосовують ІТ, здатні нейтралізувати міць конвенційних збройних сил. У доповіді цього центру “Протистояння в “сірій зоні” від 24 жовтня 2018 року відзначається, що такий діяльності відповідають дії Росії на Сході України і в Центральній Європі, Китаю – в Південно-Китайському морі, Хезболли – на Близькому і Середньому сході та інші [8].

З американськими колегами солідарні воєнні експерти Великої Британії. Наприклад, як зазначають представники впливового британського аналітичного центру “Суспільство Генрі Джексона” (The Henry Jackson Society), гібридний підхід до ведення протиборства передбачає застосування цілого спектра невійськових інструментів, в тому числі нових ІТ, проєктів інформатизації з метою роботизації бойових дій, впровадження методів рефлексивного управління тощо. Проведення активних заходів по реалізації таких проєктів складають базу гібридної війни [9].

Подібні оцінки свідчать, що в сучасних умовах набирають силу трансформації постбіполярної системи міжнародних відносин. Росія взяла курс на створення відповідного їй бачення нового світопорядку. У практичному плані коаліційний підхід з протидії гібридній агресії РФ і обмеження її спроможностей з невійськового протиборства в інформаційному просторі реалізується на базі НАТО.

Зокрема, відповідно до прийнятого на саміті Альянсу 2014 року у Уельсі спеціального документу, ІТ визнані складовою частиною системи колективної оборони. На саміті у Варшаві 2016 року, аналогічне рішення прийнято по гібридним загрозам. Причому якщо раніше рішення щодо застосування заходів у відповідь, передбачених ст. 5 Вашингтонського договору, мало ухвалюватися Радою НАТО в кожному конкретному випадку, то сьогодні питання протидії новим ІТ і гібридним загрозам включені в процес оперативного планування.

В рамках Євросоюзу діє робоча група зі стратегічних комунікацій (StratCom Task Force). На 2018–2020 роки її бюджет становить 1,1 млн євро. Становлення даного проєкту відбулося на саміті “Східного партнерства” 2015 року за активної участі англосаксонських країн. Тоді колишній британський прем’єр-міністр Т.Мей заявила, що в наступні п’ять років тільки Лондон витратить 100 млн фунтів стерлінгів на боротьбу з пропагандою Кремля в східноєвропейських країнах. Незабаром після цієї події Британія уклала двосторонню угоду з Польщею з метою узгодженої політики протидії російській дезінформації в країнах західного світу.

З 11 квітня 2017 року у місті Гельсінкі (Фінляндія) в районі Сьорняйнен офіційно почав роботу Європейський центр з протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE), який є сучасним Think-Tank з вивчення гібридних загроз. Співзасновниками Центру стали 27 країн (США, Німеччина, Франція, Іспанія, Велика Британія, Італія, Швеція, Польща, Литва, Естонія, Латвія, Туреччина, Словенія, Румунія, Португалія, Норвегія, Нідерланди, Чорногорія, Люксембург, Угорщина, Греція, Чехія, Данія, Канада, Кіпр, Австрія, Фінляндія) за підтримки ЄС та НАТО. В поточному році бюджет Центру складає біля 2,8 млн євро, половину з яких надає Фінляндія, штатна чисельність – 30 осіб, з серпня 2019 року очолює доктор Тейя

Тіілікайнен (Teija Tiilikainen).

Росія, з огляду на прогнозований невизначений характер і комплексність загроз майбутнього, розробляє і впроваджує власні ІТ. На цей факт, зокрема, вказують в недавній спільній статті колишній генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен і екс-міністр внутрішньої безпеки США Майкл Чертофф. За оцінками політиків, сучасні ІТ впливу на масову свідомість постійно удосконалюються. До таких Расмуссен і Чертофф зараховують таргетування інформації, використання інтернет-профілів користувачів, фейкових новин, звернення до лідерів громадської думки для тиражування цих новин та ін. Для узагальненого поняття та характеристики таких технологій можливо запропонувати термін “гіпертенденційний контент” (hyper-partisancontent) [10].

Висновки

Таким чином, воєнні конфлікти з використанням сучасних ІТ є важливим інструментом в боротьбі за домінування на світовій арені. Поточні тенденції трансформації вигляду воєнних конфліктів дозволяють припустити, що в майбутньому кордони між станом війни і миру стануть все більш розмитими. Нові ІТ, впровадження проєктів інформатизації будуть все більш активно застосовуватися державами і їх проксі-силами, а також недержавними акторами для досягнення політичних цілей у мирний і воєнний час. Відповідно, в умовах технологічної революції гібридизація сучасних воєнних конфліктів буде тільки наростати.

У разі реалізації цього ймовірного розвитку подій, зусилля Росії, швидше за все, будуть сконцентровані на підвищенні невизначеності в області міжнародної інформаційної безпеки, а також на підрив існуючої системи стратегічної стабільності з метою нав'язування власних правил поведінки.

Список літератури

1. Левшенко О.С., Руденська Г.В. Питання воєнно-наукового супроводу створення інформаційних систем військового призначення. Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ України імені Івана Черняхівського. – 2016 – №2 (57). – С.61-66.
2. Руденська Г.В. Моделі і процеси життєвого циклу інформаційної системи управління оборонними ресурсами // Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. Київ. – 2020. – №1 (68). – С.59-65.
3. Chas W. Freeman, Jr. On Diplomatic Relationships and Strategies Remarks as prepared for delivery at the Watson Institute for International and Public Affairs Providence, Rhode Island, Online, 19 March 2020. URL: <https://chasfreeman.net/on-diplomatic-relationships-and-strategies>.
4. Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare // GOV.UK. 28 September 2017. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/countering-hybrid-warfareproject-understanding-hybrid-warfare>.
5. Декларація Генеральної Асамблеї ООН, затверджена резолюцією 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.

6. Global Strategic Trends: The Future Starts Today // GOV.UK. 2018. 2 October // URL: <https://www.gov.uk/government/publications/global-strategic-trends>.
7. Johnson R. Hybrid War and its Countermeasures: a critique of the literature // Small Wars & Insurgencies. – 2018. – Vol. 29. – № 1. – P.143.
8. Competing in the Gray Zone // CSIS. October 242018. URL: <https://www.csis.org/analysis/competing-gray-zone-0>.

ВИСНОВКИ

Тема науково-практичної конференції, яка була проведена на базі Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (24 лютого 2021 року), присвячена вирішенню комплексної проблеми державної політики у сфері оборони. Матеріали конференції висвітлюють різні наукові погляди на вирішення цієї проблеми. В них відображено результати аналізу існуючого стану різних складових державної політики у воєнній сфері, запропоновано певні підходи до вирішення проблемних питань, а також визначено шляхи покращення цих питань.

Серед матеріалів конференції значне місце посідають доповіді учасників щодо оцінки воєнної могутності регіональних воєнно-політичних сил у 2020 році та очікуваних глобальних змін у світовій та європейській системах безпеки; описані сучасні сценарії розвитку можливих збройних конфліктів всередині держави та питання планування оборони держави з урахуванням системних рис таких конфліктів; досліджено досвід формування політики у сфері оборони держав-членів НАТО, створення моделей їх оборони та імплементації концептуальних оборонних документів, а також основи оборонної політики її окремих учасників.

Багато уваги на конференції приділено питанням розробки та впровадження плану оборони України і його окремих складових; задоволення потреб оборони держави; особливостям національного оборонного планування та перспективам розвитку Збройних Сил України; науково обґрунтованим підходам щодо розроблення моделі оборонного менеджменту держави; шляхам удосконалення науково-методичного забезпечення оборонних питань.

Знайшли своє місце відповіді на такі важливі питання як забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері та її окремих складових; обґрунтування вимог до спроможностей видів Збройних Сил України та їх розвитку; результати стратегічної командно-штабної воєнної гри в університеті за стандартами НАТО тощо.

Матеріали науково-практичної конференції можуть бути корисними для використання різними структурними підрозділами Міністерства оборони України та Збройних Сил України, воєнно-навчальними закладами та науковими установами. Вони також можуть бути застосовані іншими складовими Сил оборони України, а також на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, діяльність яких пов'язана з формуванням та реалізацією державної політики у сфері оборони.